LÁTÓ

2026. október
XXXVII. évfolyam
10. szám

A ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE
ÉS A MAROS MEGYEI TANÁCS
SZÉPIRODALMI FOLYÓIRATA

Főszerkesztők:
MARKÓ BÉLA
(1989. december – 2005.)
GÁLFALVI GYÖRGY
(2005. december – 2007.)
KOVÁCS ANDRÁS FERENC
(2008. január – 2019. május)

Tiszteletbeli szerkesztő:
LÁNG ZSOLT

Főszerkesztő: VIDA GÁBOR
Szerkesztők: ANDRÉ FERENC
CODÃU ANNAMÁRIA
FISCHER BOTOND
SZABÓ RÓBERT CSABA
Tördelőszerkesztő: MOLNÁR ROZÁLIA
Korrektor: SZŐCS KATALIN
Borítóterv: SZABÓ IMOLA JULIANNA
Tipográfia: BIRTALAN KÖLÖK ZSOLT
IRSAI ZSOLT

TARTALOM

JENEI GYULA:
Rigódal és galvánfürdő; Az ablakon túl (Versek) ■ 5
KISS LÁSZLÓ:
A madár, amelyik így csinál (Elbeszélés) ■ 8
STEIN MEHREN:
Anya; Este a tengernél; Parkinson; Egy nap észreveszed…;
A birodalom bezárja kapuit; Egyedül a képernyővel; Az arc
(Versek; Jávorszky Béla fordításai) ■ 19
SZENTE B. LEVENTE:
Papírházak éneke; Anyaggá válás után;Te – égi mező;
Időről időre (Versek) ■ 27
LOKODI IMRE:
Wilhelmsburgi cseresznyék (Novella) ■ 30
FÜLÖP GYÖRGY:
Orpheus és Euridiké; Amit hosszan ismételgetnek a holtak;
Bacchus (Versek) ■ 40
ZSIDÓ FERENC:
Magtalan (Novella) ■ 43
KÜRTI LÁSZLÓ:
majális; donkihót (Versek) ■ 48
ESZTERÓ ISTVÁN:
Ősz másként; Felhőjáték; Feltámadásra (Versek) ■ 50
RASIM QARACA:
Karabahi Dekameron. Szerelmi históriák háború idején
(Regényrészlet; Pál Laura fordítása) ■ 54
JAKAB-BALOGH LILLA:
Rutinvizsgálat; Heti beszerzés; Még egymásba (Novellák) ■ 62
ADY ANDRÁS:
Tunéziai taxis filózása 1.; Firka egy tuniszi buszban 6. (Versek) ■ 66
A színház az életemben (Gáspárik Attila beszélgetése Dávid Gyulával) ■ 67

TÉKA

LÁZÁR KINGA:
Férfiak, pálinka, borzongás mindannyiunk bőrén
(Andrei Dósa: *Sok erő és egy csipetnyi gyöngédség*) ■ 80

MIKLÓS NÓRA:
A mindenséggel mérve (Zilahi Anna: *Gyengédség*) ■ 86

MORAVSZKI ORSOLYA-ÁGNES:
Ki vagyok, s ki nem? (Oto Horvat: *Éjszakai vetítés*) ■ 90

KLIKKREC

FAZAKAS MÁRTA – GYENGE ZSOLT – TAMÁS DÉNES:
Végzetes tréfa (David Foster Wallace: *Végtelen tréfa*) ■ 94

AMIK ANNAMÁRIA – GYÖRGY ANDREA:
Performer pietisták (Visky András: *Illegalisták*) ■ 102

TALÁLT VERSEK

BERDE MÁRIA:
Panasz; Kísértet; Fű-fa ■ 108

NÉVJEGY

KISS LÁSZLÓ ■ 111

Jenei Gyula

RIGÓDAL ÉS GALVÁNFÜRDŐ

lehetne úgy, hogy szieszтából ébredek, tompán, fáradtan,
öregen rakom össze a kinti zajokat, összerakom, ki is vagyok,
mi volt az ebéd, milyen az életem. de nem. a mobil rezeg
a kisasztalon, egy órával korábban kelt a szokásosnál. téli hajnal
lesz, kint még sötét. gépiesen mozgok, megszokásból teszem, amit.
tudom, hányra és hová, s hogy nem késhetek. ahogy kilépek
a házból, már szürkül a város felett, oldódik a tömör sötét, de még
nem kel föl a nap. és akkor! hirtelen nem is értem. mintha feleségem
telefonjának madárcsicsergésre beállított ébresztőjét hallanám.
mintha koncertterembe lépnék, szól a hajnali kórus harsányan, üdén.
kiemel a félálomból, a féltudatos, kötelességtudó igyekezetből,
felemel az örömhöz, jó kedvem kerekedik, tempósabban lépkedek,
s ahogy a kórházkert előtt még hangosabbá válik a madárdal,
arra jutok, rigók lehetnek. de hogy nem tudtam én erről a hajnali
hangversenyről? vagy ami rosszabb, tudtam, csak elfeledtem.
amikor a hídra érek, már járnak a buszok, autók, és néhány gyalogos
siet a dolgára, miként máskor is, minden nap, míg én alszom vagy
éppen ébredezek. fizioterápiás kezelésre megyek majd, mert
a lábamba befészkel egy kis halál, és lassan elindul föl, a szív
felé. a rendelőintézet még álmos lesz: portás, neonfény,
nővérek és betegek. egy kicsiny helyiségbe terelnek, ahol
langyos vízzel telnek a tartályok. nekivetkezem, kezem, lábam
beléjük helyezem. és várok. várom, hogy hasson, ami hat.
kisfeszültségű egyenáram bizsergeti bőröm, és én ülök, kissé
kényelmetlen pózban, a szemben lévő falon speciális időmérő
szeleteli az időt, tik-tak. mögöttem elhúzott függöny, azon át
hallom a reumatológiai kezelő hétköznapi működését, lépteket,
vagy ahogy a nővérek beszélgetnek, megvitatják a tegnapot,
ügyes-bajos nyűgeiket, s köszöntik, irányítják az új és régi
pácienseket. hallom a gépeket, a zajokat. ahogy az óra az időt,
tik-tak, másodpercekre aprózza. a helyiségben félhomálynál
alig lesz világosabb, de pont úgy jó. szemben nagy falitükör, abban
bámulhatják magukat a galvánfürdőző emberek. én is nézem

magamat, mást nem is nagyon tehetek. enyhén kifacsart testhelyzet,
idétlen, sapkától deformált frizura, csálé száj, unalmas, öreg
arc. ez vagyok. belém fészkelik magukat kis halálok, s versenyeznek,
melyikük okozza majd egyetlen halálom. nézem a tükörben az
ismerős idegent, aki leszek. berreg az időjelző, kiszólok a nővérnek:
lejárt az időm. jön, lekapcsol, leengedi, kiszállok, törölközöm,
öltözöm. akkor holnap ugyanígy. persze, ugyanígy, amíg lehet.
kilépek az épületből, megcsap a hideg, de jólesik. rigódal
helyett a város zúg tompán, józanul. a munkahelyemre megyek,
s nem figyelem, kinek az arcára dob *arany csókot* a nap.

AZ ABLAKON TÚL

hajnalban, amíg alszom, meghal az egyik szomszédom. illetve
nem is lesz a szomszédom. vagy ki tudja? értelmezés dolga. este
a feleségem kérdezi, hallottam-e. először azt hiszem, valaki
a társasházból. fut szemem előtt a lakók arca. izgalom,
kíváncsiság, szorongás. ki lehet, aki ilyet csinál? feleségem
az ablak felé bök: a hajléktalantanyán. s hogy jó lenne már, ha
felszámolnák. szóval a bonyolult tulajdonviszonyok okozta
gazdátlanság miatt omladozó egykori irodaházban, aminek
környékét, mint az elképzelt, *ember-utáni csend*ben, benövi a zöld.
nem fogom ismerni azt a szomszédomat. nem tudom, fiatal volt,
öreg, borostás vagy szakállas, semmit nem tudok róla. bennégett,
mondja a feleségem. de az is lehet, hogy szénmonoxid-mérgezés.
belealudni a halálba, gondolom. kinézek, s látom, a kitört
ablaküvegek fölötti homlokzatot feketére festette a füst.
szóval, amíg alszunk, meghal a szomszéd, aki nem szomszéd, csak
egy hajléktalan, s a közeli épületben húzza meg magát. többen is
elvackolják ott magukat telente. nem hangoskodnak, tilosban járnak,
nem is igen tűnnek föl senkinek. persze korábban észlelem,
hogy az utcafronti kerítés függőleges vasai közül valaki kiszakít
kettőt. a résen oldalazva bárki beléphet az udvarra, az épület
kitört üvegű fémajtaja is szabad bejárást enged. látok is majd néha
egy vézna, szatyros figurát ki-bejárni ott. pontosabban előfordul,

hogy alkonyattájt találkozunk az utcán, a kitépett kerítésvasak
környékén, de megy tovább, és amikor valamiért visszapillantok,
akkor veszem észre, hogy éppen bújik be a résen. az elhanyagolt
épület elhanyagolt udvarán néhol embermagasra nő a dudva.
parlagfű is lesz, ami zavar, mert allergiás leszek. zavarnak
a hajléktalanok is, mert eszembe juttatják, én is lehetek az.
elszabadulhatnak az emberben a szörnyek. elgondolom magam,
amint kéregetek egy pláza előtt, a kezem koszos, a szám
cserepes, a ruhám a sokszori átizzadástól büdös, elnehezült,
a nadrágom húgyfoltos, és csupán minden századik ember lök
némi alamizsnát. vagy senki. azt viszont nehéz elképzelnem, hogy
kukákból étkezzek. persze mindegy, ki mit nem tud elképzelni, mert
a valóság bármit felülírhat. ha hajléktalan leszek, mit fogok enni,
hol fogok mosakodni? be merek menni a szállóra? s ott tényleg
kirabolnak? esetleg bohókás fiatalok benzinnel locsolnak le,
s felgyújtanak, ha egy tapsikolós, jázminos éjszakán padon
hálnék? a hidegben talán az a legszörnyűbb, hogy nem tudjuk
abbahagyni a didergést, pedig nem vagyunk lázasak. leginkább
mégis attól félek, hogy nem jutok gyógyszerhez, pedig még
nem is szedek elhagyhatatlanokat. húsz éve rettegek már akkor
ettől. vagy még régebben. esetleg háború dúl, s nem lesz orvosság.
csak egy magánapokalipszis. vagy egy félkontinensnyi.

Kiss László

A MADÁR, AMELYIK ÍGY CSINÁL

Szanazug a város határán túl, a Körös mellett fekszik, és egykor rendkívül népszerű üdülőhelynek számított. Számos környékbeli lakos telket vagy hétvégi házat is vásárolt a gát város felőli aljában, ahol idővel hiányos fölszereltségű, ám senkitől sem háborgatott kis víkendfalu alakult ki, de sokan érkeztek ide vidékről is, a mólókon, a strandon és a panziók környékén pedig rendszeresen kelet-német turistákba botlott az ember.

A folyó partján oszloplábakon álló bungalók és vállalati üdülők sorakoztak az öreg nyárfák hűvösében, ahonnan kavicsos út vezetett ahhoz a három faházhoz, amelyek egyike a nagyszüleimé volt. A szomszédos épület, egy régi vasúti kocsiból kialakított, zegzugos nyári lak a város neves belgyógyászának tulajdonában állt, a legszélső ugyancsak egy orvosé volt, aki zárkózott családjával délutánonként kempingszékbe ült, szemüveget tűzött orra hegyére, és pillantást sem vetve az arra sétálókra sötétedésig olvasott, s követte példáját felesége és komoly, szomorú fia is.

Nagyszüleim rendszerint két hetet töltöttek itt júliusban, velünk, unokákkal. Mi, a családdal minden nyáron elutaztunk valahová, jártunk a Balatonon, kirándultunk a Tátrában, vagy csak felnyaláboltuk a szűkebb família néhány tagját, és letáboroztunk a befoghatatlanul nagy Hármas-Körös partján, valahol a messzi idegenben, olyan romantikus környezetben, amilyenről csak álmodhat az ember. A szót kölcsönöztem: egyszer utánunk autózott fémipari munkás keresztapám, és a túlsó parton álló fák óriás vonulatától megrendülve szólt így: romantikus! De nem Keats vagy Byron, hanem háromnapi peca, bográcsozás, fürdőző busák. És főként a fák, a csaknem befoghatatlanul messze túlpart. Egy horgászmagazinban olvastam később: a Hármas nagy víz, nagy halakkal. Ezek az alkalmak kivétel nélkül a legszebb emlékeket idézik fel bennem, s amíg élek, hálás leszek a szüleimnek, hogy mindezt átélhettem velük. De ha meghallom a szót: nyaralás, Szanazugra gondolok.

Nem győztem várni az indulást, már tavasszal készültem rá. Félénk, határozatlan gyerek voltam, aki minden jelentősebb esemény – mandulaműtét, tánciskola, osztálykirándulás – előtt részletes forgatókönyvet készített

magában a várható történésekről. A szanazugi nyaralás egyes mozzanatait is elképzeltem, és madártávlatból láttam a vízpartot, ahol kapásra várva üldögélek, a focipálya forró betonján vívott lábteniszcsatákat, a gyömbérüdítőt a Vízügy üdülőjében, a hintázást ennek játszóterén, de főleg a megalkuvás nélküli pancsolást, a szakadatlan fejesugrásokat a mólóról. Izgatottságomat nem bírtam, és nem is szerettem volna elhallgatni. Aki az utamba került, megtudta, milyen nyár előtt állok. Egy ízben gyanútlanul a környékünkön kerékpározgató unokafivérem kapott ízelítőt a leendő koreográfiából, amely szerint egy szeretett feleségéhez hazatérő indiánt alakítok, akit sajnálatos módon találat ér – egy álnok seriff puskagolyója végez vele. A jelenetet úgy képzeltem el, hogy nekifutok a csuromvizes stégen, elrugaszkodom, és ugrás közben fájdalmas üvöltéssel mondok búcsút a földi létnek, mielőtt megnyílik és elnyel a folyó, ahonnan persze hamarosan prüszkölve felbukkanok. Unokafivérem kiábrándító tárgyilagossággal fogadta az ötletet, amiből megértettem, hogy egyes helyzeteket célszerű a véletlenre bízni. Ebben bizonyára igaza is volt. De fütyültem rá. Sőt, focidrukkerként aztán ő is lelkesen kapcsolódott be abba a játékba, amelyet a szanazugi faház erdőre néző szobájában lefekvéskor játszottunk, miután nagyapánk egy összesodort *Népszabadság*gal sorban lecsapdosta a fényes mennyezeten kilövésre készen várakozó szúnyogokat. Ilyenkor mindhárman, mellettem fekvő unokafivérem, a padlóra tett matracot elfoglaló öcsém és én focimeccset közvetítettünk. Egyszerre voltunk kommentátorok, játékvezetők, operatőrök, szurkolók és menedzserek vagy szövetségi kapitányok.

Nagyapám lekapcsolta a villanyt, a játékosok kifutottak a pályára, és kezdetét vette a mérkőzés. Részletesen ecseteltük a látottakat, ismertettük a csapatok felállását, bemutattuk, mi zajlik a pályán, hogyan alakul egy-egy akció, melyikből lesz gól, vagy ami annál is szebb: kapufa.

Álmodtunk, mielőtt igazán álmodtunk volna.

Unokafivérem és öcsém nemegyszer elszunnyadt közvetítés közben, de az én pilláim is egyre nehezebben mozogtak. A nyitott ablakon át hallani lehetett az erdő sóhaját, a gát műútján elrecsegett egy motorkerékpár, és ekkorra már a szomszédos üdülőben is elült a szalonnasütés zaja. Néha mozdult valami a verandán, mintha valaki járkálna odakint. Nem féltem, arra gondoltam, kóbor macska az, és a délután fogott kishalaimra vadászik, melyeket gondosan elzártam egy hálóval körbeborított vödörbe, mert nekem is célom volt velük. Biztonságérzetemet fokozta, hogy nagyszüleink a másik szobában csendesen beszélgettek a sötétben. Aztán elaludtak ők is.

Hajnalban keltem. Óvatosan összefogtam a horgászbotokat, és indultam az üdülő stégjére. A víz tükre fölött pára gomolygott, mintha pöfékelne a Körös. A fű még őrizte a harmatot, a bokrokon túl most mutatta meg első csíkját az ébredő nap. A stég deszkái gyorsan száradtak. Fölcsaliztam és behajítottam a szereléket. A vízen köröket vetett egy-egy hal, a fürdőlétrák lépcsőinél vízipókok cikáztak, a folyó két partján békák feleseltek. És akkor a nyárfák felől megszólalt a madár. A halakat ismertem, a madarakat nem. De ennek a hangját mindig hallottam, és ezer közül felismerem azóta is. A madár, amelyik így csinál, meséltem másoknak, és próbáltam utánozni a különös, elnyújtott cserregést.

Nagyapám nem sokkal utánam ébredt. Lestem, ahogy odafönt hálóköntösben pakolászik. Felpattintotta a diplomatatáskát, papírokat vett elő, és leült a kempingasztalhoz. Kereskedelmi igazgatóként dolgozott a Húskombinátban. Hajnalban kelt, hogy mire a városba autózik, kész legyen a reggeli penzummal.

Szemközt feljött a nap, a fény szétfolyt a tájon. Leterítettem a pulóverem az átmelegedett deszkákra, végidőltem rajta, és figyeltem a víz ezer neszét.

Az üdülő gondnoka is tett-vett már. Ablakot nyitott, kitámasztotta a zsalugátereket, meglocsolta a muskátlit. Később lecsattogott hozzám, ásítozva cigarettára gyújtott, majd folytatta az előkészületeket. Hamarosan itt pocakos apukák süttetik a hasukat, bikinis anyukák kenik magukra a naptejet, és úszógumis gyerekek evickélnek a stég szélébe fogódzva. Csak egyszer zavarta meg kora reggeli nyugalmam egy fiatal pár, mely engem figyelemre sem méltatva ereszkedett a vízbe. Fontosabb volt a kapás, de időnként rájuk sandítottam. A fiú egyszer csak lerántotta a lány melltartóját, akinek a bal keble egy pillanatra fedetlen maradt, azután a fiú pajkosan bocsánatot kért, és nevetve csókolóztak. Amikor elhagyták a mólót, nem köszöntek, mintha ott se volnék. Vajon a túlparti bokrok aljában kalandozó süllők és a stég lábtartójánál kavargó apró snecik észlelték, mi zajlik idefenn? Mikor lesz ilyen szerencsém, hogy valakiről lekaphatom a melltartót? Megfogni egy mellet nem ugyanaz, mint megfogni egy süllőt. Ásítottam, vártam tovább a kapásra.

Nagyapám fölállt, nyújtózott, tett egy kört a ház körül, és visszaült a kempingasztalhoz. A madár cserregett. Ez volt a nyár.

Amikor nagyanyám műszálas otthonkába bújt alakja is feltűnt a kempingasztalnál, fölcsévéltem a zsinórokat, a megmaradt kishalakat nagy csobogással visszaengedtem a Körösbe, és indultam vissza. Erősen sütött a nap.

Mire hazaértem, unokafivérem és öcsém álmos szemmel adták egymásnak a kilincset a szűkös fürdőszobában. A horgászbotokat a szomszédos raktárépület rücskös falának támasztottam, kezet mostam, és kiültünk az árnyékos verandára, ahonnan a ház mögötti erdőre láttunk. Útitárskrém, paradicsom, kolbász: a reggeli szentháromság. Valamint egy különleges finn kakaó, nem tudni, honnan tettek szert rá a nagyszüleim, de a nevét a nyelvrokonság előtti főhajtás gyanánt már az első nap megjegyeztük, és soha ezután nem bírtunk szabadulni tőle: O'boy Kaakaojuomajauhe. Rajongtunk a csomagoláson látható ábráért, a sűrű kakaóba loccsanó tej látványától megindult az ember nyálelválasztása. Kaakaojuomajauhe-kimondó versenyeket rendeztünk. Ha megfordul a fejünkben, hogy együttest alapítsunk, bizonyosan O'boy lesz a zenekar neve. Évekkel később – veszítenivaló híján – beírtam a finn–magyar szótár keresőjébe a kifejezést, és leesett az állam: a kaakaomajauhe azt jelenti: kakaó italpor. Egyszerű, tiszta módon éltünk, egyszerű, tiszta tárgyak vettek körül bennünket.

Az élet is egyszerű és tiszta formájában mutatkozott meg előttünk. Közvetlen szomszédunk, a vasúti kocsiból kialakított ház gazdája ritkán járt ki, mintha nem is az övé volna a nyaraló. Az évek során csupán egyszer láttam, akkor vér szivárgott az arcából, és a kezében egy hatalmas csavarkulcsot szorongatva lassan közelített feleségéhez, aki megérkezésünkre rohanni kezdett felénk, majd hisztérikus nevetéssel nagyapám karjaiba vetette magát. A meghökkentő jelenetet tovább árnyalta, hogy a városszerte ismert tanárnő ijedtsége első pillantásra színleltnek látszott, mintha valami különös filmet forgatnának ők itt kint, afféle szerelmi komédiát, amelynek nem csupán a fülledt érzelmektől idegen eszköz, de az az asszisztensgyanús lány is tragikus hangoltságot adott, aki ekkor meztelen keblére omló fekete hajával előlépett az egykori vagonból. Abban a pillanatban, ahogy a megalázott és kevés híján agyonütött asszony nagyapánkba csimpaszkodott, és nagyanyánk is elkerekedett szemmel figyelte a jelenetet, minden egy csapásra rémisztőnek és visszavonhatatlanul rettenetesnek tűnt, s csak sokára ocsúdtunk fel a kábulatból.

Reggeli után várt bennünket a betonútra karistolt versenypálya, ahol összeugrasztottuk a matchboxokat, és szenvedélyesen, de tagadhatatlanul a kockadobás fátumától hajtva harcolt egymással a legnépszerűbbnek számító lángpiros Firebird, a vagány Porsche 911, az alvázfelirat szerint Makaóban gyártott Ford és a Dresdner Bank emblémájával ellátott BMW. Leszámítva egy-egy izgalmasabb autóskártyacsatát, különösebb érdeklődést nem tanúsítottam a motorsportok iránt, így a matchbox-rally is rövid idő alatt ki-

futotta magát. Tiszteltem a Firebird fölvillanyozó energiáját, a magamét azonban nem szívesen pazaroltam erre.

A futball más. A faházak utáni lejtő egy tűrhető állapotban lévő focipályára vitt, amelynek felforrósodott betonján napközben nemhogy szaladgálni, de lábteniszezni is kockázatosnak tűnt. Hárman különben is csak egy kapura játszhattunk, amit egyrészt egyikünk sem szeretett annyira, hogy időt áldozzon rá, másrészt a véletlenül erősebben, de pontatlanul ellőtt labdáért hosszan kellett gyalogolni a kapu mögötti csalitosba. Sokáig nem tudtam szabadulni unokafivérem köldöktől vállig felhorzsolt felsőtestének látványától sem, aki félmeztelenül játszva egy kapura törés során egyensúlyát vesztette, hasra esett, és hosszan csúszott a kövecses betonon. Hasonlóan rémültnek csak akkor láttam ebben a festői környezetben, amikor egy kullancs a nyakszirtjén állapodott meg, és jókedvében, hogy kitűnő otthonra lelt, borsó nagyságúra szívta magát unokafivérem vérével.

Igazán népszerűnek és szórakoztatónak a gombfocitornák bizonyultak, különösen, ha világbajnokságot rendeztünk. A futballtornák királynőjét nem lehetett eléggé komolyan venni, csak a Jóisten kegyelmezhetett annak, aki csapatával megnyerte a küzdelemsorozatot, kivéve, ha rólam volt szó. Unokafivérem egy fordulatokkal teli gombfocivébén, amelyen én az ezüstérmet szereztem meg, balszerencsés módon előttem végzett, de nem nyílt alkalma megvárni, míg a legfényesebb medál lapostetűszerű játékosainak nyakába kerül, látva felindultságomat, amellyel sportszerűen, noha vicsorogva rávetettem magam, kiugrott alkalmi hálószobánk ablakán, és az erdőbe szaladva mentette az életét. Ugyanő máskor, amikor beláttam, hogy aznap nem nyerhetek semmit, mert szégyenszemre már a csoportkör mecscsein elvéreztem, és ezért jobbnak láttam eloldalogni a gombfocistadion közeléből, borzalmas ordítással hozta az üdülőövezet tudomására diadalát, amiért a közeli bungalók egyikéből a megrettent, de kalandra éhes nyaralók a sétányra tódultak. A szomszédos üdülő tekéjének kilengő golyóbisától koppanva dőltek szanaszét a bábuk, a vízparton álló olajozatlan nyugágyak kárörvendőn nyikorogtak, valahányszor beléjük huppant egy szerelmespár. De ezeknek a hangoknak nem volt közvetlen közük unokafivérem hosszan elnyúló, szörnyűséges áriájához.

Dél közeledtével folyton nagyapánkat lestük, mikor fordul be Skodájával a kavicsos bekötőúton, mert megérkezése munkahelyéről a fürdés idejét is jelentette. Ahol órákkal korábban még összeszűkült szemmel vártam a sügérek eszetlen botrángatásokkal járó kapására, ott most családok pakolász-

tak a hűtőtáskából, terítették le törülközőiket, és hamarosan mi ugrottuk a fejest és a bombát a kellemesre melegedett Körösbe.

Ahogy a Firebird a matchboxversenyek állandó győztese volt, úgy nagyapám a vízért menés sokszoros világbajnoka. Vizet a nyomós kútból szereztünk, a Vízügy üdülőjénél. Nagyapám megfogta a kannákat, és görbe lábaival elindult a nyárfák szegélyezte úton. Kannával vizet hozni a faházunktól becsléseim szerint kétszáz méterre lévő üdülő kútjáról legfeljebb huszonöt percet vehetett igénybe. Akadtak azonban előre nem látható körülmények, amelyekkel leginkább nagyanyánk nem számolt, vagy csak nem akart tudni róluk, és amint nagyapánk elindult, előszedte a varrókészletet és a félkész ruhaanyagot, föltette közelre látó szemüvegét, és munkához látott.

Míg annak idején Mózes, népe szomját oltandó, szakmáját magas szinten művelő mesterember módjára fakasztott vizet a sziklából, nagyapánknak ilyen képességekre nem volt szüksége. Nála jobban talán csak a Vízügy gondnoka várta a nyomókutas vízvételezés mágikus perceit. Miután végzett, nagyapám arrébb simította a műanyag szalagfüggönyt a bejárati ajtóban, és a színig töltött kannákkal a kezében belépett az üdülő tágas büféjébe, amelynek pultján sárgán gyöngyöző fröccs várta. Hármunk diszkrécióját a gondnok késő Kádár-kori szörpkombinációkkal nyerte meg. Órákig is elücsöröghettünk volna a hűvös helyiségben, ha lett volna kedvünk két egymást értő ember társaságában hosszabban unatkozni, mert bár a gondnok maga is pecás volt, és szívesen hallgattam a mólón szerzett élményeit, mi több, gyerekes lelkesedéssel szelektálta csalihalaim közül a neki tetszőket – egy apró kárászt meg is szólított, amikor az nem akadt mindjárt a kezébe, azt sziszegte neki: az apád faszát –, de nem mindig volt. Bizonyos idő elteltével pedig egyre inkább úgy tűnt, hogy a gondnok figyelme kizárólagosan nagyapám felé irányul, aminek újabb és újabb fröccsök készítésével adta látványos jelét, és míg ők férfias kitartással dagonyáztak a múlt vagy talán a félelmesen közelítő jövő iszapjában, mi éltünk a lehetőséggel, hogy nagyapám egyébként sem túlságosan szigorú felügyelete nélkül öljük az indiánokat a Vízügy akkorra már csordultig telt mólóján. Ritkán, de az is előfordult, hogy az ilyen megerőltető délutánokon nagyapám a büfében felejtette a kannák egyikét – ami csudálatos módon a gondnoknak sem tűnt fel –, és dolgavégezetlenül tért vissza a faházba. Az otthagyott kannáért azonban legkésőbb másnap vissza kellett ballagni, s mi követtük nagyapánkat, aki a büfédiskurálásokon túl egykori sportemberi énjével is előrukkolt, és számos alkalommal csakugyan megcsinálta a leúszást, amely a Vízügy mólója és a faházunk közelében lévő kisebb stég közötti táv megtételét jelentette. A nyárfák alól

néztük, ahogy deli, erős nagyapánk, akár egy óriásira nőtt busa, prüszkölve, csobogva úszik lefelé a szelíd tempóban csordogáló Körösön, hol ejtőzve, háton, hol lassú, megfontolt karcsapásokkal. Büszke lehetsz ránk, mondtuk neki egyszer, miután magunk is megcsináltuk a hosszúnak tűnő távot, és talán büszke is volt.

Dél van, szürke Barkas fordul le a gátról, de nem kanyarodik be a faházhoz, hanem leparkol a kavicsos bekötőúton: megérkezett az ebéd. Nem hagyjuk, hogy a himlőfoltos sofőr egyedül cipekedjen, odaszaladunk, együtt emeljük le a raktérből, és visszük a házhoz a gázpalack formájú ételhordókat. Ilyenkor mindig bepillantok a furgon rakterébe, ahol a többi ételhordó rekeszekbe állítva vár a sorsára, és azokra a nyaralókra gondolok, akiknek hamarosan ugyanolyan jó lesz, mint nekünk most. Vállalati menzaillat csapja meg az ember orrát a fedél felnyitásakor, köménymagleves, meggyszósz, sertéssült, s mire nagyanyánk az első adagot tányérba meri, Hermész már árkon-bokron túl jár a gyümölcslevessel. Nagyapánk munkahelye nem fukarkodott a kínálással, olyan adagokat kaptunk, hogy másnapra is maradt bőven, de a következő napon, dél körül, újból megütötte fülünket a Barkas altesti hangja, és már emeltük is le az újabb adag ételt a csomagtérből, miután a kartárs nagy zajjal fölrántotta a jármű oldalsó ajtaját. Ennek ellenére étel sose veszett kárba nálunk, egyéb előírás híján nagyapám balkáni törvényeknek engedelmeskedve öntötte a Körös mindent befogadni kész vizébe a maradékot odalent, lebbencsleves, tört krumpli, savanyúság, amiért azon a helyen a halak mesés bőséggel kerültek horogvégre.

Szólnom kell a belekakálás művészetéről is. Mint kíváncsi gyermekek, el-eljártunk a Vízügy-üdülőn túli beömlőhöz is, ahol önfeledt pancsolásra adott lehetőséget a Körös vizéből átszivattyúzott csobogó-fröcskölő víz, vagy kihasználtuk az átéresztő lekapcsolásakor beállt szünetet, hogy a szivattyútelep benső medencéjében rémülten cikázó kishalakra vadásszunk hálóval. A beömlő hamisítatlan pusztai kanálisban folytatódott, amelynek egyik hidacskáján életemben először láttam a híd hiányzó lécei közötti résen székletét elengedő embertársamat. A lenyugvó nap fényében alázuhanó tömör anyag úgy vált el a guggoló testtől, ahogy a toboz szakad el éltető szülőjétől, a fenyőfa megkönnyebbült ágától.

A látvány nem okozott traumát, ellenkezőleg, felpezsdítette fantáziám, és a művelet kipróbálására ösztökélt. A debütálást a Körös természetes nagy vizére álmodtam meg. Ahogy a Firebird a matchboxversenyek állandó győztese volt, nagyapám pedig a vízért menés sokszoros világbajnoka, magam az első belekakálást hoztam csillagos ötösre. Mialatt egy gondosan

megkoreografált vízbe ugrás után a hullámok széles gyűrűket vetettek körülöttem, kalapot emeltem a perisztaltika ösztönös törvényei előtt, majd arrébb tempózva tapintatosan figyelmeztettem a parton gubbasztó idős horgászt, ügyeljen a vízbe futó damilokra, törpeharcsa tetemét hozza a víz. Mindez azonban túl szép ahhoz, hogy igaz legyen, és ma már azt hiszem, meg sem történt. Ha megtörtént is, semmiképpen sem velem.

Ugyan kinek támad kedve tévézni, ha paradicsomi környezetben nyaralhat? Nekünk! A tüskeváras génektől persze a képernyő előtt fetrengve sem szabadulhat az ember, tudja, az élet máshol van. Néha azonban lehet kicsit heverészni az otthonról idemenekített fotelokban és díványokon, nagyszüleink hálószobájában, ahol a falat szkíta szarvas dombornyomásos képe díszíti, és a pöttöm Junoszty tévé feletti erővel dolgozik, hogy a látszólag unatkozó unokák kikapcsolódása minőségire sikerüljön. Kásás képernyő, birkózás a kábelekkel, bejön, nem jön be, a jó édes szovjet anyádat! Nagyapánk, mint zsonglőr, a feje fölött forgatja az antenna agancsait, és egyszer-egyszer betalál. A városi tévé kerül adásba, focimeccset közvetítenek, ifjúsági Európa-bajnokságnak adunk helyszínt. Ebéd utáni álmossággal nézzük a nálunk alig idősebb titánokat a pályán és a lelátóra szorult Aranycsapat-legendákat, akiknek orra alá mikrofont dug a riporter, és csak évekkel később tudjuk meg, hogy a pici képernyő szemcséi mögött futkározó ifjak egyike az a világsztár volt, akinek arcképével akkorra már tele a sajtó. Elszalad előttünk az élet, akár egy villámgyors jobbszélső – a Vasasból Zvara –, és nem is vesszük észre, min megyünk keresztül éppen.

Délután lett, és este, és vendégek érkeztek.

Jött Pannoniáján Jani bácsi, a szebb időket is látott egykori csendőr, akinek arcával oktatni lehetett volna a geometriát, belé fogódzva felesége, a cipókerek arcú Manci néni, és néha sátrat vertek a faháznál a parton, hogy kedvükre blattolhassanak nagyapámékkal a holdsütötte szanazugi éjszakában. Keresztszüleim sátortetős nyaralója a gát túlsó, város felőli oldalán állt, és ha átbattyogtak a töltésen, keresztapám a pecabotjait is magával hozta, hogy aztán ketten induljunk neki a kiszámíthatatlan és tébolyító folyóparti estének. Lányaik, Gabika és Kriszti sokszor tőlük függetlenül látogattak meg bennünket. Míg annak idején Mózes a Kánaán ígéretétől fűtötten vágott utat a Vörös-tengerben, Gabika férje, János – de genere Juhonyák –, veje keresztapámnak és keresztanyámnak, sógora Krisztinek, apja Áginak és Gáborkának, a túlparton rajzó mesés mennyiségű aprókeszeg sejtelmétől fölgerjedten, bambuszbotomat diadalmasan a magasba tartva gázolt át a térdig leapadt Körösön. Az indiánok indulhattak csatába ezzel az öntudattal,

azonban lándzsájuk hegyébe fúrva inkább skalpot képzelek, semmint paprikás kenyérgombócot. Anya és apa klasszikus fiatalfelnőtt-korukat élték, az egész napos robot után skodáztak ki hozzánk – úgy tűnik, családunkban a Skoda pater familiasi tekintélyből származó kötelező elem volt –, és mintaszerű fejeseket ugrottak a Körösbe. Unokafivérem szüleit ezzel szemben Wartburgjuk hozta – úgy tűnik, családunkban a Skoda mint pater familiasi tekintélyből származó kötelező elem csak a sorban következő utód számára volt érvényes –, és jött a bajszos Dezső, akinek cingár alakjában annak bizonyítékát láttam, hogy az őszintén hívő focidrukker előbb-utóbb hasonlítani fog kedvenc csapatának valamelyik játékosára, és az Újpesti Dózsa akkori keretéből a Dezső-utánérzés leginkább Szlezák Zoltánra volt mondható. Felesége, Edit gyakran darázsfészket sütött, és ha ezt tette, hozott is belőle. A vállalati koszt Maslow-piramisa addigra jól érezhető rétegekben kirajzolódott a belünkben, gyomrunkban, nyelőcsövünkben és garatunkban, de a darázsfészek valahogy: befért. Nagyapám húga, Zsóka néni is kinézett olykor, miután azonban közös fürdéseink egyikén egy nagyobb durbincs teteme lebegett el mellettünk – in concreto, semmi belekakálás –, és Zsóka néni szörnyülködve kérdezte tőlem, hogy ebben a vízben – amelynek se eleje, se vége nem látszott a mólónál fürdőzgetve, és a fejünk csupán olyan pontocska volt benne, mint a zöldbabfőzelékre ejtett borsszem – halak is vannak-e, azt hiszem, leszámolt a festői természet magában dédelgetett képével. Fia, Attila alkalmanként akadt horogra, és ugyancsak ritkán, de eljöttek Kliszekék is, akiknek messze eső, erdőközeli tanyáját mindig olyan helynek képzeltem, ahol éjszakánként puskával a kezében ücsörög a tornácon a gazda, hogy aztán odapörköljön az udvarra tévedő betyároknak, még ha azok vaddisznó képében érkeznek is.

Ültek és ordibáltak az asztal körül. Ez volt a család.

Barátaink, akikkel odabent, a városban vérszerződést kötöttünk, nem sokat mutatkoztak e tájon, ha alkalmanként meglátogattak bennünket, kívülállók maradtak, bármennyire belefeledkeztünk is a játékba, érezhették, hogy nem tartoznak közénk. Egy horgászathoz kenyeret gyúró csúnya lipcsei fiú vagy egy kacsafarkos délnémet családapa képe sokkal emlékezetesebb számomra, mint bármelyik barátomé, akivel egymás minden rezdüléséről tudtunk: másutt voltunk ugyanazok.

Hogy összevesztünk-e néha, mi, hárman? Nemegyszer. Öltük egymást. Unokafivérem egy ízben törött üvegpohárral támadt rám – talán a gombfocivébék keserű emléke hajtotta –, és úgy felsebezte az arcom, hogy ha nincs gyakorlott betegeskedő nagyanyánk, akinek mindig akadt a keze ügyében

valami jóféle medicina, beleértve a sebösszerántó ragtapaszt is, nem úszom meg a kórházat, az elviselhetetlenségig fájdalmas tetanuszt, a tű hidegrázó öltéseit, ahogy a szájmaszkos doktor összébb és összébb húzza a sérült felületet. Vagy másként történt, s csupán kiléptem a faházból, unokafivérem pedig a kezében tartott kicsorbult poharat maga elé emelve ugyanabban a pillanatban ért a verandára, és véletlenül összeszaladtunk? Igen, azt kell hinnem, e szörnyűséges históriának ez az egyedül helyes változata.

Ezt a békés két hetet nem fertőzte szerelem. Egy nyáron nagyanyánk emlegetett ugyan holmi cseh lányokat, akiknek a szomszédos üdülőbe érkezéséről ő biztosan tud, és akik hosszú szőke copfjukkal kétségtelenül felbukkantak a nyaralóhoz vezető kavicsos úton, mi több, percekig sertepertéltek is a házunk táján, de Csehszlovákia akkortájt igazán nem számított futballnagyhatalomnak, így nem volt miről beszélgetnünk.

Vajon meddig játszottunk esténként, ha épp nem szólított a vízparti kötelesség, mellyel ősi elődeink zsákmányszerző útjainak emlékét ültettem át szanazugi környezetbe, meddig tologattuk a fáradhatatlanul zörgő matchboxokat a vasúti kocsi előtti egyenetlen betonon, meddig tart egy sérülésből felépülő gombfocijátékos lábadozása? Nincsenek válaszaim ezekre a kérdésekre, mert az est, mint mindig, hirtelen szállt le, és lassan, kíméletlenül fordult át éjszakába. Egy este, jócskán vacsora után, az elhagyott vasúti kocsi verandáján ülve vártuk nagyanyánk lefekvésre hívó szavát, amikor felfigyeltünk a hold halványsárga fényében kirajzolódó baglyokra. Bent, a daliás nyárfák között, a termetes ágak egyikén tépték-rúgták egymást, mintha csak önmaguk árnyéka volnának.

Egy tengerparti öbölben történt, évekkel később. Végeztem a fürdéssel, kimerülten szárítkoztam a kavicsos parton, amikor oldalra pillantva egyszeriben olyan érzésem támadt, mintha a stégen ülnék, a nap szemközt feljövőben, akkor már rég halott nagyapánk odafönt a diplomatatáskáját nyitná, és lassan nagyanyánk is megébred, hamarosan reggelihez terít, indulhatok vissza. A villámütés futhat át így a testen, vagy a szó keltette hatás, amely azt üzeni: vége. A fölfelé kopaszodó fenyőket láttam, a tengerparti öböl cikcakkjait, a sziklának verődő víz elemi fölcsapódását, mégis a villogó levelű nyárfák közt vezető utat láttam, a szorosan megbúvó faházakat, a kisgát oldalában sarjadó füvet, és bár emitt egy pillanatnyi szünetet sem tartva reszeltek a kabócák, zsibongtak a fürdőzők, és lankadatlan erővel sistergett a tenger, minduntalan nyelvet öltve a partra, hogy elkapja és megmossa lábunkat, meghallottam hangját. A madárét, amelyik így csinál.

Azóta számtalanszor megtudhattam volna, melyik madár cserreg ilyen jellegzetesen, mégsem jártam utána. Legutóbb már kezemben tartottam a telefont, előkerestem barátom számát, aki anyanyelvi szinten társalog az állatokkal, a madár nevét is biztosan tudja, mégsem tárcsáztam. Ha megtudnám, elveszíteném. A hang, a madáré, amelyik így csinál, örökre velem marad.

A tengerparton látott nyári reggel pedig sohasem történik meg már.

Megírtam hát, hogy megtörténhessen újra.

ANYA

Egyetlenegyszer láttam még utoljára
az ablakban, ahol rendszerint állni szokott
várva, hogy megjöjjünk az iskolából,
most is ott állt, és szomorúan nézte,
ahogy a temetésről jövünk… Fölrohantam, föltéptem
az ajtókat, és a hiánya úgy ugrált, ahogy a holdfény
a padlón az üres szobákban…

És a szavak kicsik voltak ahhoz, hogy befogadják
ezt a hiányt. És a szavak túlságosan nagyok voltak
ahhoz, hogy befogadják azt a szomorúságot,
amit a hiánya ébresztett bennem.
És ő csak állt, kívül minden szón, némán,
mint egy magányos világítótorony a fjord túlsó
partján. Én pedig itt állok, felnőve, sötétségtől torzult
arccal, úgyhogy biztosan nem tudna rám ismerni.

ESTE A TENGERNÉL

Este kilenc óra a tengernél. Kitárva a nyugatra néző ablakok,
és a város egyetlen tér, szétterülve az árapály felett,
mint egy álomban, ahol minden megnyílik. Lásd: Függönyök.
Fény. Levegő. Firhangok lélegzenek.
Messze a szobákban világok születnek. Napkorongok ütköznek
össze.
Este kilenc óra. Este a tengernél…

A madarak visszatérnek fészkükre. Egy gyerek alszik,
mintha lázban.
Emberek tódulnak ki egy moziból. Lóhere susog a réten.

Egy fűnyírógép zümmög. Két szerető fekszik meztelenül az ágyban.
Az, ami egyszer kéj, másszor fájdalom.
Az élet emlékezetté válik. Hangyák nyüzsögnek a fűben.
Fák nőnek.
Este kilenc óra van. Este a tengernél…

Nyitott ablakok a légvonatban. Remegő takarók surrogása.
Hangok. Egy nő énekel. Ez Atlantisz órája. Öt
óceán csobog az öbölben, ahol félig nyitott szájjal
alszik a tenger. Egy halraj kavarja föl a tengeráramot,
fény és sötétség
sávjai. Egyszerre millió hang, de nem hallják egymást.

Egy öregember fát ültet a kertben, és mosolyog.
Egy gyerek sárkányt röptet. Ez az az óra, amikor a lélek
születés és halál közt imbolyog. Lebukik a nap,
és a föld újjászületik. Az érzékek
vágyainak hajnalkék gömbje a hetedik mennyország fátyla mögött.
Este kilenc óra van. Este a tengernél…

Egy férfi bejelentkezik a szállodában. Egy nő
meztelenül áll a tükör előtt, és fésülködik. Felébred egy pisztráng,
szivárvány csillan a kristály mélyén. Szférák árnyalatai
a bennünk lévő áramkörökben.
Egy jeges gerincnyom. Akár a bánat. Egy ablaktábla beleolvad
a naplementébe. Jázminok nyílnak, megrészegíti őket a holdfény.

Messze, kint a szobákban napok születnek. Világok omlanak
össze.
Este kilenc óra van. Kitárva a nyugatra néző ablakok.
És az ég – álom, álom az idő határán. Éberség!
Az érzések egyazon pillanatban
ragadják meg az örökkévalót és a halált. Fent, magasan szárnyal
ifjúságunk.
Este, kilenc óra. Este a tengernél.

PARKINSON

Nehéz páciense vagyok bárkinek.
Különösen Parkinson doktornak. Próbálom cipelni
a betegségét, de folyton el-elejtem, ledobom magamról
az emelkedőn. És kiröppenek az udvarról
vidáman, könnyedén, mint egy madár.
Na nem, ilyen könnyen nem szabadulsz
tőlem, brummog Parkinson.
Lefékez, fölszed az utcáról, és
egyetlen rohammal bevesz, a vállamra
teszi a batyut. Vidd tovább, szól,
én pedig cipelem tovább.

EGY NAP ÉSZREVESZED…

Egy nap észreveszed, hogy az árnyékod éppoly
öreg és fáradt, mint a tekinteted,
valami fakókék folyadék áramlik keresztül rajtad.
Óvatosan tapogatódzol, ellenőrzöd, képes vagy-e még
figyelmesen utána kutakodni.
Minden alkalommal, mikor valami fáj, olyan, mintha a tested
álomból ébredne.
Ilyenkor bedugnak egy kórházba, kihámoznak
a ruháidból, és begurítanak az üres folyosókon
egy csempézett szobába, és beinjekcióznak.
Meztelenül! Meztelenül, mint mikor megszülettél,
amikor szeretkeztél,
és meztelenül, most, hogy elkábítva kiterítenek a kezelőasztalon.
Egy óra kezd csörögni, fölébresztve összes halottaidat,
akik a te rémült testedben alusszák örök álmukat.

A BIRODALOM BEZÁRJA KAPUIT

Nagyvárosi arcok esti fényben. Láthatod rajtuk,
hogy már minden elkésett. Úgy tódulnak feléd,
mintha sietnének, menekülnének korunk
katasztrófája elől. Mozikból özönlenek ki és színházakból,
találkákról és kávéházakból. Sápadtan,
mintha most ásták volna ki őket egy tömegsírból, és még
nincs, aki azonosítsa őket. Hasonlatosak a napárnyékhoz,
úton a következő napfelkelte felé. S most a legrosszabb
sejtéseik üldözik őket, menekülnek önnön életüktől.

Vízből és levegőből álló városok. Városok, melyek
egyre csak nőnek, magukba szívják mértéktelen
kapzsiságunkat. Bevándorlók, akik egy országot
kaparintanak meg, és közben elvesztik önnön identitásukat.
Korok hullámzanak a városokban. Évszázadok, melyek
meghalnak, és városok, melyek fölszívják az idegeneket,
majd továbbgördülnek. Azt, ami a legelső és a
legutolsó. Ami nem időből lett. Ezt keressük-kutatjuk
a magyarázat elveszett útvesztőiben, az egyetlent, ami minket keres.

Ha van mennyország, itt kell lennie.
Kincsként elásva egy sötét gödörben. Minden
birodalom arra törekszik, hogy egyetlen birodalom legyen,
ahol sohasem megy le a nap. Görcsösen ragaszkodunk
a lélek utolsó rejtekhelyeihez, testünkhöz,
melyet a sorsnak köszönhetünk, a kor követelményeinek.
Csakhogy épp az emberi az, amit elfojtunk magunkban,
épp az egyetlen társadalom hullik darabokra.
Az emberkép az, amelyben fölegyenesedünk.
Az örökkévaló és a halál ugyanaz az árnyék. Az idő.

Az élők kutatnak még valami fölismerhető
vonás után gyermekük arcában. A halottak önmagukra lelnek
leszármazottjaik nyomdokain. Városok. Városok épülnek,
hogy betöltsék az űrt, mely aknákban és csatornákban terpeszkedik.
A bánat és a harag falakba ütközik, a gyűlölet és a

tehetetlenség hatalmas foltokban mállik le
a gipszstukatúrákról. Városok, szédítő építmények
korábbi városok romjain. A legutolsó kiásott város alatt,
felsejlenek egy még régebbi város alapjai.
A sok elsüllyedt város egy új birodalom kezdete.

Városok. Döbbenten lapulnak a földre
a csillagokhoz kötve az éjszakák sötét malmában.
A szeméthegyek gyorsabban nőnek, mint a városok,
a föld alatt húzódó csövek csillogó vízkoronák.
Új népek érkeznek hozzánk, nyugatra.
Elkeverednének velünk, idegenek és ismerősök,
színesek és fehérek, élők és holtak, zátonyok
az utca forgatagában. Vajon ez a kép
az élet vagy a katasztrófa képe? Városainkat
azok öröklik majd, akik nem is hasonlítanak ránk?

A gondolatok sűrűn követik egymást, akár egy szőttesben,
nagy képek felületén, melyek a földből
sugároznak, látható és láthatatlan országokban.
Az idő, amit történelemnek hívunk, áthúz a városokon
elsöpörve a nyelveket és a nemzeteket. Maguk a városok
nem lesznek többé azok, amik egykor voltak.
A homlokzatokon, melyek a győzelem óráját dicsérik,
a gyávaság és a bűn képei sorakoznak.
Eltorzult képek táncolnak a díszítőelemek felületein.

Birodalmak! Széles farvíz a nyelveken át.
Szlogenek, melyek kavarognak és hatalomra vágynak.
Ország a vak terror, vak hódítás országa ellen.
A bürokrácia és az ideológiák uradalmaiban.
Gondolatban már mindenki arra ítéltetett,
hogy lemondjon a legegyszerűbb rejtély megfejtéséről.
Hát halottak vagyunk? A külvárosokban már farkasok kóborolnak,
árad a tenger, a fajok száma megfeleződik, az állatok és a
növények nemet váltanak. A hívők megtagadják
hitüket, és ostoba babonákhoz folyamodnak. Ugyan mi lehet
erre a magyarázat?

Bőségünket a mentőcsónakok jelentik: megtelnek, elsüllyednek.
Saját utódaink győznek le minket, akik maguk is alámerülnek
az özönvízben. Senki sem tudja az órát, de mindenki
meg szeretné
érni. Azoknak, akik túlélők, lesz is rá alkalmuk.
Mit jelent mindez? Mit jelent a dolgok jelentése? Már a gondolat is
félelemkeltő. A Birodalom bezárja kapuit.
A nők egymásban keresnek menedéket. A férfiak
egyedül maradnak, magányosan, mint kísértethajó a tengeren.

EGYEDÜL A KÉPERNYŐVEL

Amikor napközben, egyedül a képernyővel
őrült iramban elhagyni készülök a földet,
olyankor megtörténik, hogy hirtelen felmerül előttem
a kis detektoros készülék, amit gyerekként építettem.
Fülhallgató a fejemen, és bárhová akarok,
ugrálhatok állomásról állomásra, lebegek az űrben.
Kilépek a hangok, dallamok, idegen nyelvek kavalkádjába,
a sötétbe, és a városok úgy világítanak,
mint csillagok a messzi láthatáron.
Hogy akkor tudtam-e mit jelent a „világűr”,
nem tudom, de világosan emlékszem
a végtelenség és a hatalom érzésére, akkor,
amikor még minden lehetséges volt…
És nézz rám most, ötven évvel később, itt gubbasztok
egyedül, itt vibrál előttem az egész világ
a képernyőn. És az egyetlen, amit minden nap kérek, amiért
könyörgök… közelséget, egy kis közelséget…

AZ ARC

A katakombák, a hatalmas útvesztők Róma alatt,
épp annyi tévút, mint a császárság maga,
egy elsüllyedt világváros széthulló képe.
Mindez egy sötét éjszaka a föld alatt, de sehol sem
változik a látóhatár úgy, mint idelent,
és meglátjuk, miből építkezett a hit: Sötétségből.
Sűrű sötétségből. Olyan fájdalomból, mely a kor fájdalma.
Előbb láthatóvá válik a sötét, és azután változik hitté.

Holtak hadserege, őket kiszolgáló hívőkkel körülvéve.
Itt élték életüket, itt étkeztek és itt találkoztak…
Idelent a koromsötétben és éjszaka delelőjén állt
a menny… A holtak sűrű lombkoronáiban szállt a Megfeszített
arca át az időn, úgy, ahogy egy madár repül és száll keresztül
egy úttörő arcon. Minden ásónyommal szorosabban varrták
az arcot a földhöz, miközben a nagy várost építették a föld alatt.

Mintha a holtak arcvonásai összegyűltek volna benne,
hogy egy egész korszak azonosuljon vele. A holtak, akiket
régen eltemettek, távol azoktól, akiket
szerettek és akiket hátrahagytak.
A polcokon és a fülkékben végtelen sorokban álltak
a csontok és a simára sikált koponyák.
Hatalmas temető épült, akár egy város Róma alatt.
Város, melynek az Ítélet Napján kellene megnyílnia,
amikor egy fényfolyó ömlik végig a járatokon.

Ők hittek ebben. Hitték, hogy egy tavaszi szél végül
meghozza az újkort az Ő arcával,
ahogyan Ő hordja a hívőket életen és halálon keresztül.
És megjelenik az arc, mely egyre tisztább lesz és láthatóbb,
úton a császár vak és dühödt erőszaka és a birodalom
rendeletein keresztül látták a rabszolgák sikolyában,
a gladiátorok öldökléseiben, hadseregekben és háborúkban,
a nép mély nyugtalanságában… eleven arc, olyan lassan
exponálva, hogy valamennyiük arcvonásaiból
kifejez valamit.

Mi volt, amit ebben a szelíd, sugárzó arcban láttak,
mely nem fogadott be és nem engedett el senkit?
Valami erősebbet láttak hatalomnál és kegyetlenségnél.
Talán magukat látták, magányosságukat és halálukat.
Talán valami olyat, amit az elme nem tud felfogni.
Hogy Isten nekünk adja egyfiát, hogy világosabban lássuk,
hogy mi magunk is Isten gyermekei vagyunk… Ezek a hívők
egy hitet akartak maguknak teremteni nyomorúságból, semmiből,
szegénységből és halálból. Egy nyüzsgő társadalmat a nagyváros
alatt… Egy nap többen voltak lent a föld alatt, mint fent.
Sokan vélték, hogy ez, és nem Róma a város.

És végül kiáradt a föld alatti város Rómában,
Róma első templomaiban. A harangok ujjongó zúgásában.
A holtak fájdalmaiban. És arcok fürtjeit dobták magasba,
a nyitott és éneklő mennybe… Később már senki sem tudta,
mikor fordult meg a történelem, senki nem emlékezett rá,
mikor süllyedtek el a katakombák alattuk és feledkeztek meg róluk.
De az, ami láthatóan és hirtelen ott van,
az mindig is ott volt… Akár a katakombák. Egyetlen
szárnycsapással kiemelkedtek a föld alól és lettek belőlük
katedrálisok.

JÁVORSZKY BÉLA fordításai

Stein Mehren (1935–2017) a huszadik századi norvég líra egyik meghatározó személyisége, 1960-ban debütált, ezt követően húszegynéhány verseskötete jelent meg, de írt prózát is, főleg esszéket és drámákat. Egyik nagylélegzetű esszéje, a *Titánok* magyarul is megjelent. Fontos ihletforrásai a család, a történelem, az ember elmagányosodása és a városok. Költeményei barokkosan burjánzó „verskatedrálisok", kedveli a nagy formákat, a hömpölygő himnikus szerkezeteket. Itt közölt versei egy készülő válogatásból valók.

Szente B. Levente

PAPÍRHÁZAK ÉNEKE

(fiamnak, levél haza)

ha már a kutyák szemében is valamiféle rettenet leszünk
és már nem beszélnek hozzánk a fák
elhallgatnak a nagy öregek mind
halálukkal elvész igaz beszéd könyvtár remény hit

kenyérért szerelemért névtelen országokért lelkünk oda
az egykori rabszolgák lehettek így vagy sehogy
omlunk alá ahogy minden lepkeváz csillámpora
egymás szemében fénymaradékot temetünk

mások arcában ne keresd a hozzám hasonlókat
álmainkban beszéljük hogy sokan vagyunk egyedül
azt hittem az őserdők minden szegletét ismerem a fákat
azokat különösképpen – képzelt papírházban lakunk mégis
most zene szól és zendül és szentül és csendül
fiam –

ANYAGGÁ VÁLÁS UTÁN

nem véletlen hogy nem emlékszünk mindenre
hogy helyét átveszi a képzelet

hogy születés előtt és után
mekkora nagy dolgokat viszünk végbe

hogy a köztes időt úgy cipeljük magunkkal
mai napig nem értjük azt valójában kik vagyunk

hogy kivé lettünk kivé lehettünk volna ha –
nem vitatkoznánk újfent a test a lélek kihordója vagy fordítva

hogy utóvégül lenyeljük a pirulát
kiisszuk Szókratész méregpoharát újra és újra

hogy leszámoljuk az utolsó báránykát
ölünk és tagadunk kerítésen innen és túl

hogy nem magunk tanítottuk a bogarakat húsunkból lakmározni
vajon miért fáj

hogy roskadozó tárgyaink itt maradnak másoknak fészekaljnak
következtetéseket engedtessék meg ne akarjak levonni

hogy immár az anyaggá válás roppant szelleme előtt
én az elbukott állat – ki angyalok nyelvén tudott csak imádkozni

Uram – utóvégül mindent egybevetve
te elő igaz társamhoz hogyan hívnál

mely részem s valótlanságom támasztanád
igaz szerelem mely részébe

TE – ÉGI MEZŐ

újra és újra álmodok
(érintetlen mezőkről)

átkulcsolsz lábaiddal
(a meggyalázott erdőkre
vigyázni ki fog)

a szerelem lehet ilyen
(illatát álmodja épp egy rózsaszál)

hallod – kedvesem

ilyenkor a csönd ábécéje
vak titok – szólnom egyebet hát minek
illetlenség lenne

halkan neszez bennem a lét-idő
jöttem amikor kellett
(szeretet szíve-nyelve én
égő csipkebokor)

nem ismertél fel

álmomban színültig telünk egymásban
és sírunk és nevetünk

ajkad között
éhed lettem

te
(égi mező)

IDŐRŐL IDŐRE

idővel megtanulhatnánk
az indián jelbeszédet mert ez áll legközelebb
az értelmezni képtelen érzéketlenségünkhöz
mi a szabadsághoz a szívhez közelebb vinne
nem úgy
mint az a béke
amelyet fegyverrel tesznek biztonságossá úgymond
eleink is tudták a bosszú bosszút szül
ez az egyetlen képviselőnk mi
rövidke utunk során elkísér
időről időre
békepipák a múzeumokban

Lokodi Imre

WILHELMSBURGI CSERESZNYÉK

Tegnap este, anyánk elmondása szerint, Ida néni zavartan nézett a falon lógó tányér fenekébe, és létén felüli erővel megállapította, hogy a gyertyafénytől jóval sápadtabbat mutat, mint lámpafényben, csakhogy az éjjeli égő tiszteletből és kegyelemből leoltva van ilyenkor.

Látná Ida néni, ha kattintana egyet a kapcsolón, hogy három méregzöld száron három szem fekete cseresznye. Éretten látná, nem romlófélben, vagy ki tudja, a folyamat melyik fázisában. Mással *foglalkozik,* gondolta anyánk. Az asszony lazítani akart valamelyest, mármint a keszkenő áll alatti csomóján lazítani, úgy kell azt, hogy a tenyere beférjen, vagyis mint egy kantárt, halotti kantárt. Csak Ida néni tudta igazi módon felkötni az állat, általában kétszeri bogot vetett, de ezt azelőtt tette, mielőtt elszállt volna a lélek, mondjam, a haldokló asszonyért jött volna a rontás. Vagy soron lett volna a kegyes átok beteljesedése.

Hanem szokása szerint és megint csak erőnlétén túlmenően mobilozta fel anyánkat álmából, és valamit gügyögött. Valami nagyon fáradt, az is lehet, nem e világi foszlányt mi is hallottunk. Ő azonnal megértette, menjen, hogy lazítson az ágyban fekvő asszony keszkenője bogján. Ida néni akaratát anyánk az asszony szürkülő tekintetéből már régebben kiolvasta, ilyenkor visszariadt, azonnal ott hagyta. Legutóbb az öregasszony ágya szélén ülve kapásból mondta, nem lazítok, Ida néni! Ilyesmi nem az ő dolga, nem is tudta, ki lehetne az, aki lazítana Ida néni keszkenőjén.

Nem kattint a lámpája kapcsolóján. Ha képes volna rá, akkor sem tenné. Régebben, ha hozzáért, a markába szorította, mint a gyermek kezét hajdan. Langyos volt, bársonyos, azóta kihűlt, pléhkezű lett a szászrégeni traktorgyárban, mi is volt a neve, talán Republica. A hideg kezű gyermek mindig távol van. A gyönge, apró kéznek képzelt kapcsolóval Ida néni szeretett eljátszani. Azt mondta, csak játszani szeret vele, gondolatok nélkül. Azt is mondta anyánknak, minden játékká válik lassan, a dolgokkal gyöngéden kell bánni. Csak egy idegrángás valahol a hüvelyk alatt, és kész. Bár nem tudni pontosan, mi van készen, mert semmi, senki sem lehet készen. A haldokló sincs készen bogvetések idején. Vigyázni, nehogy kigyúljon a fény

hajnali két óra négy perckor! Nem jó, ha ilyentájt akár egy csöpp fény is van a sarokban, még akkor sem, ha az évszázados, mindenre szomjazó bútorok mohón felinnák, így elvannak a félhomályban, azt kapják, amit megoszt a villanyoszlop éjjeli lámpafénye. Jól viselik a festett deszkák, ha hozzáér valami testmeleg ujj, megreccsennek az átviteltől. A régi bútorok kellőképpen merevek, nem követik a padló süllyedését, ha az épülő autópálya dömperei alatt megremeg a fundamentum. Jó régi bútornak lenni, hangoztatta Ida néni. *Itt maradt* önémet szekrény, a semmibe felakadt lába alatt a padló huzata hordja át a szöszt. Viszont az éjjeli lámpa fénye az ujjak hurkaiban könnyen megfojtható. Pedig a kéz olyan lett, akár a késői keserűgomba, viaszsárga, gyűrött, kézfejen barna pigmentfoltokkal tele, amit a nyüvek nemsokára felzabálnak. Már nem szedik le az ilyen kezet, pedig a kéznyújtást illene leszedni. Lehet, nyíló virág éppen. Ida néni eközben jó ideje a falról gyűjtöget. A barnuló fényképekről leszedi az ismerős és ismeretlen személyeket, elbeszélget velük, van, amelyiktől megkérdezi, biza, te ki vagy. Leszedi mindennap a tálas tört, kemény cserepeinek többnyire megfakult, hajdan sablonnal festett virágait, átlesett a kerámiák szaggatott lukacskáin, erőseket pillantgatott. Valamiért a vadszegfűt szerette leginkább, és leszedi a fekete cseresznyét.

Kerámiából jócskán volt Ida néninek, miénk lett a cseresznyés. Ajándékba kaptuk tőle, mondta anyánk néhány nappal ezelőtt. Láttuk az arcán, nem lelkesedik, hozta kelletlenül. Mi sem értettük, minek nekünk kemény-cserép. Pedig, álmélkodtam, milyen szépen érett fekete szemek. Ida néninél lógtak a falon, a kerekes kúton, a gangon, sőt, a fészerbe is jutott. Némelyikbe a gyártótól beleírva: *Emlék*. Szép volt, akkoriban az asszonyok három nevet *viseltek*, csak később kopott le a máz a félkörös szövegről... Ida néni, ha tányérjait meglepte a por, fogta a törlőrongyot, fellépett a hokedlire, és törölt. Ilyenkor valami kesernyés dallamot hallatott, ha egyáltalán hallotta volna valaki. Ujja begye alatt néha koppant valamelyik tál, eléggé tompán, mintha vinilines asztalra hullna a kiköpött cseresznyemag. Ha Sissihez ért, két kézzel fogta meg a bécsi szépasszony-császárnét kontyosan ábrázoló keménycserép peremét, előbb belefújt, és valami különös, álcázhatatlan keserűség jelent meg az arcán. Az orrcimpájától idejekorán elindult árok határozottabb és kifejezőbb lett. Az a rontás, az a nyavalya eméssze fel a szívét, mondta alighogy érthetően, de nem volt, akinek értenie kellett volna.

Úgy gondoltuk, az átok kivételesen az oláh falvak felől jött, mert jönnie kellett a kioldó – Gergelus néni szójárása szerint – irgalmas átoknak, különben – ugyancsak tőle tudjuk – mindenkit a rontás visz el előbb-utóbb,

egyszerre vagy szerre megyünk el. Mindig Köhér felől érkezett a felmentés, a várható és a váratlan, nem tudni, fogattal, gyalogosan, esetleg a hajnali, Atyhából induló munkásbusszal utazott. Merthogy kétségtelen. Megfigyelők elmondása szerint ilyenkor a remetelak, vagyis a hajdani pálos-romok mellett álló Orange-torony égője erősen pislákolt, a Vityál vára feletti sötétlő hegyek sötét nyugalmát ártalmatlanul villanyozta, máskor viszont annyira átható fénnyel vibrált, hogy a Görgényi-havasok déli lankáján kiterjedő Ördögvölgyben (Valea Satanului) legeltető pásztorok is látták. Értettek belőle olyanformán, hogy árkokba, szorosokba terelték a nyájat, mert okvetlenül kitört a vihar, akárcsak a rontás keletkezése idején, ami általában heves szélvihart, jégesőt, télen komoly széltörést okozott, és a köhéri Timár műondozó szerint kétfejű borjú ilyenkor fogant meg.

Akármi is legyen, a rontás közelségét leginkább a bukovinai juhászkutya érzi. Előbb beleszagol a levegőbe, körbe-körbe táncol, a saját farkába harap, ösztönös vagy ősi rítus szerint, erről kiterjedt szokásismerettel rendelkező Bajram apó, dobrudzsai pásztor mesélt nekem a Szent Bartolomeu-templom árnyékában, Babadagon. Nyálcsorgatva hallgatták a tatár embert az ő bukovinai juhászai, ilyesmikre egyáltalán nem terjedt ki a figyelmünk, azt gondoltuk, a jelenséget ideje beazonosítani. Egybehangzó vélemények szerint a kék katángmezőbe vert ösvényen jött el a rontás, megkerülte Kósa malmát, leosont a Zakotán, de mindezt akkor tette, amikor már nem volt világ az ablakokban, Illyés mohás cseresznyefáján pedig ezer varjú ült, csipkedték a fekete cseresznyét, mert előbbi ősi fájukat, a Jakabos-parcella végében víz fölé hajló égerfát kimosta az ár, tövestül szépen a kavicsosra hasalt.

Mi már gyermekkortól tudtuk, hogy onnan, az Oláhok patakja felől érkezik az irgalmas átok a rontással együtt. Látták, néha kézen fogva jártak. A rontás, ha magányosan jött, kiheverhetetlenül pusztító tűzkárokat okozott. Nemrégiben arra mentünk, hompot kerestünk éppen, faluhatárt jelző halmocskát, mielőtt beindítanánk a pereskedést, de a hompot valószínűleg elköltöztették az ecethangyák, nem találtuk meg, mindösszesen egy kitaposott strandpapucsot láttunk a gazban, égszínkék strandpapucsot. Nem állítanánk, hogy az irgalmas átok vagy a vérbajt, tüdőbajt, gyomorbajt, húgybajt, szívbajt, epebajt, vesebajt, kankót, de leginkább szerelmi boldogtalanságot egyformán tartogató rontás hagyta el jövet errefelé, de egyiket sem zárnánk ki végképp.

Mondanom kell, mélységesen zavarba hozott a feltételezés, hogy a rontás mobiltelefonon jön, rászáll akárki hívására, talán rászáll valamelyik titkosszolgálat a sok közül, mondjuk úgy, a Szekuritáté. Mindenesetre van arról

tudás, Gergelus néni kifejezetten tájékozott a két jelenség ősiségét illetően, mert egy az, hogy élt itt valaha bizonyos Kelemen Vészi Anna szépasszony, aki maga fogadós volt, és gróf Toldalagi szeretője. Végül is nyomtalanul, titokzatosan eltűnt, regék szerint kőbálvánnyá változott fent az Iszujka tetején, ma mosdókőként emlegetik. Tagadhatatlan, a medencéjében sokszor forrt a víz, szeplős nagyanyámék gyakran kijártak, szerre belemosakodtak, szeplőjük lassacskán elmúlt. Máskor azt mondták, né, Toldalagi szeretője leküldte a kénköves esőt. Gergelus néni jóslata, hogy ez már így lesz idők végezetéig. A szépasszonytól különösen asszonybajokat származtattak, időtlen bosszút, feltevésekből tudjuk, újabban az erdőgazdálkodás YOR-típusú permetező repülőjéből szórta szét a meddőséget. Bajnak nagy baj volt, ráadásul e tájt jelentkezett be a pestis. Vele szemben tudtunk a besztercei Harinai Farkas Krisztináról, aki ugyancsak gyakran jött, amíg jöhetett, követve őt megrakott málhások. Hoztak a vásott, kolduló barátoknak bőkezű adományt, élelmet, zacskó ezüstöt, aranyat, később hozták holtan őt is. Gergelus néni biztosra tudta, a mentorasszonyt elvitte a szívbaja, miután kénytelen volt végignézni apósa, Harinai Farkas Gáspár Lugoson történt lefejezését, amikor is Mürza tatár a nemes ember fejét vette, felfogta vérét aranyos serlegbe, majd a nagyságos Allahot köszöntve, kiitta belőle. Szolnok-Doboka azóta is retteg, tartotta sokáig Gergelus néni, bár ezen állítása nem felelt meg a valóságnak, ugyanis a völgyből régebben elkerült, Ilosván élt magyar asszony szerint ilyen rettegésről soha nem hallott senkit beszélni.

Fentebb nagyon mély és vad patakról beszéltünk, ahol sejtéseink szerint elsuhant a rontás, és elsuhant az irgalmas átok. A fák a rettegéstől átfestették maguk körül a párás levegőt, hajnalonta lilák voltak az akácok. Csakugyan Köhér felől jön, kétségtelenül, mert Timár bácsi is rontásról beszélt, amikor apánkkal átvezettünk hozzá egy folyton vért hugyozó fejőstehént, hogy öntsön belé lósósnyát. Rúgott is az istenadta jószág, ekkor Timár bácsi, a műondozó azt mondta, kést a nyavalyásnak, mást nincs mit tenni, Vidra nénit, a rontott állatokra ráolvasó asszonyt letiltotta a hatóság. A műondozó úgy engedett el, hogy okvetlenül szóljunk Gyergye őrmesternek, jönni fog aktatáskájával, ami nem szúr szemet, hat kiló csont nélküli hús elvan benne észrevétlenül, ennyi a hallgatás ára, meglehetősen szerény és rendes ember, ő szokta a hátán elcipelni a kormos rézüstöket. Feljelentésre jöttem, mondta egy esős délután, miután jól megverte a kaput, és apám elhúzta a reteszt. Feljelentésre jött?, csodálkozott apánk, kicsit eltűnődött, aztán beengedte Gyergye őrmestert.

Ide figyeljen, kezdte a rendőr, megcsinálom a procseszt, várunk két hétig, aztán jöhet érte, mondta, szokása szerint falt egy táblácska szalonnát, belenyúlt a lábosba, felcsípte a tyúkból kibontott apró tojásokat, imádta a hagymás májat. Ez mind nem volt elég, hol van az uszturoj, nézett szét ilyenkor otthonosan. Élveztük nézni, hogyan csorog a könnye, mert a mi fokhagymánk mart, mint a fájdalom, pedig a moldvai fokhagyma is mart, amit készségesen elismert Gyergye őrmester. Belemarkolt a resicai vaslábosba, zsíros ujjbegyekkel lazított a nyakkendőjén, izzadt, a fal felé fordulva szolgálati revolverét a zubbonya belső zsebébe süllyesztette, a pisztolytáskát megtöltötte fokhagymával, és elment. Jövök még, szólt vissza, valamivel később jött is vastagon szutykos tányérsapkájáért. A kaszkétáját az ölében vitte, mert jó anyánk megtöltötte kupa magról kelt fekete cseresznyével, úgyhogy Gyergye őrmester menet az őrs felé végig magot köpködött. Tán csak nem vágtak szájon, kérdezte a beosztott, bizonyos Marin őrvezető, alig szállt ki a rendőrkeltetőből, másfél tábla volt a vállán, naponta megdörzsölte pasztás fogkefével, arca repedésig érett máramarosi piros.

Véreseket köpsz, Gyergye, jegyezte meg Marin. Fekete cseresznye, vágta rá az őrmester. Csak később jelezte, hogy meglódult a foga, ínysorvadása van, legalábbis ezt állapította meg Rácz doktor. Megint később sárgákat köpött, hírlett, Gyergye őrmester réz ötbanisokat okád a községháza és a rendőrőrs placcán, a hírt mi kitörő ujjongással fogadtuk, az utcaszéli kerítések mentén sunnyogtunk el a községháza elé. Kerestük a réz ötbanist, a Román Népköztársaság legkisebb értékű pénznemét, de nem leltünk belőle, pedig nagyban ment a pénzezés, fal mellé dobni kiválóan alkalmas volt a sárga érem, de likra kevésbé, mert súlytalan pénz volt, néha hullás közben elfújta a pékség szellőztetője.

Fekete cseresznye, mondta Gyergye őrmester, miután kikanalazta Ida néni tányérából a speciel ínygyulladásra főzött kurkumakását, parajdi sólé se lenyelve, se öblögetve nem használt. Fekete cseresznye, hagyta rá Ida néni, mert mit is mondhatott volna mást, ha nem azt, hogy fekete cseresznye.

Anyánk egész éjjel nem aludt, szinte bánta, miért nem csapta földhöz Ida néni szép emlékes tányérját. Sokáig nézte a plafont, majd a szárítókötél valamerre érthetetlenül elhúzó vonalát követte mindegyre újrakezdve. Fogta a cseresznyés tányért, kivitte, találgatta maga előtt tartva, mi legyen vele, végül a kerekes kút szögére akasztotta. Majd később, ígérte meg a tányérnak. Anyánk érezte, hogy valaki nézi, érzése szerint valahonnan legalább három forrásból sugarazták. Mintha a szárítókötél vezette volna át az eperfa mögül. A fa alatt fososssá vált a letaposott gyümölcs, cefrésen bűzlött. Elromlik

az idő, kémlelte az eget anyánk, valóban, valahol a Demázsán túli, attól is távolabbi villámlások jelezték, valami készül. Gondolta, összeszedi a szárítókötelet, végül is ott hagyta, mert mi ráerősítettünk egy felcukrozott vízzel félig töltött pillepalackot, darázsfogónak.

Nemsokára, hogy szerre kihulltak az őrmester fogai, érte jöttek koporsóval. Két erősen barnult gömböc férfi, meleg volt, izomingben érkeztek, nyakukban ujjnyi vastag aranylánccal. Ugyancsak gömbölyű, ércfogú nő érkezett derékig befont, szénfekete hajjal. Odihneşte în pace, rebegte a ravatalozóban. Negyediknek egy ősz szakállú pópa szállt ki a BC megyejelzésű haszonjárműből, s alighogy földre tette a lábát, és elkezdte a zsolozsmát, a madarak szétrepültek. Hoztak sült halat zsírpapírba csomagolva, és átnyújtottak egy kék hátú százlejest Ida néninek, mert Tatăl nostrut mondott Gyergye őrmesterért. Cancer gingival, adta tudtukra Rácz doktor kiállítva a halotti bizonyítványt, doamne, doamne, doamne, rebegték. Ínyrák, mondta utánuk Ida néni, jól tudtam, hogy nem a cseresznyelé. A halottért jött emberek szomorúan nézték az őrmester száját kivirágozva, enyhén lilán, alig árnyaltabban a vadcseresznyefa virágjánál. Hervadni kezdett a vadszeder virága Jakabos gyepűjéből. Sok ott a korán érő vadszeder, három szederindából elnagyolva font halotti bokréta. Begyűjteni a szederinda virágát jó ideje eléggé kockázatos, miután a vadmacska nyakon harapta Székelyberei Kis Huba Jehova-prédikátor idegbeteg nejét, a himlőhelyes arcú Dina nénit. Túlélte veszettség elleni oltással, másnap futottak el vele Szeredába. Tűrhető sorállás után beadták Dina néninek a veszettség elleni oltást. Nem tett benne kárt, mondták a völgyiek, mert amúgy is ripacsos nőszemély. Nem is vitás, a rontás ekkor vadmacska képében jelentkezett, van még belőle nyolc darab, mondta Gelu, a szovátai OKOL fővadásza, vagy mi.

Később Dina néni álla alá is Ida néni vetette a bogot. Lazán, egymásra kettőt. Ezt azután tette, hogy visszatért Moldovából. Ekkor már Simon bácsi nem élt. Innen kezdve gyökeresen megváltozott Ida néni, tőlünk szokatlanul viselkedett, úgy beszélt, és ami a meglepőbb, belefogott halotti keszkenőbogozásba, azazhogy lazító lett belőle. Mifelénk idegen kegyeleti praktika, hozta magával. Tulajdonképpen meghívásnak tett eleget, elutazását rövidnek jelezte, amikor elköszönt anyánktól. Tőlünk nem köszönt el, az az igazság, hogy egy idő után elhanyagolt, nem foglalkozott velünk, ahogy szokás foglalkozni a gyermekekkel. Nem hagyhatom ki, mondta a rendőr halálakor, el kell utaznom a küldöttséggel. Ment. Pontosabban vitték a halottal Ida nénit, végig imádkozott Gyergye őrmesterért. Csak alig kell átlépni Erdélyt, máris jön Dormánfalva, hagyta meg Ida néni, hozzátéve:

ha keresnétek! Így tudtuk meg, hogy ortodox közössége saját halottjának nyilvánította dormánfalvi Gyergye őrmestert. Addig soha nem hallottunk a szóban forgó faluról, az őrmester soha nem hangoztatott ilyesmit. Jó ideig nem hallottunk Ida néniről sem, azt gondoltuk, íme, újabb magyar asszony szívódott fel végképp Ó-Románia területén, ami abban sántított mindösszesen, hogy Ilosva észak-erdélyi település, a hajdani Szolnok-Doboka vármegye.

Ó, Idusnak áldott keze van, mintha az angyal, mondták szenvedéstörténeteket végignéző asszonyok, miután hazatért, és hozta magával példátlan tudását. Mondta, a moldvai hegyekben szerezte.

Tényleg ragyás vagy, Dina, gondolta a bogvető asszony, nem is értette, ilyen ragyás képű asszonyt miért is ér utol a rontás. Hagyta is, nem virrasztott neki, mint minden szál haldoklónak. Csupa jehovisták, mondta másnap a szomszédoknak, de két bogvetést neki azért megért, mert a Jehova-prédikátor megígérte, a bogvetés fejében felvágja Ida néni fáját. Egyedül a prédikátor tudta jól megfenni a körfűrészt, ebből kifolyólag nem sírt a lap, hanem sűrűn aprította, mint Szalai a szappant.

A vadmacskás történet után nőszemély rendesen kerülte a patak környékét, ha úgy adódott, előbb megvárták, hogy Simon bácsi lépjen be a sűrűjébe, csak aztán követték. Ő simán behatolt a dzsungelbe, karján rövid nyelű szekercével, mondták, kemény szerszáma van Simon bácsinak. Csörtetett elöl, ment lenkalangyának karót vágni. Előbb gondosan szétnézett, mi a kilátás, és mi a belátás a lenföldek felől. Rendszerint lennyüvéskor szokott karókat vágni, amikor tele a mező szálkás kezű, jajgató asszonyokkal, a szemük pozdorjával. Kalangyáztak, majd estefelé hozzáfogtak egymás szemét vájkálni, hogy lássanak hazamenni. Át a Csendesen, át a Cserén, hogy végre a kék katángos ösvényre lépjenek. Tudtuk, mert meg volt mondva, a pártbizottság nem erőlteti a lenvetést, mienkhez fogható hegyvidéken legalábbis, de Simon bácsi mint brigadéros, kitartóan erőltette nemzetgazdasági szempontokra hivatkozva, nagyon is akart lent vetni. Hogy tudjon üzekedni a cserépgyárnál, tették a megjegyzést rendre a völgyi emberek, mert elképzelhetetlenül nagy nyűg volt a len nyüvése kánikula idején. A rák egye le a faszát!, átkozódott Vilma néni, pedig neki már volt egy könnyebben átvitt agyvérzése. Ekkor tűnt el végképp a völgyből a lenkék szín, a szövőnők kivonták forgalomból a lenkék és lenszőke matringokat. Lenke nénit neve okán sokat sértegették az asszonyok. A cserépgyár nem is cserépgyár, csak szabályos, régen begyepesedett halmokat őriznek a patak vadmacskái. Ha nem viszik el Lözer Mór Sámuelt a dunántúli Szoboszlay csendőrfőhadnagy

stuccolt bajszú legényei negyvennégy nyarán vagy kora őszén talán, meglesz a cserépgyár. Mondom, ma is látszik a fundamentumnak ásott árkok nyoma, kijjebb a forrásnál ugyancsak palásan kék vízmosás fénylik. Abból a forrásból vetettek vizet, anyánk is így tett, amikor megigéztek, és sugárban hánytuk tele a friss meszelést.

Lazíts a kendőm bogján, mondta Ida néni. Anyánk meghőkölt, felpattant az ágyról, olyan piros lett hirtelen az arca, mint a Kósa-holtág a Zakotán, amikor vörös a naplemente, és cigánycserepeket bontó szél készült. Az asszony félig leeresztett szemhéja alatt zavarodni kezdett a fehérje, mégis olyan simára szelídült az arca, mondta anyánk, hogy mindjárt arra a fényképre gondolt, ahol Idus néni dormánfalvi asszonyi félkör végén ülve *majdnem* boldogan nézett a fényképezőgépbe.

A rontás?, kérdezte anyánk. Kipillantott az ablakon, rálátott az Orangetoronyra. Ugyanúgy, mint máskor, sárgán izzott a világító, valahogy nem vibrált, mint máskor, nem volt még áramingadozás. A havasok mintha nem is volnának, legalábbis sötét függöny mögött. Rettegtek a nagyidőtől.

Az irgalmas átok, suttogta erőtlenül Ida néni, megpróbálta elérni az éjjeli lámpa hideg kapcsolóját. Nem ment, félúton a levegőben maradt.

Meglazul az, mondta anyánk, és erőszakosan ellépett az ágytól, készült kilépni az ajtón. Ha nem ismernénk jól anyánk szemébe gyakran belógó erősen ősz hajtincset, amit az ember könnyen lenszőke festéknek vélhetett, azt mondhattuk volna, né, anyánk pillanatok alatt megőszült, de nem. Nem hitte volna, hogy Ida néni idők végezetéig tartalékol valamit régi rugalmasságából, de látnia kellett, hogy az asszony hirtelen felült, csontsovány karját feldobta a levegőbe, majd régi ércességgel szólt anyánkhoz: azonnal vegye le a falról azt a rohadt wilhelmsburgi tányért, és a szeme előtt csapja a földhöz. Azt a tányért akarta, amit sokáig élettörténeti tárgynak tekintett, hol végtelen szeretettel ápolta, dédelgette a halott anyagot, hol sokszor nekiment, hogy agyoncsapja, sírt neki, üvöltött hozzá, aztán végül abbahagyta, hogy majd egyszer elbánik vele. Együtt vásárolták Kolozsváron, pontosabban Simon bácsi még vőlegényként kérte le a pultról valami lebujban a Széchenyi tér környékén. Villogós tekintetű Irisz-telepi keramikus szívesen belepingálgatta cirkalmas betűkkel: Szeretettel Szabó Gyenge Idusomnak! Simon bácsi félheti keresetét hagyta a Protestáns Teológiai Intézettel szemben álló műteremben, nagyvonalúan. Nem sok, mondta a keramikus, nem sok, mondta Simon bácsi, és nyelt hozzá. Akkor történt, amikor még semmi sem volt biztos, mármint Ida néni bosszantóan ráért kimondani vőlegényének a boldogító igent páter Izosztodor előtt. Szép volt, akkoriban az asszonyok

három nevet *viseltek*, csak később kopott le a máz a félkörös szövegről... Állítólag hamisították a wilhelmsburgit.

Belépve halkan betette az ajtót, hogy ne ébresszen fel, pedig bátyámmal a malomárok rákászhatóságáról beszélgettünk. Sugárban ömlött a víz, a nyomás ledobta a csapházat. Mindezt abban a pillanatban, hogy anyánk hazajött Idus nénitől, és betette maga mögött az ajtót. Hajnali két óra és valamennyi perc volt. Pedig nem úgy csukott, mint ahogyan Ida néni szokott. Remegtek olykor a ház ablakai, ha pedig Simon bácsi emiatt rászólt, elkezdte mondogatni az ő vastag hangján, egyszer végképp beteszi az ajtót, amire mi gondolni sem mertünk, mert túlontúl korán felfogtuk az ilyen kiszólások szomorú, adott esetben éppen tragikus végkimenetelének valószínűségét. Noha anyánk csak legyintett, semmibe se vette a szomszédasszony fenyegetőzését, de mi elképzelhetőnek tartottuk, hogy Ida néni teljesen megbuggyant. Éles hangú fehérnép, tartották róla, de hát a hegyek mögül jött, ahol patakok szaggatják szét a falvakat, és megszokták, hogy ősidők óta hangos, kis völgyek fölötti átordibálással tudják le szükségképpen a napi mondanivalót. Így tettek akkor is, ha valaki eltávozott az élők sorából. Akkor aztán hangszálszakadásig szétordibálta magát, amikor Simon bácsit Désen odanyomta a vonat. Pontosabban az ütközők közé került, de nem arról beszélt a völgy népe, hogy a szerencsétlen ember hogyan végezte, hanem mindenekelőtt azt találgatták, Simon bácsinak mi keresnivalója volt Désen, a teljesen idegen és távoli városban, hiszen sokan nem is tudták, hogy egyáltalán létezik ilyen város, vagy, ha hallottak is valamit, bánáti városnak gondolták. Hogy hírül vették a tragikus esetet: Simon bácsi az ütközők között végezte, úgy tettek, mintha nem értenék. Hol, Vilma, hol? Hol, hol, Désen, a Bánátban.

A vízsugár erejéből kifogyva hullt vissza a mennyezetről, szétfolyt az erezett műkövön, a fal szivacsként szívta magába a nedvet, egyre feljebb mászott a folt, ilyent ősszel látni, amint nő az árnyék, és felcsúszik a kút betongyűrűjén, göcsörtösbe kapaszkodik, tovább kúszik, halad, követi a vadszőlő útját.

Valamikor virradat előtt, szokatlan időben kezdett rá a vihar, vagy csak azért tűnt furcsának ez idő, mert ilyenkor általában alszik az ember, és nem gondol a malomárok vörös rákjaira meg a Jakabos-parcella végében elterülő kavicsmezőn hasaló időtlen égerfára, sem a vadcseresznyefát megülő ezer varjakra. Töröltünk, tömítettünk, segítettünk anyánknak, és terítettünk, szárítottunk. A szárítókötél a végtelenbe veszett, nem láttuk a végét. Egyenes gondolatot vezetett át Ida nénihez, mert onnan nem hozhatott. Egye-

nes, tavaly vágott, hideg füstön tartott mogyorófa pálca, alig volt görbülés rajta, az is meglehetősen finom. Nőnek eléggé sűrűn ilyen pálcák a patakon, akárhol horgászbotnak.

Láttam a wilhelmsburgi cseresznyés tányért himbálózni a felerősödő szélben, a kerekes kút méregzöldre festett lécén, elvétve tompán, telítetten koppant, majd elhalt. Láttam, a horog beakasztva, ami feszesen visszatartotta a kút kerekét, mert ha elszabadul, a cinveder fölé vetett lánccsomók nagy robajjal rántják lefelé, amúgy eléggé hangos a vihar, ha napnyugat felől jön. Mondták az öregek is.

Fülöp György

ORPHEUS ÉS EURIDIKÉ

Élők közt voltam boldog.
Holtak között még sose láttak.
Hadd zengjem dalát mégis
A nem szűnő magasztalásnak.

Csak a napfény borát ittam
És nem az éjszakáét,
De bátran bízzam magam rá –
Házunk, udvarunk áll még.

És ha egykor nem állna már,
Kilépek az éjszakába,
Hogy lehajtsam borát
Vaskapukra, kőre, fákra.

Mert hatalmas lesz az árnyék,
Amit isteneink vetnek napjainkra –,
Ami napfény és madárdal még,
Az majd folyók mélye lesz és halak titka.

Elfeledjük életünket,
Új rend jön a régi rendre.
Te már többé nem mosolyogsz,
Csak a fák és füvek csendje.

Élők közt voltam boldog,
Holtak között még sose láttak.
Hadd zengjem dalát mégis
A nem szűnő magasztalásnak.

AMIT HOSSZAN ISMÉTELGETNEK A HOLTAK

Míg mi közben fáradtan fekszünk,
Dionüszosz issza a borát.
Az égen, mint egy csillag, áll a nap.
Nagy volt a virradat,
És az új pohár kitöltve vár.

Útra kelni magas ég alatt,
Felüljárók árnyékán suhanni át,
Várakozni egy városra
És meglelni azt a bárt.

Híjával lenni isteneknek,
Álmodni csak a tengert,
Mégse úgy élni napjainkat,
Mint akit a forgatag elnyelt.

Mert jelenvalóbb arany fűszála és csendje
Annak a fényes pillanatnak,
Amit hosszan ismételgetnek a holtak –
Tengernek, búzának, oszlopsornak.

Azok kapuk voltak,
És még nyitva vannak –,
Míg mi közben fáradtan fekszünk,
Dionüszosz issza a borát
Az égen, mint egy csillag, áll a nap.

BACCHUS

Jó, hogy az emberek
Holtakról nevezik el az utcát,
A stadiont, a tereket,

Mert még minden lehet.

Itt állok az épületek árnyékában,
Mint egy Bacchus,
És látom, hogy újra nyár van.

Újra felejthetetlen napokat élsz.

Élőnek nevez Bacchus,
És velem tartasz a hintóban,
Amit egy oroszlán húz.

Zeng az örök dicshimnusz.

Tartom a hangot –,
Hadd tartsam ki hosszasabban,
Mint egy halott!

Én, nem csak én vagyok.

Zsidó Ferenc

MAGTALAN

Igen, féltem tőle. Mert már az első találkozásunk alkalmával (amennyire vissza tudok emlékezni erre ennyi év távlatából) éreztem: gyűlöl. Négy-öt évesen még nagyon nem tudtam eligazodni a felnőtteken (most se igazán tudok), nem értettem, egyesek miért utyuru-putyuruznak, gyere, Józsikám, vegyél még ebből a kalácsból, miért mondják, hogy fájin vagyok, meg hogy jól van elvágva a köldököm (párszor megnéztem, nem láttam én ott semmilyen vágást, se jót, se rosszat); mint ahogy azt sem, hogy a szomszéd Lajos bácsiból miért süt úgy az ellenszenv. Ha elmentem a kapuja előtt, mindenféle állathangokkal ijesztgetett, és hangosan kacagott, amikor látta, hogy megrémülök, lépteimet megszaporázom. Máskor csak odavetette, félhangosan, elfordulva, szinte mintha nem is nekem mondaná, hogy kurva kölyök! Amikor bepanaszoltam édaesanyámnak, elfelhősödött a tekintete, majd egyet sóhajtott, megsimogatta a fejem, és annyit mondott, hadd el, fiam, Lajos bácsiék magtalanok. Olyan bölcs nyugalommal mondta, hogy úgy kellett tennem, mintha mindent értenék, bólogatva, hogy ez mindent megmagyaráz. Pedig csak összezavart. Magtalanok? Idehaza nekünk tökmagunk és napraforgómagunk volt nagyobb mennyiségben, a különböző virágmagokra, amikkel nagymamám foglalkozott, nem volt rálátásom, nem is érdekeltek. Úgy egyáltalán: nem is gondoltam, hogy ilyen fontosak lehetnek. Vajon Lajos bácsiéknak milyen magjuk nincs? Vagy semmilyen? S hát miért nem adunk nekik, ha ez megoldaná a problémát? Lajos bácsi feleségével, Mariska nénivel nem volt semmi baj egyébként, úgy logikáztam magamban, ő valószínűleg túl öreg már ahhoz, hogy bármi is zavarja. Lajos bácsi is öreg volt, ezerráncú, ősz, kissé torzonborz, sovány, de mégis pocakos, fakó szakállú, karvalyorrú, savószemű. Őt bezzeg mégis zavarta ez a magtalanság. De vajon mi közünk van nekünk – személyesen nekem – az ő magtalanságukhoz? Jó lett volna, ha ezt mihamarabb megértettem volna, mert a helyzet egyre fokozódott. Már nemcsak akkor kötött belém, ha egyedül látott meg, hanem, ha két évvel nagyobb nővéremmel, Ágival közlekedtem, akkor is. Az ijesztgetést csúfolódással variálta. Jóska, savanyú sóska! Jóska, ördögök apósa! Nem tudom, miért nevezett Jóskának, talán apámmal akart csúfolódni igazából? Mert őt emlegették így. Engem mindenki csak Józsikámnak vagy kicsi Józsinak szólított. Olyan ijesztő, káricsáló-recsegős han-

gon tudta mondani, hogy például Jóska, kell-e sóska, hogy a hideg futkosott a hátamon. Nagyapám, aki körülbelül egyidős lehetett Lajos bácsival, de jó kedélyű, örökösen mosolygós öregember volt, amikor megtudta, mivel szórakozik a szomszédja, csak legyintett, azt mondta, ne törődj a vén bolonddal, vagy csúfolódj te is vele, mondjad azt, hogy Lajos, veled élni bajos! Én azonban nem mertem, attól tartottam, megver. Gondoltam, inkább megbékítem: a hombárból kimerítettem egy kalapnyi napraforgómagot, odavittem a kapuja elé, és bátortalanul beszóltam, hoztam magot, hogy legyen magának is… Gyilkos tekintettel rám nézett, aztán felcsattant, mi az anyád istenit hoztál, eltakarodj innen, mert kitaposom a beled! Megfutamodtam, ijedtemben a napraforgót kiöntöttem a kalapból, a kilincset is alig találtam meg, hogy beforduljak a kapun. De valami megváltozott bennem. Ha te így, én is így, határoztam el. Nővéremmel haditanácsot tartottunk, megterveztük a bosszúhadjáratot. Nem volt hiány ötletekből. Sárgalacsinokkal megdobáltuk a házfalát. A postaládát megtöltöttük falevelekkel. Észrevettük, hogy a házuk utcára néző oldalán van egy pinceablak, azon mindenfélét bedobáltunk. Persze, mindezt olyankor, amikor elment otthonról a boltba vagy a mezőre dolgozni. Tudtuk, Mariska nénitől nem kell tartanunk: alig jár ki a házból, süket is. Egyre inkább vérszemet kaptunk, egyre merészebb ötleteket valósítottunk meg. Például újságpapírra kakáltunk, összecsomagoltuk, és azt is bedobtuk a pinceablakon. Izgalomba hozott ez a csatározás, élveztük. Lestük az eredményt. Felkészültünk a legrosszabbra is. Valószínűleg minden csínytevésünket nem vette észre (a pincébe vélhetően ritkán járt le), azt viszont érzékelte, hogy dacolni kezdtünk vele. Felvette a kesztyűt, egyre durvább kirohanásai lettek. Éreztük, arra nem vetemedik, hogy megverjen (szüleimtől és nagyszüleimtől szerencsére tartott), de egyre durvább szidalmakat vágott hozzánk, megdobált almacsutkával, egyszer egy döglött egeret is utánunk hajított. Nyilván, nem tudtuk így megfogalmazni, de éreztük, hogy ez gyerekes, nevetséges egy öregembertől, ettől viszont a félelemnek a maradéka is elpárolgott belőlünk, ettől kezdve hergelődésnek, mókának fogtuk fel a dolgot. Néha napok teltek el, hogy nem történt köztünk „pengeváltás", aztán megint hevesebb, harcosabb napok jöttek. Szüleinknek olykor beszámoltunk még a fejleményekről, ők csak mosolyogtak és legyintettek.

Történt azonban, hogy édesanyámnak gömbölyödni kezdett a hasa, nemsokára nekünk is bejelentették az örömhírt, hogy testvérünk születik. Mi örültünk is, nem is, a rokonságban elég sok gyerek volt, az utcában is élt egy-két többgyerekes család. Ha nálunk is testvér születik, hát úgy legyen:

egykettőre napirendre tértünk a dolog fölött. Nem úgy Lajos bácsi! Ha találkoztak, majd felnyársalta tekintetével édesanyámat, az is megtörtént, hogy elfordult, s kiköpött. Egyszer meghallottuk, hogy azt mondja a feleségének: ezek úgy szaporodnak, mint a nyulak! Ez már több volt a soknál. Hogy mi – mármint a szüleink –, mint a nyulak?! Voltak nyulaink, volt hát némi fogalmunk arról, hogyan szaporodnak, sokszor azt se tudtuk, hány fióka van, időnként kirágtak a ketrecből, és csak úgy megjelentek az udvaron, egy darabig hajkurásztuk őket, aztán már csak legyintettünk, egy részük így kinti életmódra váltott, a pajta alól vagy a csűrből bújtak elő az újabb és újabb generációk, biztosan többük elbóklászott, és áldozatul esett egy-egy jó szimatú rókának vagy kutyának, de összességében mégis gyarapodott a számuk, úgy is, hogy édesapám is rendszeresen tizedelte az állományt: a nyúlpaprikás mindnyájunknak kedvence volt. Ezekhez a jószágokhoz hasonlított minket Lajos bácsi?! Éreztük, ez olyan sértés, ami vért kíván. Tudtuk, itt már nem elegendő egy újabb könnyed gyerekcsíny, valami fajsúlyosabbra van szükség. Ismét összedugtuk fejünket a nővéremmel, egy egész napig sutyuráltunk, míg megszületett az ötlet, mellyel mindketten elégedettek voltunk: hogy azt mondja, cetlikre felírjuk nagy betűkkel a legsértőbbet: MAGTALANOK, nyílvesszőkre erősítjük, és átlőjük a kertjükbe, az udvarukra. Azért többet, hogy biztosra menjünk, mert előfordulhat, hogy egyik-másik célt téveszt, vagy nem találják meg. Le is gyártottam egy tízes sorozatot (kissé sajnáltam a nyílvesszőket: a nádat, amiből készültek, elég nehéz volt beszerezni), közben a nővérem szép, kalligrafikus betűkkel, piros filctollal megírta a cetliket. Tompa végű, bodzafa orrnehezékes vesszőket készítettem, a cetliket erre a nehezékre erősítettük fel, nem feltekert, hanem nyitott állapotukban, hogy könnyebben észrevehetők legyenek. Kivártuk, amíg Lajos bácsi elmegy otthonról, aztán akcióba léptünk. Az első lövésem túl rövidre sikeredett, valószínűleg a cetli fékező hatása miatt, másodjára jobban megfeszítettem az íjat, ezúttal túlszállt a vessző, valahová a hátsó kertjükbe, egy a háztetőn landolt, de hetet sikeresen belőttem az udvarba, illetve a ház melletti virágoskertbe. Összenéztünk, elvigyorodtunk, majd a győztesek büszkeségével hagytuk el a terepet.

Szüleinknek természetesen az egészről egy szót sem szóltunk. Nem is kellett: megtudták nemsokára, első kézből. Mert Lajos bácsi, amint megtalálta a nyílvesszőket (elég alapos munkát végzett, hatot szedett össze), bőszült oroszlánként rontott be hozzánk. Egyenesen a szüleinkhez. Mi is ott voltunk a közelben, de ezúttal ránk se hederített. Amikor az akciót megterveztük, azzal számoltunk, még többet fog ijesztgetni, csúfolódni ezután, de

azt úgy megszoktuk már, szinte fel sem vettük, jobb napokon vigyorogni is tudtunk rajta. Erre azonban nem számítottunk, hogy szüleinken próbálja elverni a port. Képéből kikelve ordított, hogy kikéri magának, s hogy milyen szülő az, aki a gyermekeit ilyen aljasságra buzdítja. Szüleim először nem értették, mi a probléma, de aztán a nyílvesszőkre néztek, melyekkel az öreg hadonászott, és minden világossá vált számukra. Lajos bácsi pedig nyálát fröcskölve üvöltötte, hogy ő volt fogságban a háború után (ezt, gondolom, úgy értette, hogy nem a szüleim), ő kapott el valami mocsok mumpszot, hogy majdnem beledöglött, neki lettek akkorák a heréi, mint egy-egy gumilabda, az ő prosztatája durrant be úgy, hogy hónapokig pisilni se tudott rendesen, évekkel később neki mondta sajnálkozva az orvos, valószínűleg meddő maradt, az ő élete ment tönkre emiatt, úgyhogy, a kurva életbe is, ebből ne csináljon viccet senki, mert csúnyán csinál. Sok mindent nem értettem abból, amit elmondott (vagyis kiabált), a mumpuszit se, a prosztatát se (amilyen hülye szó, csakis valami mocsokság lehet, gondoltam), a meddőt sem, bár sejtettem, köze lehet a magtalanhoz, a kurva életet tudtam már, mi fán terem, csak azon lepődtem meg, milyen lehet, ha csúnyán csinál – mert ezek szerint ez most még nem az. Úgyhogy csak pillogtattam, a szüleim is elsápadva hallgattak, sajnáljuk, sajnáljuk, motyogta aztán anyám, soha, soha többet, tette még hozzá, Lajos bácsi pedig kissé megenyhült hangon folytatta, ha tudnátok, milyen érzés az, amikor a járványok egyre-másra viszik el mellőled a sorstársakat, milyen a betegségtől egyszerre meggyúlni és reszketni, milyen hetekig úgy aludni, hogy a tökeid nem férnek a lábaid között, s véres-gennyeset vizelsz, hogy pár év múltán, amikor azt hiszed, elfelejtheted azt a sok szenvedést, férjként azzal szembesülj, hogy nem tudsz gyermeket csinálni…

Kezdtem úgy érezni, épp eleget hallottam, talán túl sokat is, és hogy immár lassan kezdem érteni a dolgokat. A háborúról nem sokat tudtam, ezt leszámítva végre ismerős kifejezéseket hallottam: a tökeimmel tisztában voltam, bár azt nem tudtam elképzelni, milyen lehet, amikor nem férnek a lábaim között; a gyermekcsinálásról is voltak halvány elképzeléseim. Kifordultam hát a konyhából (tehettem, egyáltalán nem figyeltek rám), megállapítva, hogy a háború valami olyasmi lehet, amitől az ember magtalan lesz.

Lajos bácsival ezt követően „fegyverszünetet” kötöttünk. Mi gyanúsan kedvesen, udvariasan viselkedtünk vele a továbbiakban, de valahogy úgy, hogy ebben benne volt az is: vele kicsit s jót. Ő is felhagyott a csúfolódással, ijesztgetéssel, de továbbra is éreztük benne a lappangó ellenszenvet.

Amint ez már lenni szokott, teltek az évek, lassan egyre többet tudtam meg a második világháborúról, valamiért egyre jobban kezdett érdekelni (magam sem értettem, miért). Olvastam is róla, de első kézből is kaptam információkat. Nagyapámtól. Mindenfélét mesélt az öreg, többnyire kiszínezve, adomázva, bagatellizálva. Azt is elmondta, hogy Lajos bácsi valahol Ukrajnában volt munkatáborban, de csak hallgasson, mert könnyen megúszta, a járvány miatt nyolc hónap után hazaengedték, míg mások két-három évet is lehúztak, vagy ott haltak meg. Többször gondoltam arra, jó lenne őt is kifaggatni a történtekről, de nem akartam rámenősnek tűnni. Most már bánom: ki tudja, olyasmiket is megtudtam volna, amik engem is, mindannyiunkat érintenek. Mert az eléggé egyértelműnek tűnt már, hogy az ő háborúik a mieink is. Ha nem is a meddőségig.

Mi felnőttünk, ők egyre jobban összetöpörödtek. Először Mariska néni halt meg, Lajos bácsi pedig, amint állapota egyre gyengült, kétségbeesésében eltartási szerződést kötött egy családdal: a házáért cserébe elgondozzák. Gondozták is, de inkább gondjuk volt rá, hogy egykettőre itt hagyja ezt az árnyékvilágot. (Nem ismertük a családot, a hegyen túlról jöttek. Nem tudom, a szüleimnek miért nem tette meg ezt az ajánlatot, nem tudom, mit válaszoltak volna).

Utolsó heteiben mind jobban eluralkodott rajta a kiszolgáltatottság sértett dühe. Meglátogattuk: megismert, de elfordult. Gondozói azt mondták, már hozzájuk sem szól, csak néz összeszorított fogakkal. Így halt meg, valószínűleg utolsó gondolatában is a háborút kárhoztatva. És a gyermekeket.

MAJÁLIS

zölden zsúrnak a gesztenyék,
felpattogzik a május.
de mért a munka ünnepén
kell, hogy a bűnön átjuss?

egy kisfiú a parkban ül,
tavasz az ő barátja,
árvaként reszket legbelül,
mert lopott a kabátja.

a régi festék, láthatod,
kikérgesül a deszkán,
megérni veszteségeken,
öröm is jöhet eztán.

madárrajok úgy húznak el,
akár a rettegések.
kabát s a gond ma itt marad,
kegyelmet sem kell kérned.

DONKIHÓT

még nem tudom, ha újra látom őt,
hajbókolok, vagy átnézek felette.
hetykén vetni oda csak egy ágyőt,
tébolyult mind, aki e nőt szerette!

befordulok a sarki kiskocsmába,
bosszúra kész, de rokkant harcosok.
nem szédít már a nő csípője, lába,
itt részeg mind, mert mind elátkozott.

a méltóság vezérel még el innen,
s hogy túlélem, haszontalan, de cél.
kocsmabűzként dohogja csókját ingyen,
rihes kukát rúgom helyette szét.

Eszteró István

ŐSZ MÁSKÉNT

Itt van az ősz show, más triázs
alakította láz imázs,
eksztázisig, mit természet
nyüzsgő plázában lekésett,
nincs dombtető. lant, link elme
hímet Vénusszá sminkelne,
csak szeméremdombon kevély
kietlent színező levél,
haja, körme talmi, keble,
borzong tőle parti kedve,
műszempillás pillantása
tudatalattiban sáska,
dúsított száj koktélrundra
lomha hernyóként mozdulna,
ó, szürreális rima mém
fején ökörnyál diadém,

nincs rá fogalom, szavak, bárd,
tetovált vágya avantgárd,
„avignoni kisasszonyok”
maszkja mögül kifintorog,
jobbra-balra billent illem
ing-leng lenge illatingben,
lövészárok vigyen, bamba,
gránátalma magházamba,
kire váltig vásik fogad,
natúr neglizsében fogad,
csonkított láb, kéz, nyelv, szia,
hányszor visszatér Guernica,
hétcsillagos reklám sarkall
zűrt hinteni be holdsajttal,
amíg bokor bolygó füstje
után halványul ezüstje,

s impresszionista ködön
bánatába haló öröm
ont monoton/ bút konokon
rút torokon dúlt romokon.

Ennyi a műsor, dekadens
sóhajban az űr immanens,
szeptember szép szultánja, Ősz
ma távirányított masszőz,
robotujja közt rőt levél
erein kiserken a dér.

FELHŐJÁTÉK

Mind koccintana földiekkel újra,
ízelné óbor csillagcseppjeit,
mert hegedűnek nem szakadhat húrja
a süketségbe pattant csendekig,

visszhangzik, zeng a lent még odafent
a feneketlen nagy üvegpohárból,
míg felhőjáték felvonása leng,
jaj, páraingben ha fogadna páholy

hallgatni a holdfényvonó zenés
ovációját fűre, fára fűzve,
míg felszikrázik harmatlelkendezés
anyagtalanon átütő derűje,

és feltámad, és újra kivirágzik
anyánk mosolya, Riderék kis boltja,
szaladj, fiam, már semmi sem hiánycikk,
élesztőért kenyérsütésnyi korba,

lélekkovászhoz végy szíves beszédet,
lángoshoz lángot néhány nihil nullán,
amennyit korrekt mérlegtányér mérhet
földhözragadt mértékegységen túl már,

ne félj darázstól, dúvad is szeretne,
hüvelykujjadért fellebbez akácfa,
udvart se szeletel tortaszeletre
nagy tortaevők torának hatálya,

tán visszhangzik a lent még odafent
a feneketlen égi kupolából,
felhőszínjáték felvonása leng,
pörgő világgal elfordul a páholy,

hol virgonckodva tollászkodik, csapdos
tócsa tükrében tetszelgő veréb,
hátha megfejti előjelek cakkos
villámlását, mikor szívünkbe tép.

FELTÁMADÁSRA

Ha megérem, egy űrvirágos kertben
megírom legelső légüres versem,
mint anyám bukszusai közt hasalva,
tenyerén nem tart szín, illat hatalma,
tán monitorrá meredt Himalája
billentyűzetén hág fel a verslába
katlanból csúcsig hahó rímhívóra
kancsalrímű nirvána-vízióba,
agysejt se sejt bár, széthullt univerzum
csörömpölése a zene, a metrum,
fogat csikorgató klapancia
havas lapszélétől arasznyira,

azért, akár ősrobbanás előtt,
mikor nem volt éléskamra, befőtt,
holdudvar, Fiastyúk, Göncölszekér,
sárga pitypang, madárlátta kenyér,
otthont ringató anyanyelv szavát
nem üli körül ünneplő család,
nem bólint nyáron vén eperfa lombja
háborítatlan esti nyugalomba,
még minden mintha kezdetek előtt,
se szeretet, áldás, se temetők,

mégis ígéret a feltámadásra,
semmi méhében mindenségét lássa,
vers nélkül, vakon eleitől fogva
lelkierőtér fénye mihez fogna?

Rasim QARACA

KARABAHI DEKAMERON

SZERELMI HISTÓRIÁK HÁBORÚ IDEJÉN

Az éjféli táncosnő

Samir története

Ukrajnában volt először dolgom nővel. Egy nap a nálam három évvel idősebb unokabátyám, Zamin javasolta, hogy menjünk el együtt Ukrajnába. Egy éve szerelt le a seregből, azóta csak tétlenül ténfergett a faluban, nem tudott magával mit kezdeni. Azt mondta, unatkozik itt, és előbb-utóbb szeretne továbbállni. Sokat mesélt az ukrán lányokkal töltött régi szép időkről.

– Ha tudnád, öcsém, micsoda lányok élnek ott… szinte teljesen áttetszők.

– Hogy érted ezt? – kérdeztem.

– Olyanok, mintha üvegből volnának. Mikor esznek, szinte látni a torkukban az ételt.

Egy tündérvilágnak képzeltem Ukrajnát; a gondolat, hogy megpillanthatom ezt az országot, olyan volt, akár egy álom. Nemrég fejeztem be az iskolát, őszre vártam a katonai behívót, úgyhogy megvolt rá az esély, hogy a saját szememmel láthatom majd mindazt, amiről Zamin mesélt. De addig is egy csodálatos lehetőségnek tűnt, hogy elutazzam Oroszországba.

Augusztus végén nekiálltunk megtervezni az ukrajnai utat. Megvolt az odaútra szükséges pénzünk, már csak azt kellett kitalálunk, miből tudunk egy hétig ott maradni, aztán hazajönni. Zamin végül azt javasolta, hogy szedjünk gránátalmát a kertjükből, és vigyük magunkkal Ukrajnába. Részemről rendben volt a terv, ezután már csak ládákat kellett keríteni a gyümölcsöknek. Az unokafivérem rendelkezett mindenről; ő döntötte el, pontosan hogyan, milyen úton és hová utazunk. Először is Bakuba akartuk elvinni az „árut", hogy onnan vonattal menjünk tovább Kijevig. Később aztán megtudtuk, hogy miután Abháziában az oroszok felrobbantottak egy hidat, a Tbiliszi és Kijev között közlekedő vonat most már Azerbajdzsánon

haladt keresztül. Sokan nem tudtak erről az új járatról, úgyhogy a vonat szinte teljesen üres volt. Zamin éjjel-nappal nyüzsgött, mindennap megtette a göyçay-i vasútállomás és a falu közötti utat, hogy újabb információkat gyűjtsön. Csakhogy mialatt mi arra készültünk, hogy mindössze pár ládányi gyümölcsöt viszünk magunkkal, egyszeriben azt vettük észre, hogy majd' egy tonnára nőtt a mennyisége. Egy csapat falusi kölyök segítségével felpakoltuk a ládákat a vonatra. Egy teljes kupét megöltöttünk gránátalmával, a szomszédos fülkében pedig mi magunk telepedtünk le. Emlékszem, 1990. szeptember második volt. Életemben először készültem átlépni Azerbajdzsán határát.

Teljesen üres volt a kocsi. A szomszéd fülkében egy Volodya nevű bakui orosz ült. Hamar összebarátkoztunk. Amikor eljött az ebédidő, együtt bontottuk ki az elemózsiánkat, Volodya egy üveg vodkát tett az asztalra. Evés-ivás közben jobb kedvre derült, és gyorsan megoldódott a nyelve. A negyvenes éveiben járó férfi volt. A szavaiból azt vettem ki, hogy a felesége fertályon rúgva dobta ki otthonról azzal, hogy eredjen világgá pénzt keresni. Ez a számomra roppant idősnek tűnő férfi most szerencsét próbálni jött Oroszországba. Éppúgy nem volt pénze a visszaútra, akárcsak nekünk, de volt nála pár pénzzé tehető holmi; egy üveg paradicsompüré meg a felesége által kötött gyapjúkabát.

Zamin jól beszélt oroszul, mély társalgásba merültek Volodyával, én pedig kimentem a folyosóra, és az ablakból bámultam a mellettünk elsuhanó tájat. Élveztem a vonatutat. Tudtam, hogy rengeteg élmény vár rám azon a földön, ahová megyünk. Kint esett, hideg volt, és fázni kezdtem, úgyhogy visszamentem a fülkébe. Volodya odanyújtotta nekem a kötött kabátkát, belebújtam, és leültem melléjük. Az egész testem átmelegedett. Hamarosan elnyomott az álom.

Másnap már orosz földön jártunk. A kocsink megtelt újonnan felszálló utasokkal. Átmentem Volodya fülkéjébe, hogy visszaadjam a kabátkát, de azt mondta, maradjon csak rajtam, mert hideg van. Bent nagyon vígan voltak; tele volt a kupé a katonai szolgálatukat frissen letöltött, hazafelé tartó fiatal srácokkal, ettek-ittak, nevettek, beszélgettek. Marasztaltak engem is, de inkább kimentem a folyosóra. Egy szőke lány állt ott, és kifelé nézett az ablakon. Félelmetesen szép volt. Pont úgy nézett ki, mint azok a lányok, akikről Zamin mesélt, és valóban tündöklően áttetszőnek tűnt. Megkérdezte tőlem az időt. Így ismerkedtünk meg. Lénának hívták. Nem sokat tudtam oroszul, de azért eltársalogtunk erről-arról, elmesélte például, hogy volt már férjnél, aztán elvált, és van egy gyereke is. Én pedig elújságoltam

neki, hogy éppen „üzleti" úton vagyok, gránátalmát szállítok Ukrajnába. Léna a Vinnicja nevű ukrán városban lakott. Megadta a számát. Mondta, hogy hívjam fel, ha esetleg Vinnicjában járnék. Azzal visszament a saját fülkéjébe. Megmámorosodva oldalogtam be a kupénkba. Rögtön megkérdeztem Zamint, hogy hol van ez a Vinnicja, és vajon el tudnánk-e arra kerülni. Kis híján felordítottam örömömben, amikor megtudtam, hogy éppen oda tartunk. Elmeséltem neki Lénát. Eh, ne éld rögtön bele magad, mondta, rengeteg Lénát fogsz még látni.

Hajnalodott, mire a vonatunk Kijevbe ért. Átmentem Volodya kupéjába, fölébresztettem, aztán szívélyes köszönettel visszaadtam neki a kabátot. Egy nemes lelkű emberként emlékszem vissza Volodyára. Álmatagon megdörzsölte a szemét, nehézkesen feltápászkodott, és mormogott valamit válaszként. Aztán hirtelen felugrott, felkapta a kabátját, izgatottan áttapogatta a zsebeit, majd olyan fájdalmasan nyögött fel, mintha erőnek erejével pofon vágták volna. A katonacimborák, akikkel előző este mulatott, teljesen kifosztották. Volodyának még buszra való pénze sem maradt.

Lerakodtuk a peronra a gránátalmás ládákat. Ami viszont ezután történt, egyszeriben sötét árnyékot vetett az Ukrajnával kapcsolatos összes rózsaszínű ábrándomra. Egyszer csak egy csapat siheder vett körül minket. Megkérdezték, kié az áru. Kiderült, hogy ún. „vámszedők". Zamin előrelépett. Kissé félrevonultak „tárgyalni". Összeszorult torokkal figyeltem a jelenetet, sejtelmem sem volt, hová fog kifutni a dolog. Mikor Zamin végre visszajött, közölte, hogy szart sem fognak kapni, egyetlen kopejkát sem ad nekik. Azután otthagyott a csomagok mellett, és elment, hogy utánanézzen a Vinnicjába induló vonatoknak. Rettenetes volt. Ott toporogtam egy idegen helyen a hidegben, ráadásul az egyik suhanc alig húsz méterre állt tőlem, és szúrós szemmel méregetett. Úgy éreztem, megsemmisülök a tekintete alatt. Kész lettem volna minden „árut" átengedni neki, csak hogy megszabaduljak ettől a rám szegezett szempártól. Zamin pedig továbbra sem látszott sehol. Ekkor megpillantottam Volodyát, amint kissé odébb, csüggedten gubbasztott a járda szélén. Hatalmas megkönnyebbülés volt otthagyni a gránátalmás ládákat, és leülni mellé. Rágyújtottunk. Volodya megkért, segítsem ki vonatjegyre valóval, hogy el tudjon utazni egy Kijev környékén élő rokonához. Adtam neki egy rubelt az amúgy is nagyon szűkös pénzemből. Nedves szeme mosolygott, szeretett volna mondani valamit, de a hála érzése erősebbnek bizonyult minden szónál. Aztán mintha csak erre várt volna, fogta a táskáját, és elballagott.

A következő napokban még sokszor megismétlődött ugyanez: Zamin ott hagyott egyedül a ládákkal, és eltűnt valahová, én pedig halálra rémülten vártam rá. Mikor végre visszajött, egy lenszőke ukrán volt vele. Úgy tűnt, hogy ez a fickó a „vámszedők" főnöke. Csakhogy már egészen más volt a felállás; a nemrég még fenyegető fellépésű suhancok most készségesen cipelték nekünk a ládákat a szomszédos peronig. Az unokabátyám egy igazi utcai harcos volt; mióta elbeszélgetett velük, szó nélkül csinálták, amit mondott. De a legmeglepőbb fordulat még csak ezután következett. Nem úgy utaztunk ám Vinnicjába, mint a többi utas. A ládáinkat a vonat hátulján lévő mozdony fülkéjébe pakolták be. Mi pedig a masiniszta helyén ülve néztük a sebesen robogó vonat nyomában futó síneket. Örömünkben hangosan énekeltünk, kurjongattunk; úgy éreztük, mintha az egész világ a miénk volna.

Vinnicjában Vera Nyikolajevna házába mentünk. Ő volt Nadezsda anyja. Nadezsda meg az ex-barátnője Zaminnak. Egyébként Nadia is ott lakott a szomszédban. Úgy adódott, hogy éppen akkor járt náluk vendégségben Ludmilla is, aki Nadia egyik észak-oroszországi osztálytársa volt. Egyszeriben egy vidám mulatság közepébe csöppentünk. Ludmilla egyfolytában heherészett, minduntalan a többiek nyakába borult, nyakra-főre ölelkezett. A sok sörtől úgy kikerekedett, mint egy hordó, vörös arca és puffadt szeme volt. Ludmilla Vinnicjában született, de Arhangelszkben ment férjhez. Bár ott magasabbak voltak a fizetések, továbbra is sűrűn járt haza, és úgy tervezte, hogy előbb vagy utóbb visszaköltözik a szülővárosába. Már az első pillanatban úgy éreztük, mintha régtől fogva ismernénk egymást. Zamin ekkor rám kacsintott, azt tudakolva, tetszik-e a lány, és hogy van-e valami szándékom vele, csakhogy az én gondolataim továbbra is Lénánál jártak.

Zaminnal fölkerestünk néhány helyi szövetkezetet, melyeket ismert, és megpróbáltunk túladni a gránátalmán. De nem túl sok sikerrel. Közben kezdtünk kifogyni a pénzből. Másnap Zamin vonatra szállt, és elutazott Csernyivcibe, a román határ mellé, ahol egy óriási bolhapiac működött. Zamin térképén a tájékozódási pontokat nem az egyes városok, hanem a szeretői jelentették. Csak azok a helyek léteztek a számára, ahol szeretője volt, ott érezte magát otthon. Amíg ő odavolt, én Vera Nyikolajevnával kettesben maradtam. Ennek a kényesen tiszta nőnek is megvolt a maga gyengéje. A szeme sarkából egyre csak az asztalon álló vodkásüveget nézte. Nem volt nehéz kitalálnom a gondolatait, úgyhogy megkérdeztem, tölthetek-e neki. „Dehogy, szó sem lehet róla", tiltakozott, ám az arca egészen mást mondott.

– Esetleg egy kortyot?

– Na jó, egy kortyot igen…

Az egy kortyból végül egy egész pohár lett. Aztán összeszedte magát.

– Na, ennyi elég volt – mondta.

Csakugyan már ez a kevés ital is elég volt ahhoz, hogy kiviruljon a kedve, és dalra fakadjon.

Este találkoztam Lénával. Ott voltam Ukrajnában, egy gyönyörű lánynyal sétáltam a parkban, közben fogalmam sem volt, mit csináljak, nem tudtam rendesen oroszul, és mindössze pár rubel lapult a zsebemben. Már nem emlékszem, miről beszélgettünk. Az viszont élénken megmaradt bennem, hogy Lénának sürgősen pénzre volt szüksége, el akart menni Törökországba dolgozni, de nem tudta, hogyan intézze. Nekem ennél sokkal romantikusabb gondolatok jártak a fejemben; szerettem volna ott, a parkban átölelni, megcsókolni, Léna azonban kitért előle. Csak most látom világosan, hogy segítenem kellett volna rajta, mi másért maradt volna együtt egy kaukázusi férfival! A gyerekét egyedül nevelő nőként kétségbeejtő volt a helyzete. Akkor mindez nem jutott eszembe, de ha eszembe is jutott volna, semmiképp nem az a kaukázusi férfi voltam, akit Léna keresett. Lehet, hogy másnap már felvetett volna a pénz, ám aznap este csak egy csóró fickó voltam. Egyébként sem szerettem volna, ha Léna a pénz miatt marad velem. Talán hozzá tudtam volna kötni az életemet, ha arra kér, hogy maradjak ott vele Vinnicjában. Lénának azonban más elképzelései voltak.

Vettünk a boltban némi harapnivalót meg italt, aztán felmentünk a lakására. Megterítettünk a kis kávézóasztalkán, aztán fél pohár lélekmelegítő „grillka" vodkával koccintottunk az ismeretségünk örömére. Léna ezután föltett egy lemezt, és táncolni kezdtünk. Megérintettem a pólója alatt a meztelen hátát. Szokatlan melegség áradt a testéből. Léna is egyike volt a szinte áttetsző lányoknak.

Ebben a pillanatban kopogtak. Léna kilesett a kémlelőnyíláson.

– A férjem az – mondta.

Képzelhetitek a rémületem. Most aztán mindennek vége, gondoltam, ez az este elkerülhetetlenül vérfürdővel ér véget. Megpróbáltam gyorsan felmérni a lehetőségeimet. A szemem sarkából az asztalon heverő késre pillantottam. Álltam és vártam.

Léna higgadt maradt. Megigazította a ruháját, és nyugodtan ajtót nyitott. Egy fiatal férfi lépett a lakásba.

– Elnézést, nem akartam zavarni – mondta, kerülve a tekintetemet, majd odalépett a hűtőszekrényhez, kivett egy üveg italt, aztán elköszönt, és már ott sem volt. Léna visszaakasztotta a láncot az ajtóra.

Ez az incidens némileg lelohasztotta a kedvem. Arra gondoltam, talán egy kis alkohol segít visszarázódni. Léna azonban nem akart többet inni. Meg akartam fogni a kezét, de nem engedte. Közben felébredt a baba a kiságyban, és felkelt, az ágy szélébe kapaszkodva, mintha valami gyakorlatot végezne.

Léna frissen vált el a férjétől, még nem zárult le a hivatalos eljárás. Eszembe jutott, hogy talán csak bosszút akart állni a volt férjén azzal, hogy felhozott egy idegen férfit a lakására. Mintha meg akarta volna mutatni, hogy nélküle is milyen jól megvan. Ez most sikerült, amivel be is teljesítettem a szerepemet. Ezután ugyanis teljesen közönyössé vált, nem viszonozta a csókjaimat, és egy könnyed kis mozdulattal eltolt magától.

Lénával anélkül váltunk el, hogy szeretkeztünk volna.

Magamra maradtam a házban Vera Nyikolajevnával. A szomszéd lakásban Ljuba is egyedül volt, miután Nadezsda az úti előkészületekkel volt elfoglalva. Az érkezésünk napján Törökországba készült, ma este pedig Kijevbe utazott el. Vera mama rendkívül ízletes borscsot készített.

– Szeretem, ha vendég áll a házhoz, amikor valami finomat főzök – mondta.

Kinyitottam a hűtőt, és elővettem egy üveg vodkát. Az idős nő undorral rázta meg a fejét. Közben nem bírta levenni a szemét az üvegről.

– Csak egy kortyot – mondtam.

– Ha tényleg csak egy korty, akkor jöhet…

Felhajtottunk egy pohárral. Életemben nem ittam még olyan tiszta italt, mint az ukrán vodka. Vera mamának megvolt a maga saját elmélete a vodkáról:

– Sokak szerint a vodkához valamilyen harapnivaló illik, szerintem viszont csak leveses étel mellé szabadna inni.

Ekkor csengettek.

Vera mama könnyedén, szinte tánclépésben lejtett az ajtóhoz. Ljuba alakja bukkant fel az ajtórésben. Kikísérte Nadezsdát az állomásra, majd visszajött. A szokott vidámságával libbent be. Hozott magával egy szatyornyi sört is. Ez a lány teljesen rá volt kattanva a sörre.

Hatalmas, húsos ajkai, fénylő orcái, fehér gyöngyfogai mind arról vallottak, hogy semmi mást nem ismer a boldogságon kívül. Ljuba tetőtől talpig maga volt a szenvedély. A legtermészetesebb módon ült le mellém, megfogta a kezemet, és a térdét az enyémhez simította. Gondolatban még mindig Lénánál jártam. Ha a mostani eszemmel meggondolom, tudom, hogy Ljuba gyönyörű volt, és szexi; minden férfinak legalább egyszer az életben

ágyba kéne bújnia egy ilyen duci lánnyal. Csakhogy abban a pillanatban Ljubát taszítónak láttam. Sokszor elismételte, egyenesen az arcomba nézve:

– Ne legyél már ilyen gyámoltalan…

Javasolta, hogy keverjek vodkát a sörhöz. Egy kevéssel kipróbáltam. Sose hittem volna, hogy ettől csaprészeg lehet az ember. Nemsokára mindhárman torkunk szakadtából nótáztunk. Alig értettem, amit Ljuba mondott. Végül felkeltünk, és táncra perdültünk. Úgy tapadtunk össze, mint két mágnes. Tánclépésben siklottunk el az ajtóig. Hamarosan Ljuba ágyában találtam magam. Levadászott, akár egy víziló, majd az ágyba vonszolt. Levetkőztem, és várni kezdtem a takaró alatt. Ljuba azonban nem sietett. Az igazi muri csak ezután kezdődött.

Ljuba eszeveszett táncot lejtett.

Egyenként vette elő a szekrényből a különféle táncos ruhákat, hogy aztán önfeledt mámorban számomra ismeretlen néptáncokat adjon elő. Minden egyes tánc végén arra gondoltam, hogy biztosan ez volt az utolsó, és most már ő is bebújik az ágyba. De nem így történt. Egymás után sorjáztak a különféle népek táncai; volt ott cigány tánc, kaukázusi, görög, indiai, amit akarsz. Ljuba egymás után öltözött át az újabb meg újabb kosztümökbe, és fáradhatatlanul ropta. Patakokban ömlött róla az izzadság. Elképesztő látvány volt. Már-már azt hittem, sosem fog véget érni ez az őrület. A mai napig nem találok észszerű magyarázatot minderre. Még ha szerelmi előjátéknak is szánta, akkor sem kellett volna ilyen hosszúra nyújtania. Bár később megtudtam, hogy Ljuba még a férjhezmenetele előtt a vinnicjai táncegyüttes szólótáncosa volt, ez sem szolgált elegendő magyarázattal a dologra. Az ágyban azonban már nem volt folytatása ennek a fergeteges művészetnek. Mintha egy tüskés lyuk nyelt volna el a sötétben. Egyet horkantott, aztán elalélt, és mély álomba zuhant. Így aztán elég idétlenül ért véget az első szerelmi kalandom.

Az éjféli táncosnőm már kora reggel talpon volt, és *holodec*t készített nekem reggelire. Nagyon értette a módját annak, hogyan kell kiszolgálni egy férfit, miként kell a kedvében járni. Megint fénylettek az orcái, és édesen piroslottak a húsos ajkai. A szerelmi játékunk befejezéseképp egy gyengéd harapásnyomot hagyott a nyakamon.

Zamin délután visszajött, majd az esti vonattal elvittük az „árut” Csernyivcibe. Soha többé nem láttam viszont Ljubát.

Pál Laura fordítása

Fordítói megjegyzés:

A türk világhoz való sokrétű kötődésünk ellenére a fél kezünkön megszámolható lenne, hogy az elmúlt években hány mű jelent meg magyarul, amit azeriből fordítottak (egy-két népmese-válogatás, illetve a hivatalos azeri kultúrpolitika sorába illeszkedő kötetek, főleg a karabahi konfliktus vonatkozásában). Nagyobb arányban a '70-es, '80-as években adták ki itthon azeri írók műveit, köztük olyan klasszikusokat is, mint Anar és Elçin.

Legutóbb 2010-ben jelent meg magyar fordításban a karabahi háborúkat tematizáló azeri novellagyűjtemény, ám ez a szépirodalomnál sokkal inkább a propagandakiadvány határán egyensúlyozó kötet lett. Karabahról azeri szerző tollából irodalmi igénnyel, az állami ideológia csapdáit messze elkerülve írt művet most először vehet kézbe a magyar olvasó. A 2014-ben a bakui Alatoran Kiadó gondozásában közreadott légies megjelenésű kis kötet igazi kötéltánc-mutatványra vállalkozott. Azerbajdzsánban ugyanis hatványozottan nehéz e témában az állami propagandát meghaladó műveket alkotni, mégpedig azért, mert az árnyaltabb megközelítésekre rezisztens, nacionalista szólamokkal átitatott hivatalos irodalmi szcénában kimondva-kimondatlanul is elvárás, hogy az ellenség irányába csak patikamérlegen lehet empátiát mérni. Ha egyáltalán. Rasim Qaracának sikerült a bravúr: az olyan leheletfinom gesztusok, mint a zamatos örmény borok vagy az örmény szerető nyújtotta örömök dicsérete, csendben ellehetetlenítik az ellenség bárminemű démonizálását. Egy olyan kulturális miliőben, ahol még a lélegzetvétel is méretarányos, roppant súlyos árat fizethet az az író, akinek mégis megszalad a tolla. Amikor Azerbajdzsán egyik legünnepeltebb szerzője, a Nobel-díjra is jelölt Akram Aylisli (1937) 2013-ban egy orosz lapban publikálta a *Kőálmok* című novelláját, melyben az örmények ellen elkövetett azeri pogromokról írt, elnöki rendelettel tüstént megfosztották „A nemzet írója" nevű rangos címtől, kis híján meglincselték, könyveit közte-reken égették el, és komoly vérdíjat ajánlottak fel annak, aki levágja az író egyik fülét. Ebben a dél-kaukázusi kis országban súlyos ára van az őszinte szónak, jelenleg is tucatnyi tollforgató ül börtönben. A szovjet típusú hagyományokat továbbörökítő állami kultúrpropagandával bátran szembehelyezkedő, független azeri írástudók egyik vezéralakjának számító Rasim Qaraca (Rasim Garaja) 1960-ban Şirvan városában született költő, író, kritikus, műfordító azon maroknyi irodalmár közé tartozik, akik nem félnek nyilvánosan szót emelni a bebörtönzött közszereplőkért sem. Qaraca a Szabad Írók Mozgalmának vezetője, a kísérletező szellemiségű, az irodalmi hagyományokat újragondoló, markáns világirodalmi profillal bíró, bakui székhelyű Alatoran nevű független irodalmi folyóirat és kiadó alapító tagja, egyúttal az első, azeri nyelven megjelenő irodalmi honlap szerkesztője.

Jakab-Balogh Lilla

RUTINVIZSGÁLAT

Milyen különös, hogy ez a zöld folt, gondolta, már azóta megvan, hogy mióta is, nem emlékezett. Talán amikor a múlt hónapban a lányához indult, és legurult a lépcsőn. Vagy amikor leesett éjjel az ágyról, és másnap találta meg a szomszéd. Az orvos felsóhajtott, mennyi anyajegy. A néninek eszébe jutott, hogy a férje romantikus nyári estéken csillagképeket olvasott ki belőlük. Azóta betelt a vászon. Most már inkább olyan a bőre, mint a pulykatojás.

Nem tud varasodni, ha mindig elkaparja, szisszent fel az orvos. A néni lesütötte a szemét. Nem emlékezett rá, hogy valaha is elkaparta volna. Egy újabb seb. Végignézett a testén, de most tüzetesebben, mint reggelente, amikor emlékezni próbál. Hogy ágált a fülbevaló ellen az édesanyja sokáig, mert az az újszülött kislánya makulátlan testén hibát ejt. Ma már az egész életét kiolvashatta volna, aki ismeri a rávéződött kódrendszert. Ha felhúzta a jobb szemöldökét, megjelent egy halvány forradás: felrémlett benne a lassítva érzékelt zuhanás, ahogy fejjel nekiesett a szék vaslábának. Egy heves vita utáni ajtóbecsapás következtében jobb kezének kisujja erősen kifelé állt. Ő lett a zeneiskola sztárja; azóta kilenc hangot ért át a zongorán. Formátlan kislábujjkörmén különösen hosszan időzött a tekintete. Beakadt a hurkolt szőnyegbe, ahogy édesapja az esti mese után fellendítette az emeletes ágy tetejére. Elmosolyodott, ahogy ránézett a térdén a balatoni kagyló lenyomatára. Örökké figyelemért harcoló középsőként mennyire élvezte, hogy ő állt a fejvesztett kapkodás középpontjában. Ösztönös védelmező mozdulattal végigsimított a hosszú fehér hegen a hasán.

Részvétem a lánya miatt, mondta az orvos. Nagyon szerettem a műveit! Ez mélyebbre ment, valahova az irhába. Köszönöm, mondta gépiesen a néni. Megszokta már, hogy időnként olyan dolgokat hall, amiket elsőre nem ért, de az orvos már el is fordult, és ő nem akarta feltartani. Majd otthon segítenek a cetlik. A lánya cetlijei. Ott voltak mindenütt. A hűtőn, hogy gyógyszer. A mikrón, hogy ne vasalj. A tükrön, hogy moss fogat. A mankón, hogy vigyázz, csúszós. Mindegyik egy kis szívecskével körbeölelve. Egy ideje eltűntek.

Készen is vagyunk. Ez a krém gyorsítja a hegesedést, zárta le az esetet az orvos. Miért kellene gyorsítani, rettent meg a néni. Mindennek megvan

a maga ideje. Jó volt ez így, otthon volt magában. Elvesztek a cetlik. Neki most már a teste a hűtő, a mikró, a tükör és a mankó. Tavaly nyár óta a csuklójára volt vésve, hogy ne vasalj, a múltkori lépcsős eset a homlokára ragasztotta, hogy vigyázz, csúszós. Úgy kapaszkodott ezekbe a hegekbe, mint egykor a szívecskés cetlikbe. Mire emlékezteti majd ez az újabb heg. Közeledik egy székláb, becsapódik egy ajtó, ágyra lendít két kar, feltép a kagyló, egymásnak ütközik két autó. Kapart egyet. Ez a seb nem fog behegedni.

HETI BESZERZÉS

Még két ajtó, egy raktárhelyiség és egy mosdó, míg kifulladva elvergődtem a nyolcas szobáig.

– Már vége a bingónak! – tette fel a kezét a szakállas.

Manapság minden beszerzés nehéz. Becsoszogtam, köszöntem, kipakoltam a keresztrejtvénybe csomagolt bogyókat a félig rágott kekszekkel teleszórt éjjeliszekrényre.

– Nem is játszani jöttem – mondtam mélyen a szemébe nézve.

– Hanem mit tetszik parancsolni? – érdeklődött somolyogva a szakállas, egy futó pillantást vetve a pirulákra.

– Egy unokát szeretnék – mondtam.

– Megint? – váltott suttogóra az öreg.

– Ugyanőt!

A szakállas komótosan felvette a szemüvegét, krákogott, aprólékosan megvizsgálta a gyógyszereket, majd így szólt:

– Sajnos az egyetemi tanulmányai mellett jelenleg nem vállal effajta keresetkiegészítést. De van itt egy másik, alacsony, barna, az ráér holnap délután.

Ezen nevetni kellett.

– Maga jópofa! – mondtam neki. – Mit képzel rólam? Én szőke és magas voltam! Különben is, ez egy bizalmi pozíció! Nem tárulkozhatok ki akárkinek!

Sietve visszapakoltam a pirulákat a keresztrejtvénybe, amitől a szakállas mindjárt engedékenyebb lett.

– Nem kell azért rögtön elrohanni. Szíveskedjék pontosan elmondani, milyen alanyt tetszik keresni, és aztán majd meglátjuk, mit lehet csinálni.

Mintha nem tudná – gondoltam –, de azért szép türelmesen elmagyaráztam, hogy egy csendes 18-20 év körüli kislányra lenne szükségem, aki egy órára elhiteti velem, hogy ő az unokám. Előny, ha emlékeztet rám.

– Persze, ha nincs – tettem hozzá –, nem bánom, egy csúnyácska is megteszi, csak figyelmesen hallgatni tudjon.

Újra kipakoltam a pirulákat az éjjeliszekrény sarkára. Nem szóltam semmit. Szólni ő se szólt, csak beleegyezése jeléül a köpenye zsebébe süllyesztette a gyógyszereket. Most már csak unaloműzés gyanánt folytatta a párbeszédet.

– Ha szabad kérdeznem – érdeklődött –, szívet melengető családi fotóalbuma már van?

– Van – mondtam kurtán.

Nem mentem bele a részletekbe. Ha elmondanám, mennyi pénzbe és utánjárásba került, amíg olyan képeket vadásztam össze, melyeken egy ideális család körében sütkérezek boldogan, még megsajnálna.

– Hát akkor legyen máskor is szerencsém – mondta a szakállas, és előzékenyen kikísért az ajtón. – Aztán nehogy depresszióba zuhanjon megint, amikor elmegy! – rázta meg tréfásan a mutatóujját. – Tessék! – csúsztatott a kezembe két piros pirulát. Nekem ma úgyis vidám napom van, meglátogat néhány fiam!

MÉG EGYMÁSBA

Sosem felejtem el azt a borongós április 5-ét, amikor nem köszöntöttél fel. Pedig általában figyelmes vagy, csak újabban nem velem. A sztereotípiákat megcáfolva nevetséges precizitással tartod számon mind a nyolc másodunokatesód névnapját. Pittyog a telefonod, hogy emlékeztessen a nővéredék házassági évfordulójára. Aznap még az is eszedbe jutott, hogy lejárt az ablakmosó folyadék szavatossági ideje. Engem pedig magamra hagytál egy házban, ami úgy változtatja a színeit, mint a hatodik születésnapomra kapott hangulatnyaklánc. Hol vagyunk már a II. kerületi kis legénylakásodtól, ami a te pártodat fogta. Ez a ház engem választott. Én ápolom, nekem van kiszolgáltatva, az én végtelen egyszemélyes párbeszédemet visszhangozza.

Először csak a konyha lépett sztrájkba. A szinkronugró vajas kenyerek egytől egyig vajas felükkel lefelé landoltak a padlón. A „happy wife happy

life" feliratú csilitároló bögre vészesen megbillent a kávéscsészéd fölött. A kés utat talált a körömhöz. A hagyma a szokásosnál jobban csípett. A hús papírvékonyra klopfolódott, majd olyan hévvel vetette bele magát az öntöttvas serpenyőbe, hogy az olaj szanaszét fröccsent. Tönkretette a ruhát, amit úgy szeretsz rajtam.

Próbáltam másra gondolni, hátha megállíthatom ezt a tébolyt, de a jógamozdulatokból előbújt Bruce Lee, egy hibátlanul kivitelezett rúgással leverte a fekete-fehéren mosolygó esküvői képünket a falról. Fehér ing, vacsora, egy csokor virág. Túl sokat várok?

Lassan az egész házban eluralkodott a káosz. A kiszáradófélben levő fokföldi utolsó erejével búcsúzott az egykor daliás orchideától. A zoknifelek többé nem voltak hajlandók egymásba gabalyodni. A vasaló begőzölt, és szív alakú lyukat égetett a kék csíkos ingedbe. A kiürült sörösüvegek részegen táncoltak el az utamból, és kamikaze módon repültek neki a kandalló falának. Egy elszabadult metszőolló nekiesett az elektromos gitárod húrjainak. Ennek nem fogsz örülni!

Bekapcsolt a televízió. Tankok, szovjetek, érctorkok, április 4. Még csak? Végigfutott a hátamon a hideg, de már nyílt is a bejárati ajtó. Ott álltam sírva, kifulladva, olajosan a romhalmaz közepén. Megértően hallgattad, hogy ugrott be a nyitott ablakon át egy róka méretű macska, még segítettél is rendet rakni. A délután zoknipárosítással telt, és kiderült, egymásba gabalyodhatnak még.

Ady András

TUNÉZIAI TAXIS FILÓZÁSA 1.

Amennyiben a Szahara örök őrleménye
számodra puskapor kellett volna legyen,
ha a házad golyólyukas utca, és ajtaja
barikád, a Korán böngészését este
elemlámpánál, az ágyad helyetti
egyéni lövészgödörben végzed, ha
költészeti és táncfesztiválok helyett
temetőket látogatsz megnézni a tieidet,
jól megnézni jövendő önmagadat,
hogyha ami szíveden, az nem csak
szádon, de a melledet verő szakállon is...
és így sorolhanánk vég nélkül az
„amennyibeneket" és „hogyhákat";
hogyan szerethetnéd a hajaddal babráló szelet?

FIRKA EGY TUNISZI BUSZBAN 6.

Ha anya fél a gyümölcsárak emelésétől,
a mérlegek forradalomba mennek, s nem
biztos, hogy visszajönnek, engedik őket.
Ha apa fél, a benzin drágább lesz a víznél,
a virágárusok is lángra lobbannak, oltani
nem ér, nem éri meg?
Rendszerint külön rettegnek, de ha mégis
együtt teszik: az egész ház lakattal csukja,
hunyja kapuszáját, ablakszemeit.

A SZÍNHÁZ AZ ÉLETEMBEN

GÁSPÁRIK ATTILA BESZÉLGETÉSE DÁVID GYULÁVAL

Gáspárik Attila: *Mi volt az első színházi élményed gyermekkorodban, majd Székelyudvarhelyen?*

Dávid Gyula: Én Árapatakon, egy, Háromszék déli peremén fekvő faluban születtem, ahol Édesapám református lelkész volt, s ahol színházi élményt legfeljebb a karácsonyfa-ünnepélyek jelentettek, amelyeken egy-egy szavalat, néha rövid bibliai jelenet is a műsorban volt. Tízéves voltam, amikor édesapámat meghívták Udvarhelyre. Akkor még Udvarhelyen sem volt színház, de a műkedvelő színpadi szereplésnek a messzi múltba visszanyúló hagyománya volt. Szabó Dezső életrajzából tudjuk, hogy azokban az években, amikor ő az állami főreálgimnázium tanára volt, több, jótékony célú előadáson műsorba került színdarab rendezését is elvállalta: 1909. december 4-én egy, az iskolája javára rendezett ünnepség keretében Beaumarchais *A sevillai borbély* című darabját, 1910. március 12-én egy másik rendezvényen Drégely Gábor *Szerencse fia* című szatirikus komédiáját, 1911. december 2-án Molière-től a *Scapin furfangjai*t rendezte és adta elő, ez utóbbit diákjaival.

A két világháború között ez a hagyomány tovább élt, akkoriban főképp a Székely Dalegylet és a Polgári Önképző Kör, de olykor a római katolikus főgimnázium és a tanítónőképző vagy a nőszövetségek rendezésében is került sor egy-egy műsoros estélyre és annak keretében műkedvelő előadásra. A színháztörténet számontartása szerint a Székely Dalegylet keretében 1911–1938 között nem kevesebb, mint 21 színdarabot mutattak be, s udvarhelyi színpadon is bemutatásra került Nyirő József *Júlia szép leány* című darabja és a *Jézusfaragó ember* színdarabváltozata, a Székely Dalegylet alapításának 70. évfordulója alkalmából.

Néha, az akkori kerületi rendszerben, egy-két hetes szereplésre megjelent a városban egyik-másik hivatásos színtársulat is, bár ezek főképp kasszasikert biztosító operetteket hoztak magukkal. Ezek pedig talán kielégítették a kasszát, de nem az igényesebb közönség és a kritika elvárásait. Udvarhelyre

érkezésünk évében, 1938-ban például Kozma Hugó társulata játszott a városban, és épp azt rótta fel nekik a Tompa László által szerkesztett *Székely Közélet* kritikusa, hogy egyheti ittlétük alatt, két prózai darab kivételével, csupa operettet szerepeltettek a műsorukon, holott a közönség „megunta már az ismétlődő üresség eket".

Nekünk, iskolás gyerekeknek persze ez is tiltott gyümölcs volt: miniszteri rendelet írta elő, hogy csak szüleinkkel együtt vehetünk részt színházi és mozielőadásokon. Maradtak tehát számunkra az iskolai ünnepélyek.

Középiskolai tanulmányaimat 1939-ben a Római Katolikus Gimnáziumban kezdtem, majd amikor a Református Kollégium 1940-ben újraindított, és évről évre tovább fejlesztett fiúgimnáziumának IV. osztálya 1942-ben a mi évfolyamunkat is elérte, ott folytattam tovább. A bécsi döntést követően Udvarhelyen is létrejöttek a cserkészcsapatok (a gimnázium és a kollégium mellett az iparos ifjúságnak is volt külön csapata), s engem sokkal inkább érdekeltek a kirándulások, a sátortáborozások, mint a színház.

Pedig a négy magyar év alatt nyilván hivatásos társulatok is megfordultak Udvarhelyen. Thúróczy Gyula társulata például 1942-ban a *Bánk bán*t is elhozta, az akkor már Kemény János irányította kolozsvári magyar színház pedig az *Énekes madár*ral és Moliére *Fösvény*ével látogatott el városunkba. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy a szüleim sem voltak valami nagy színházjárók. Mi pedig a nyár jó részét évről évre többnyire lent töltöttük Felsőboldogfalván nagymamámnál, ahol be kellett segítenünk a kerti munkákba, a szénacsinálásba, meg fürödni jártunk a Küküllőre. Később pedig már – amennyi időt ki tudtam magamnak szakítani – az olvasás érdekelt.

Első – nem igazán színházi, de a színházhoz kötődő – élményem Kovách Aladár *Téli zsoltár* című darabjának bemutatója volt, 1943-ban. Az Apáczai Csere János életéből merítő színdarabban a református kollégium és a tanítónőképző tanárai vállalták a szerepeket, s a diákok közül is került néhány statiszta. Nekem csak a közönség között jutott hely, mégis emlékezetes számomra az előadás, mert egy – a szünetben az öltöző előtt elhangzott, és félreértett – megjegyzésemért kínos konfliktusba keveredtem magyartanárunkkal, Tóth Bélával, aki Drábik, a II. Rákóczi György fejedelem udvartartásához tartozó varázsló szerepét alakította. Másnap eljött hozzánk, és édesapám előtt akart magának elégtételt venni. Csak azért nem rohant ki az öltözőből és pofozott fel ott helyben – mondta tetemre hívásom során –, mert Drábik kosztümjében nem akart az iskola udvarán botrányt csinálni.

Miután átment Udvarhelyen is a háború, s jöttek a demokrácia, majd a kommunista rendszer évei, a hatalmi szóval felszámolt egyesületek helyét átvették az ifjúsági szervezetek, s az ő bevonásukkal folyó, a kommunista nevelést szolgáló műkedvelő munka, amelyhez a műkedvelő színjátszás is tartozott. 1947-ben pedig – épp abban az évben, amikor én Kolozsvárra, a Bolyai Egyetemre kerültem – elkezdett épülni a Sétatér sarkában a Művelődési Ház, amely megnyitásától, 1959-től kezdve, egykori cserkésztársam, Finta Béla vezetésével már komolyabb művelődéspolitikának és a helyi erőkből megrendezett műkedvelő előadások mellett a marosvásárhelyi, a kolozsvári, majd idővel a sepsiszentgyörgyi színház vendégszerepléseinek is keretet biztosított. Később pedig az 1959-től körülötte szerveződött műkedvelő csoportból, amelynek a vejem is tagja volt, kinőtt a Népszínház, a mai Tomcsa Sándor színház elődje, amelyet vendégrendezőként jó ideig Kovács Levente irányított, s amely már igényes műsorpolitikával vonzotta magához a közönséget.

Miután a lányom az egyetem elvégzése után idekerült Udvarhelyre, férjhez ment, s jöttek az unokák, a feleségemmel mi is elmentünk egyik-másik előadásra.

A színház persze nem véletlenül vette fel a Tomcsa Sándor nevét. Prózája javát 1965-ben Bajor Andor rendezte sajtó alá, aki ezt írta róla a kötet előszavában: „Humorista volt, olyan író, aki mellre szívta a fájdalmat, azután szivárványkarikákat fújt belőle." Színművei, egyfelvonásosai pedig Inczefi Tibor gondozásában jelentek meg 1987-ben, ennek a kötetnek a Kriterionnál én voltam a szerkesztője. Különös attrakciói voltak az udvarhelyi életnek a „Tomcsa-esték", amelyeknek során ő maga adta elő műveit, s egyúttal rögtönzött karikatúrákkal illusztrálta is az előadottakat.

Mi, amint említettem, 1975 után kerültünk újra szorosabb kapcsolatba Udvarhellyel, Tomcsa pedig 1963-ban meghalt, így ezekről az estékről nincsenek személyes élményeim.

Udvarhely azonban, elmondhatom, az én színházi műveltségemet is gyarapította.

GA*: …és Kolozsváron?*

D. Gy: A számomra Kolozsvár a színházhoz való viszonyom szempontjából is korszakot nyitott. Már egyetemi hallgató koromban megvoltak a sétatéri színház diákbérletei, amelyek rendszeres és folyamatos kapcsolatot jelentettek a színházzal és ugyanabban az épületben működő magyar operával. Ez a kapcsolat némelyeknek közülünk azt is jelentette, hogy alkalmuk volt statisztaként aktív részt venni a színház életében, nem beszélve arról,

hogy az egy kis pénzt is jelentett, aminek – mint a világon bármikor és bárhol élő diákok – mi is állandóan a szűkében voltunk.

Konkrét előadás-élményeket nem tudnék felidézni, de mindez egészében hatott reám, és eredményezte azt, hogy a színházlátogatás, az opera (egy-egy jó előadásra a kolozsvári román opera is) diákéletem részévé vált. S ez tartott akkor is, amikor már kettesben jártunk leendő feleségemmel, aki évfolyamtársam is volt, tehát egy-egy színházi előadásélménye már közös élményként is összekötött bennünket.

Hogy milyen helyet foglalt el a művészetek sorrendjében számunkra a színház, arra később még visszatérek. De itt most engedd meg, hogy kolozsvári életemnek – életünknek – a történetét is visszaidézzem

Én akkor már írogattam az *Utunk*ba – Gaál Gábor „fedezett fel" egy szemináriumi dolgozatom nyomán –, s ennek következménye volt, hogy amikor 1951-ben Földes László elkezdte szervezni az addigi egységes Állami Könyvkiadóból kivált irodalmi kiadó kolozsvári szerkesztőségét, az elsők között engem is kiválasztott. 1951. február 1-jétől, még IV. évesként, fizetéses alkalmazott lettem, aminek első következménye az lett, hogy nem lakhattam többé az egyetemi bentlakásban. És mivel abban az időben – a háború, és megelőzőleg Kolozsvár 1944 júniusi bombázása következtében – nagy lakásínség volt, kézenfekvő megoldásként kínálkozott, hogy összeházasodtunk, remélve, hogy mint „fiatal házasok", könnyebben esik meg rajtunk a lakáshivatal főnökének a szíve.

Persze, ez sem ment olyan egyszerűen, de ennek a történetnek a részletezésébe most nem megyek bele. Inkább azokat az eseményeket elevenítem fel, amelyek végül is a Színművészeti Főiskolára vezettek.

1951 márciusának végén már egy Fellegvár mögötti házban, egy nekünk kiutalt 3 x 3 négyzetméteres konyhában laktunk, ahol – nagybátyám jellemzése szerint – „francia kilincs van az ajtón, de a libák benéznek az ablakon". Ugyanis a ház a Fellegvárnak a vasúti műhelyekre néző oldalán, a lejtős oldalban épült, s a hátsó felében a talaj az ablakpárkányig ért. Mit számított ez – mi boldogok voltunk, és máris vártuk „a hatalmas harmadik"-at –, kislányunkat, aki 1952 januárjában meg is született.

Ám addig még hátra volt az államvizsga. Leendő kislányunk pedig rendkívül érzékennyé tette a kismamát a szagokra, s ilyen körülmények között bizony nehezen ment az államvizsgára készülés. Eldöntöttük hát, hogy csak ő államvizsgázik, én pedig – a kiadói munka mellett – tartom a frontot, s majd leteszem az államvizsgát a következő februári szesszióban.

Ez eddig rendben is volt: ősszel, amikor jelentkeznem kellett a hadkiegészítőnél – abban az időben ugyanis az egyetem csak halasztást jelentett a kétéves katonai szolgálat alól, tehát nekem ősszel be kellett volna rukkolnom –, vittem magammal a papírt az egyetemről, hogy én tulajdonképpen még nem végeztem, mert tartozom az államvizsgával. És használt is: kaptam egyévi halasztást. A feleségem pedig már szeptemberben megkapta a kinevezését az egyik kolozsvári általános iskolába. Én a következő év februárjában letettem az államvizsgát. És maradtam a kiadónál. Persze, most még kevésbé hiányzott a kétéves katonai szolgálat. Ekkor jött egy számomra megváltást jelentő rendelkezés: az egyetemi oktatásba beillesztették a katonai kiképzést is, ami hetenként egy nap elméleti oktatást jelentett, s ez kiegészült két egymást követő évben a nyári vakációra időzített egy-egy hónapos fegyveres szolgálattal. Mivel pedig ez a rendelkezés a művészeti oktatás intézményeire is vonatkozott, készen kínálkozott a megoldás: beiratkozni a kolozsvári Színművészeti Főiskolára.

Korábban ugyanis az volt a rendszer, hogy ha valaki befejezte az egyetemet, el kellett mennie két évre, rendes katonai szolgálatra. Így járt például Oláh Tibor, és így járt Létay Lajos is, és az ő „élményeik" ismeretében nem csoda, hogy aki tehette, menekült a katonai szolgálat elől.

GA :És te miért választottad a rendezői szakot?

DGY: Egyszerű: azért, mert az az irodalom szakhoz közelebb állt, s az én abszolút színészi antitalentum-természetemhez is talált. Aztán amikor megkezdődtek az előadások, kiderült, hogy ezt a lehetőséget nemcsak én nem hagytam ki: az új évfolyamtársaim között ugyanis ott volt László Gerő és Horváth Béla is, akik már diplomás színészek voltak. Persze, ők a rendezőire felvételizve, egyenesen a III. évvel kezdték. És ott volt kiadói kollégám és barátom, Fodor Sándor, ő viszont merészen a színi tagozatra felvételizett.

Édesapámék előre semmit nem tudtak a dologról, csak nem értették, hogy mire kellenek nekem azok a papírok, amelyeket a felvételire való jelentkezéshez be kellett adnom. Aztán amikor a felvételi lezajlott, még mindig némi fenntartással, de tudomásul vették a hírt. „Ha az embert kész tények elé állítják – írta Édesapám egy 1952. szeptember 15-én kelt levelében –, nagyobb a belenyugvási hajlandóság." – Ők inkább a túlterheléstől féltek, az öcséim pedig hecceltek a „komédiás" pályával. Így kerültem a világot jelentő deszkák közelébe.

GA: Milyen volt a felvételi? Hányan voltatok, és mit kellett tudni?

DGY: A felvételi – pláne az én számomra – nem volt nagy dolog, különlegesség csak az volt, hogy a bizottság előtt nekem is el kellett szavalnom egy

magam választotta verset. Hogy mit, arra már nem emlékszem. De emlékezetes volt az egyik udvarhelyi lány, Adlef Ingeborg szavalata. Ő Ady Endre *Lelkek a pányván* című versét választotta, s rá is kezdett nagy lelkesen:

Kipányvázták a lelkemet,
Mert ficánkolt csitkói tűzben…

Kovács György, aki benne volt a felvételi bizottságban, rögtön megállította: – Kezdje csak újra, kérem! És Inge újrakezdte:

Kipányvázták a lelkemet,
Mert ficánkolt csitkói tűzben…

És Kovács György hiába szakította félbe másodszor is, mert Inge a „csikó"-t csak nem tudta másképpen mondani, mint „csitkó"-nak, ahogy azt ő, a szász patikus lánya a székelyektől Udvarhelyen megtanulta. Végül Kovács György adta fel. Ingét felvették. És Tessitori Nóra nénitől, aki a beszédtechnikát tanította, biztosan megtanulta a „csikó"-t is, mert elvégezte az akadémiát.

Az évfolyamtársaim közül a fiúkat tudnám felsorolni hiánytalanul: a színész szakon Fábián Feri, Sinka Károly, Szabó Lajoska, Tompa László és persze Fodor Sanyi, a rendezőin pedig Kovács Ádám. A lányok közül Ingén és Hervay Gizikén kívül csak Török Katira és Koditek Gabriellára emlékszem. Gabira azért, mert később egyik katonatársam, Stern Jancsi felesége lett, Katit pedig, Kolozsvárra kerülve, számos darabban volt alkalmunk látni. Egyik legemlékezetesebb volt a Bálint Tibor regényéből írt *Sánta angyalok utcája*, amelyben Szabó Lajos Kálmánkát, Kati pedig a Mamát játszotta. Később pedig, a 90-es években Török Katival többször szerepeltünk együtt Essig József Reményik Sándor emlékére rendezett műsorain – ő előadóként, én egy-egy előadással.

GA: Németh Kati, Czompók Mihály, Szombati Gile Ottó, Hunyadi Andás sem volt kollégád?

DGY: Egyik-másik név ismerősnek tűnik, de azt hiszem, inkább a későbbi színházi előadásokról. Akadémiai élményhez egyiket sem tudom kötni. Még Hunyadit sem, őt jóval később ismertem meg.

GA: Milyen volt a megítélése a színinek Kolozsváron, az olyan bohóciskola? És hol laktak a vidékről feljöttek?

DGY: Efféle rangsorolás vagy minősítés nem volt közöttük, a színiakadémisták ugyanolyanok voltak, mint bárki más. Arra viszont már nem emlékszem, hogy ők melyik egyetemi internátusban laktak. Én a Móricz Kollégium megszűnése után, II. évtől a Farkas utca sarkán lévő Józsa Bélában laktam, az egykori piarista rendház épületében – ott nem voltak akadémisták.

GA: Milyen volt az oktatás?

DGY: A tanáraim közül a legelsőnek Szabó Lajost említeném, aki az egyetemes drámatörténetet adta elő. Én középiskolás koromban a népi írók bűvöletében éltem: édesapámnak megvoltak a Püski-féle *Magyar Élet* könyvei, s azokat Veres Pétertől és Darvas Józseftől Féja Gézáig, Kodolányi Jánosig, Sinka Istvánig és Erdélyi Józsefig végig is olvastam. Az egyetemen aztán Szabédi Lászlónak a *Romanticizmus és realizmus* címmel meghirdetett előadásait hallgatva kaptam az első figyelmeztetést, arra nézve, hogy mennyire tájékozatlan vagyok a világirodalomban. Most, mindezek után, következtek Szabó Lajos előadásai az egyetemes drámairodalomról, s ezzel tovább bővült fogyatékos ismeretköröm is. Az idők folyamán megmaradt irományaim között különben ma is őrzőm *Egyetemes dráma- és színháztörténet* című kurzusának egy gépelt szövegrészét, s egy füzetet saját jegyzeteimmel, amelyben jó néhány görög dráma kivonata olvasható. Úgy látszik, az akadémián is elsődlegesen az irodalom érdekelt.

A rendezést Szabó Ernő tanította. Ő az óráin legszívesebben régi színházi előadásokról – azok rendezői titkairól – mesélt, azokról, amelyekben ő szerepelt. Ezekben a történetekben mindig voltak olyan részletek, amelyekből megtudhattuk, hogy a díszletnek is szerepe van egy darabban, és hogy milyen fontos a színpadi mozgás. Az ő előadásaiból kezdtem sejteni azt, hogy mi minden van a színpadon látott játék mögött. Előadásainak a tanmenetben szereplő tartalmáról egy *Év végi szóbeli tételek* címet viselő füzetlap alapján lehet némi fogalmat alkotni.

Tanév végén egy szemináriumi dolgozatot is kellett készítenünk. A papírjaim között megmaradt cetliről olvasom, hogy az én feladatom Gorbatov *Apák ifjúsága* című drámájának rendezői példánya volt. (Ki tudja, hol van a kézirat?)

A drámai gyakorlat tanára Delly Ferenc volt, ő nem sokat zaklatta a rendező szakosokat. De fennmaradt az irományaim között egy „drámai gyakorlat" című füzet is, amely *A színművészet tudománya* címet viseli, s amelynek szövege 44 kérdésbe (és természetesen az azokra adott válaszokba) foglalja az alapismereteket. Az a gyanúm, hogy valamely, a Sztanyiszlavszkij-rendszert ismertető könyv kivonata lehet.

És találtam a füzet vége felé, szintén a magam írásával, egy, *Diákélet anno 1946* című jelenetet, ebben két, egymást nem ismerő diák szerepel, akik professzoruktól szeretnének vizsgahalasztást kérni, miközben mindegyik a másikról hiszi, hogy az a professzor. Hogy ezt a jelenetet én követtem el, arra abból lehet következtetni, hogy az I. diákot Kovács Ádámnak hívják

(ő, amint említettem, rendező szakos évtársam volt), a II. diák neve pedig Dávid Gyula. A szomorú az, hogy ennyi év távlatából semmiféle emlékem nem jön elő erről az esetről.

Művészettörténet is volt, nem tudom, azt hiszem, hogy Kőműves Nagy Lajos adta elő. Aztán beszédtechnika, azt Koós Zsófi tanított. És ott volt Nóra néni is a nagy szatyraival. Persze, a tananyagban ott szerepelt a marxizmus-leninizmus és az orosz nyelv is – az előbbiről az 1952. október – 1953. január közé eső heti egy óra vázlata és bibliográfiája tanúskodik, az utóbbiról néhány cirill betűs oldal az említett füzetből. Hogy ki volt az orosztanárunk, és ki tartotta a marxizmus-leninizmus órákat, arra már végképp nem emlékszem. De nincs is semmi jelentősége.

GA: *Nézem a törzskönyvet, marxizmusból csak jó voltál, oroszból meg testnevelésből is. Mi volt a testnevelés, mit csináltatok testnevelésen, emlékszel-e? Nem vívást tanítottak?*

DGY: A kiadóval és a családdal dúsított elfoglaltságaim miatt eléggé rendetlenül jártam az ilyen órákra, tehát ennek is szerepe lehetett a minősítésemben. De az orosz jegyem és a marxizmusból kapott „jó" inkább azt jelenti, hogy a tanárnő, tudván az én korábbi egyetemi végzettségemet, többet várt volna el tőlem. A tornaórákra viszont egyáltalán nem emlékszem, pláne, hogy vívást tanultunk volna, mert azt nem felejtettem volna el.

A tanáraink közül Delly, Kovács György és Szabó Ernő akkoriban a marosvásárhelyi Székely Színház művészei voltak, és Vásárhelyről jártak fel előadni Kolozsvárra. Eleinte vonattal, majd a két város közötti légi forgalom létrehozása után, repülővel. Néhány év múlva ennek is szerepe volt abban, hogy a főiskolát átköltöztették Marosvásárhelyre.

Én közben futkostam az akadémiai előadások, a kiadónál reám osztott szerkesztői feladatok és a Dohány utcai lakásunk között. Mert bár abban az évben feleségem már a közeli Magyar utcai általános iskolában (népszerű nevén a „hóstáti akadémián") tanított, a házi munkákban elfért a segítség. Így aztán igazából nincs sok konkrét emlékem erről az esztendőről.

Egy eseményről azonban mégis meg kell emlékeznem: ennek a tanévnek a végén énnekem is alkalmam volt fellépni a kolozsvári magyar színház színpadán: a végzős évfolyam vizsgaelőadásában, a *Szentivánéji álom*ban én is egy voltam a „tömeg"-ből. Ez az évfolyam volt az, amelyik aztán egyöntetűen elment Nagybányára, s ott megalapította a magyar színházat. Én pedig ezt a csapatot, amelyet később áthelyeztek Szatmárnémetibe, s amellyel akkor, a próbák alatt közelebbi kapcsolatba kerültem, később egy kicsit a magaménak is éreztem.

Július végén aztán elkövetkezett a fegyveres katonai szolgálat ideje. Minket Nagyváradra irányítottak, ott azonban kiderült, hogy nincs számunkra hely, és átküldték az egész művészeti intézeti századot Câmpulung Muşcelbe. Érdekes havasalji városka, az alatt az egy hónap alatt viszont csak a gyakorlótérre, a Dealul Grui-ra vezető útvonalat láttuk belőle. Egy szakaszban voltunk mindnyájan, mi, színiakadémista fiúk. A haza írt levelekből böngészem most elő azt, hogy az alakulatnál, a velünk együtt katonáskodó zeneakadémistákkal szerveződött egy énekkar, amely szerepelt az augusztus 23-i ünnepségen. És hogy a hivatalos ünnep előtt, a Bukarestben épp akkoriban tartott Világifjúsági Találkozó keretében hirdették ki a fiatal írók és művészek díjazásának eredményeit: a velem együtt katonáskoddó Fodor Sándor egy irodalmi, Zoltán Aladár pedig egy művészeti díjat kapott, ami 3000 lejjel is járt. Hát ez a mi havi hét lej zsoldunkhoz képest bizony szép summa volt.

A másodév két, számomra fontos – azt is mondhatnám: végzetes – változást hozott: a drámai gyakorlati órákat ugyanis átvette Kovács György, az akadémia vezetésében pedig Szabó Lajost a Bukarestből jött Jeleapov váltotta fel.

Kovács Györgynek más volt az elképzelése a rendező szakosok drámai gyakorlati tudására vonatkozólag: ő elvárta, hogy mi is betanuljunk egy-egy drámai jelenetet, és azt a próbaszínpadon elő is adjuk. Persze reám is sor került. Davidoglu *Bányászok* című darabjából volt kiválasztva számunkra egy jelenet, amelyet Tompa Lacival kellett előadnunk. Kovács György kétszer-háromszor megismételtette a jelenetet, aztán lekergetett a színpadról, mondván: – Magukat nem akarom többet itt látni.

De nemcsak belőlem nem lett rendező, hanem Tompa Laciból se lett színész: kikerült Magyarországra, ahol előadóművészként, főképp erdélyi témájú versekkel aratott sikert. Én pedig még jártam egy darabig az Akadémiára, de egyre nehezebb volt összeegyeztetnem a három említett szerepkört.

GA: *És miért hagytad abba?*

DGY: Azért, mert ismét közbejött egy nem várt fordulat: a Bolyai Egyetemen meghirdettek két magyar irodalom és két magyar nyelvészet szakos aspiránsi ösztöndíjat (ez a mai doktorátusnak megfelelő, szovjet típusú képzés volt), s azt megpályázva, elnyertem az egyiket. Az irodalomtudományhoz már egyetemi éveim alatt közelebb kerültem: professzorom, Jancsó Elemér vont be abba a csapatba, amelynek az volt a feladata, hogy a XIX. század első felében fontos tudományos szerepet betöltő Erdélyi Magyar

Nyelvmívelő Társaság működését bemutató, készülő dokumentumkötetéhez az akkor még meglévő Római Katolikus Gimnázium kézirattárában lévő dokumentumokat a nyomdára előkészített szöveggel összevessük. Én disszertációm témájául az akkori irodalomtörténeti értékskálán igen előkelő helyen szereplő Tolnai Lajos marosvásárhelyi éveit választottam. Azoknak az éveknek (1868–1884) a történetében pedig fontos szerepet játszottak azok az egyházi perek, amelyekből a Tolnai által megírt önéletrajza, a *Sötét világ* hiteles történeti háttere is megismerhetővé vált. Ezeknek a főképp egyházi pereknek a kutatása során a Jancsó Elemér melletti előgyakorlatnak így igen nagy hasznát vettem.

Ez a váltás kis családunk életében is fontosnak bizonyult. Nemcsak azért, mert számomra semmiféle óralátogatási kötelezettséggel nem járt (tehát teljesen felszabadította az időmet), és nemcsak azért, mert az aspiránsi ösztöndíj valamivel magasabb volt, mint a kiadói fizetés. Közben ugyanis a családban súlyosodott a helyzet: feleségemnek egy második terhesség során beállott veszítés után félrekezelt műtét következményekét nagyon nehezen javult az egészsége. Arról szó sem lehetett, hogy visszamenjen tanítani, sőt, már a betegszabadságát sem hosszabbíthatták tovább, egy átmeneti betegnyugdíjhoz pedig nem volt elég a szolgálati ideje. Maradt az egyetlen megoldás: meg kellett válnia a tanügyi állásától. Elvégre az egészsége volt a legfontosabb.

Ebben a helyzetben pedig én – amint már említettem – a színiakadémiai órák látogatását egyre inkább elhanyagoltam, aminek az lett a következménye, hogy az új rektor, Jeleapov egy szép napon maga elé idézett, s miután tartott nekem egy nagy dorgatóriumot az óralátogatás kötelezettségéről, én – már az elnyert aspiránsi ösztöndíjjal a zsebemben – azt válaszoltam: levonom a konzekvenciát, és itt hagyom az akadémiát.

Így, egy ilyen látványos jelenettel léptem le a világot jelentő deszkákról.

Az aspirantúra befejezéséig azonban nem jutottam el. 1956 szeptemberében ugyanis disszertációm dokumentációját kiegészítendő, egy hónapot töltöttem Budapesten, hazatérve pedig megkaptam a tanársegédi kinevezésemet. Aztán jött a magyar forradalom, s halottak napján – a kolozsvári hagyományhoz híven – diákjaimmal mi is megjártuk a temetőt, és virágot helyeztünk el az ott nyugvó írók sírjainál, ezt pedig a Securitate összefüggésbe hozta a magyar forradalommal, s engem, mint az „ellenforralmi tüntetés szervezőjét", „lázítás" vádjával hét évre ítéltek. Le is ültem tisztességgel. Persze egyelőre a Tolnai-dolgozatom befejezése és megvédése is elmaradt. Nem megyek bele ennek a hét évnek a történetébe, de elmondok belőle egy számomra maradandó és a színházzal is összefüggő élményt:

1958 februárjában a kolozsvári Securitatéról áthelyeztek a szamosújvári börtönbe. Egy nagyszobába kerültem, ahol – ahogy érkezésünkkor a börtönigazgató, a hírhedt Goiciu mondta – nem volt egyéb dolgunk, mint letölteni a büntetésünket. A börtönben tehát az embernek a reggelitől az ebédig és ebédtől a vacsoráig semmi dolga nem volt, de valahogy ki kell töltenie az idejét. Rendkívül megbecsültek voltak tehát azok a sorstársak, akik valamit a hallgatóságuk számára elő tudnak adni. Ott, abban a 120 személyes nagyszobában volt, aki nyelvet tanult (legnépszerűbb az olasz volt, de tanulni lehetett németül, és franciául is), volt egy gépészmérnök, aki egy sötét szövetből készült nagykabátra rajzolva az autómotor működésének titkaiba vezette be hallgatóit, volt egy csíkszentmártoni falusi bácsi, aki fejből tudta az egész *Toldi*t. És volt egy bukaresti operarendező, Popovici Mircea, aki azzal szórakoztatta a hallgatóságát, hogy végigmesélte egyik operát a másik után, beleszőve előadása szövegébe a kosztümök és a díszletek leírását, sőt, olykor hozzázümmögve egy-egy áriát is. Nem kell mondanom, nagy sikere volt: a három emeletre felrakott ágyakon fürtökben lógtunk, épp, mintha egy operaelőadáson lettünk volna – ami hiányzott, azt a képzelet pótolta.

Végül is eltelt a hét esztendő. A Bolyai Egyetem, ahová amúgy sem mehettem volna vissza, már nem létezett, más értelmiségi állásról pedig számomra, mivel „büntetett előéletű" voltam, szó sem lehetett. Így én egy ismerősünk támogatásával bejutottam a helyi városgazdálkodási vállalathoz vízvezetékszerelő segédmunkásnak. Jártam egy kis csoporttal a várost, és hó végén megkaptam azt a kicsi fizetést, amivel a család költségeihez hozzájárulhattam. Közben igaz, a *Korunk*tól, az *Utunk*tól és a kiadótól kaptam mindenféle „szerecsen"-munkát, tehát olyasmit, ahol a nevemnek nem kellett szerepelnie (a fizetési lapot ugyanis más nevére állították ki, az meg átadta nekem a munkáért járó pénzt).

Az, hogy újra együtt voltam a családommal, hogy megismerkedhettem végre elítélésem után született és addig csak egy hazulról kapott csomagba becsempészett fényképről ismert fiammal, hogy volt alkalmam érezni a régi kollégák, barátok segítőkészségét, sok mindennél többet ért.

GA:… és azután?

Hát az történt, hogy 1965 őszén sor került az életemben egy újabb találkozásra a színházzal, és egykori színiakadémiai rektorommal Jeleapovval, aki akkor a kolozsvári román Nemzeti Színház igazgatója volt. Az egyik régi színiakadémiai ismerősöm (bocsássa meg, hogy nem emlékszem a nevére) hívta fel a figyelmemet arra, hogy a kolozsvári román Nemzeti Színház meghirdetett egy irodalmi referensi állást. Érdeklődésemet a Nemzeti

Színháznál az első menetben nem utasították el, összeállítottam tehát a megkívánt műsorfüzetet egy, már Münchenben, Párizsban, Varsóban, sőt 1958-ban Timár József, Tolnay Klári és Mezey Mária főszereplésével Budapesten is bemutatott Thornton Wilder-darabhoz (a címe: *The Skin of our Teeth* – románul: *Ca prin urechile acului,* magyarul: *Hajszál híján*). Elég alaposan dokumentált füzet lett belőle, sok képpel, de a várható közönségigényhez képest – ahogy a szöveget ma újraolvasva ítélem – talán túlságosan is irodalmár-hozzáállású szöveggel. Ezzel kerültem az igazgató elé. Ő azonban indignálódva szegezte nekem a kérdést: Miképp is képzelem, hogy én, magyar létemre egy román színház irodalmi referense lehetek. És hiába beszéltem vele hibátlanul románul, hiába volt ott a pályázatra beadott dolgozatom, ő csak azt hajtogatta: „Doar noi suntem un național!" (Vagyis: hogy mi egy román nemzeti színház vagyunk. Tehát egy magyarnak nincs mit keresnie ott.)

A műsorfüzet szövegének gépelt másolati példánya ma is megvan, le lehet mérni, mi maradt meg bennem a hét esztendő után abból, amit az Akadémián magamba szedtem. Aztán még azon az őszön volt egy másik kudarcom is a világot jelentő deszkák táján: a kolozsvári Magyar Színház is pályázatot hirdetett, az irodalmi titkári állásra. Senkálszky Endre, aki akkor a színház igazgatója volt, biztatott is, de a pártnál közölték vele, hogy mint „büntetett előéletű"-ről, rólam szó sem lehet. Akkor került be aztán arra az állásra valamelyik kalotaszegi faluból Kötő Jóska – s biztos vagyok benne, hogy ővele jobban járt a színház.

Egykori évfolyamtársaimmal – ha alkalom adódott rá – később is szívesen találkoztam, s a nézőközönség soraiban mindig örvendtem az ő művészi sikereiknek.

A mindennapi életbe visszailleszkedve idővel a jogi helyzetem is rendeződött: 1970-től bekerültem az akkor létrehozott kisebbségi kiadó, a Kriterion kolozsvári szerkesztőségébe. Ezek voltak azok a „lázas hetvenes évek" (ahogy Lászlóffy Aladár nevezte), sok értelmes és hasznos munkával, kiegyensúlyozott családi élettel, amihez az is hozzátartozott, hogy feleségemmel ismét felújíthattuk régi szokásunkat, a színházjárást, méghozzá egy olyan időszakban, amely az erdélyi magyar dráma virágkora is volt.

GA: Összefoglalva?

DGY: Ha jól meggondolom, volt a színház nyújtotta élményeknek számomra egy másik összetevője is: pusztán „önmagáért" egyetemista korom után alig olvastam. Mindig ott volt előttem egy téma, aminek megírásához „hozzá kellett olvasnom", egy szerkesztésre kapott (vagy választott) feladat,

ami meghatározta számomra az olvasás irányát. A színház viszont ezen kívül esett. Egy előadáson átadhattam magamat annak a világnak, amelyet az kínált, azoknak az emberi és közösségi gondoknak, amelyeket a szerző és a művészek velem (velünk, mint épp az előadásban részes közösséggel) közölni akartak. És ez egy egészen más minőségű élmény, tapasztalat volt. Feladatok, amelyekhez „hozzá kell olvasni", még mindig vannak. A közös színházba járás azonban – a múlté. Még ha nem is lehet elfelejteni azt, amit adott.

Lázár Kinga

FÉRFIAK, PÁLINKA, BORZONGÁS MINDANNYIUNK BŐRÉN

Andrei Dósa: *Sok erő és egy csipetnyi gyöngédség.*
Ford. Horváth Benji, Helikon Kiadó, Budapest, 2025.

Erdély „egzotikus". Könnyen elszalad a képzeletünk a Hargita csúcsára, víziónkban megjelennek a kopjafák közt leledző, szikár, pödört bajszú legények, akik bőrükön keresztül inhalálják a pálinkát, és lóháton visznek Málnásfürdőre, első randi gyanánt borvizet hozni. És itt még csak Székelyföldre utaltam; hol van ehhez képest a nagy egész, Erdély, az elragadtatás tárgya – amelynek romanticizálása talán épp az erdélyieket bosszantja a legjobban. Andrei Dósa új kötete a kulturális határvidékek regénye, nemcsak témájaként választja a hibriditást, hanem inherens módon újra is termeli azt. A férfivá érés és a toxikus maszkulinitás levetkőzésének históriájaként is olvasható, de ez az olvasat éppen azt kockáztatja, hogy vezérfonallá teszi azt, amit a regény a legjobban kerülni látszik: a moralizálást. De lehet-e több a regény a szarkasztikus humora által jól rezonálható efféle felülnézetnél? Melyek a rizikói annak, ha a linearitás erkölcsi győzelemként tűnik fel? Milyen cinkos pillantásokat vet felénk az elbeszélői szólam, és az önéletrajzi keret hogyan reflektál saját viszonyára a valósággal?

A 2021-es román megjelenést követően a *Sok erő és egy csipetnyi gyöngédség* Horváth Benji fordításában, a Helikon Kiadó gondozásában vált a magyar olvasók számára is hozzáférhetővé. A magyar kritikai visszhang látszólag egy jól kijelölhető, egységes csapásirányt követ. A kötetet olvassák a toxikus maszkulinitás, valamint az ideológiai szélsőségektől való elhatárolódás történeteként; mint a kulturális hibriditás, a többnyelvű és transzkulturális

Erdély generációs látlelete. A befogadás számára több esetben is felmerül az erkölcsi iránytű megtalálásának kérdése. Tamás Zsófia arról ír, hogy a Dósa-kötet egyik fő tétje annak felismerése, hogy lehetséges-e Romániában „egy életet leélni úgy, hogy az ember bizonyos mértékig megőrzi az erkölcsi tisztaságát".[1] Tasi Annabella a szereplők közötti viszonyokat a kulturális hibriditás és a nemzetideológiai oppozíciók felől értelmezi, a regény központi mozzanataként azt a folyamatot emeli ki, mely során egy magyar fiatal a romángyűlölet mögé kíván tekinteni.[2] Pálos György így summázza a történetet: „A családnév [Dósa] eleinte egy »pattanásokkal teli, lágy tekintetű, babaképű« fiút jelöl, aki a későbbiekben felcseperedik, »s atletikus alkatú, markáns tekintetű« férfivá érik. A »lanyhalálos« kamaszból férfias családapává."[3] Feltűnő, hogy a recepció javarészt archetipikus szereplők beazonosítására vállalkozik: Atti, a székely macsó alfahím, Dósa apja, az egészséges férfikép továbbadásában kudarcot valló apafigura, az elbeszélő, Dósa, akinek sorsa leginkább bildungsromanos fejlődéslogika szerint alakul, így jut el a regény végén önmaga feloldozásához, illetve ilyen módon rekeszti be a káros minták továbbörökítését is.

A román fogadtatás áttekintésekor szembeötlő, hogy a fejlődésregényolvasat a kritikusok körében pozitív megítélést kapott. Adrian Lesenciuc reflexiója egy izgalmas perspektívával kecsegtet: amellett érvel, hogy a könyv „kitartóan időzik e marginális csábítások peremén, a hatalomgyakorlás különböző formáihoz való viszonyban, a centralitás és a periféria közötti összefüggésekben és a perspektívaváltásokban, amelyek az excentrikus elkötelezettségből fakadnak". Lesenciuc a koherens és lineárisan kibontakozó cselekményt a fejlődésregény műfajához kapcsolja: azoknak a kortárs narratíváknak ellenében látja kiemelkedőnek, amelyek „ideológiai fragmentizmusra" építkeznek.[4] De nem éppen a kötet rétegzettségét vitatja-e el – a különben méltató, elismerő kritikai mező – azáltal, hogy az elbeszélő szólamát egy olyan didaktikus, lineáris útként jellemzi, amelynek egyértelmű vége a nagy tanulság felfedezése; a feloldozás, amelyben mindnyájan osztozunk, ha kicsit is reflektívek vagyunk a saját kisebbségi hibrididentitásunkkal szemben. Kevés vitára ad okot, hogy Dósa nevű elbeszélőnk a kötet végén valóban eljut önmaga feloldozásához. De közössé lehet-e tenni ezt a tapasztalatot minden aspektusában; tudunk-e rezonálni a tudatos elengedés döntésével, a minták levetkőzésének felszabadult nyugalmával – vagy épp ellenkezőleg: mi magunk is kívül rekedünk, magára hagyva narrátorunkat a napfényes gyerekszobában.

Andrei Dósa elbeszélői szólama és az olvasó a kultúra belső, önreflexív rétegén keresztül kapcsolódnak egymáshoz. Ismerem a Brassópojánát, hoztam borvizet Málnásról, jártam a Hargita csúcsán – hangosan felnevetek rajta, amikor a székelyeket úgy jellemzi, mint „magyar törzs, amely a határvédelemre specializálódott. A hegygerincek zordan süvítő szeleiben megedzett lelkek". Hargita megyét pedig „[az] évente beáramló magyar kultúra és az *erdélyi wholesomeness* évi exportja"-ként írja le, mint „Kis Szibériát", ahol „[p]ogány mítoszok és vágtázó lovak az ázsiai sztyeppék magas füvében" bukkannak fel, a turisták pedig a „Gesta Hungarorum mondatait susogó forrásvizek" vonzáskörében ejtőznek. Magam is, Székelyföld szülötteként felismerem, osztozunk ebben a tapasztalatban – ilyen módon tehát a regény humora a közös kulturális képzeteink révén válik erőteljesebbé; egy társadalmi jelenség, a kulturális intimitás által.

Michael Herzfeld *kulturális intimitás* fogalmát[5] Svetlana Boym a restauratív emlékezet kapcsán vezeti be, olyan társadalmi poétikaként ábrázolja, amely az összetartozás komfortját a kollektívvá vált kínos, feszengős felismerésekből eredezteti.[6] A közös összekacsintás eredője tehát a felismerés, a beavatottak bújócskája a közösséghez képest külső pozícióval rendelkező normarendszer háta mögött. A regény narrátora kezdeményezőjévé válik a bennfentesek játékának – de nem a regényvilágon belül, hozzájuk képest sokkal inkább madártávlatból, az olvasóval vállal közösséget. Az az érzésem, Dósa arra alapoz, hogy én is jártas vagyok azon a terepen, amelyet ő jól ismer, méghozzá ugyanúgy is vélekedem róla: helyet kapnak itt a generációs popkulturális utalások, az internetkávézók világa, az a szarkasztikus felülnézet a székelyföldi képről, amely egyből árulkodik róla, hogy az elbeszélő számít a beavatottságomra. Sőt, hogy vele együtt engem is egyformán felháborít, vagy megvető passzivitásra késztet az a narratíva, amely a székelység felé romantikus, (ön)gyarmatosító tekintetet küld, ethoszát kürtősszagba és ropogós hargitai levegőbe csomagolja. Ehelyett van az uzoni és baróti diszkó, ATV-s túra Szentegyházára, Tankcsapda az erdei kabannában, *az asszony nem ember* típusú attitűdök a korai kétezres évek díszlete előtt. Dósa azt érzi, hogy ismernem kell mindezt, tehát bizalmat szavazhat nekem ahhoz, hogy ironikus humorát érteni fogom.

Ez a cinkos beavatottság fontossá válik viszont még egy másik szereplőnk esetében is. Boym amellett érvel, hogy a kulturális intimitást sok esetben felhasználja az az uralmi logika mentén artikulálódó narratíva, amelynek eszköze a restauratív nosztalgia. Két nosztalgiatípust különböztet meg, a reflektív és a restauratív nosztalgiát. Az utóbbi jellemzője, hogy nem kérdő-

jelezi meg a múlt hitelességét, szimbolikájának abszolút értékét. A kollektív komfort iránti vágy képes előidézni azt a nézőpontot – amelyet sok esetben a centralizált propaganda és a hivatalos nemzeti emlékezet működtet –, amely a múltbéli „tökéletes" állapot visszaállítására törekszik. Hasonlóképpen ahhoz, ahogy Atti, a legjobb barát nézőpontja működik a regényben: az elveszettnek hitt, szimbolikus múlt helyreállítása válik az elsődlegessé – egy történetnek nem létezhet többféle árnyalata, a jelen valóságává tett, „restaurált" múltnak egységesnek és koherensnek kell lennie.

Történetünkben az elbeszélő Dósa nem hisz az egyszólamúságban: az elbeszélt nézőpont mintegy eleve alternatívaként kínálja önmagát. De nem lehetséges-e, hogy éppen ebben a törekvésében bicsaklik meg a neki szánt nézőpont hitelessége? A toxikusan maszkulin és nemzeti jelszavakban tobzódó Attit „megtagadni" képes narrátorunk újfajta szemléletet nyújt; megmutatja, hogy nemcsak a dominanciaharcról való lemondás, hanem a sajátos út kidolgozása is lehetséges. Azzal viszont nem számol, hogy ilyen módon hogyan marad mégis kidolgozatlan Atti személye, akire – mint egy egysíkú antihősre – olyannyira levakarhatatlanul tapad rá minden, aminek levetkőzéséhez szükség van a fejlődés eléréséhez, hogy azt is nehezünkre esik megérteni, hogy egyáltalán mit lehetett benne szeretni, hol rejtőzött benne *az a csipetnyi gyöngédség*, amiért mégis fájdalmas volt az elengedése.

Szerencsére azért felsejlik a karakter komplexitása is – ezáltal is felmentve elbeszélőnket a feltételezés alól, hogy csupán a traumakötődés és az önsorsrontás tartotta őt ilyen szorosan közel a székely fiúhoz. Helyenként Atti karaktere árnyaltabbnak tűnik annál, mintsem a pszichológushoz járáson poénkodó, férfiasságát a nemzeti öntudat, a szex és alkohol hármasában meghatározó bandavezérként tekintsünk rá. Személyisége összetettebb, hiszen Dósa többet tud róla, mintsem hogy szimbolikus rendeltetést szánjon neki: ha empátiára nem is késztet, felismerjük szorongásának előszelét, egy interetnikus rendezvény állófogadásán, a fiúbarátok elismeréséből, kamaszdominanciából összetákolt, sérülékeny önérzetet. A két szereplő barátságának érzékeny, motivációját csupán sejtető bemutatása az elbeszélői szólam erényévé válik végül is: kell lennie valamilyen összetartozásérzetnek, bajtársiasságnak – valaminek, ami mégiscsak több annál, mintsem pusztán annak automatizmusa lehetne, hogy egy meghosszabbított kamaszkor bizonytalanságában könnyű vonzódni a vezéregyéniség látszólag szikár, erős jelleméhez. Ami aztán szélsőségeiben nemegyszer válik nevetség tárgyává, olyan grandiózus gesztusokban például, mint a székely himnusz magnón bömböltetése a Királykő szirtjeiről.

A regény egyik legtermékenyebb kérdése a valósághoz fűződő viszonyára vonatkozik. Noha az autofikció fogalma kínálja magát értelmezési keretként, a valóságábrázolás igényével való egyértelmű egybeesés nehezen védhető következtetés lenne. Épp ezért válnak különösen érdekessé az elbeszélő szólamában elvétve megjelenő önreflektív mozzanatok: kettő is ezek közül utat nyithat a női karakterek ábrázolhatóságának mint önálló értelmezési szempontnak a felvetéséhez. Az egyik esetben az elbeszélő feleségéhez, Iuliához kapcsolódó epizód kapcsán így lábjegyzetel a szerző: „Megkérdeztem az igazi Iuliát, hogy biztos legyek benne, nem tévedek." Edithez – az elbeszélőnk első barátnőjéhez – kapcsolódó részletnél is hasonló történik, ugyancsak lábjegyzetben: „Edit feláldozta a szabadnapját (…), hogy elolvashassa a regény első kiadását. Azt írta nekem, hogy szórakoztatta (…), segített neki megérteni bizonyos dolgokat. (…) Ezután el akartam mondani neki, hogy (…) én is egy kicsit jobban felnőttem. Néha látom a vasútállomáson azokat az embereket, akiket annyiszor megetetett, és rájövök, hogy jobban vannak, rájövök, hogy az ő segítsége nélkül ma nem is élnének talán, rájövök, hogy engem is táplált, többféleképpen, és hogy az életemben való megjelenése tulajdonképpen egy érési folyamatot indított el bennem." Emellett egy helyen képeket is látunk: a felvételek az újfalusi szilveszteri buliról származhatnak, ahol Dósa megismeri Editet.

Narrátorunk azt vallja magáról, igyekszik „a lehető legokésabban hozzáállni a nőkhöz, még ha nagyrészt nőgyűlölő és szexista klisék sorozatába csúszik is bele" fejben. Az utóbbi nem tűnik függetlennek a közeg nehezen lesúrolható nyomaitól, a mórickákban és bulákban tobzódó disznóviccektől. A két aspektus – a valóságábrázolás kérdése és a nőkhöz társított reprezentációk – nem véletlenül olvasható egymásra: a metareflexiók és a szerzőnek tulajdonított passzusok a regényvilágon belül legtöbb esetben a nőalakokhoz kapcsolódnak. Az összjáték kétszeres elhatárolódásnak tűnik: ahogy a regényvilág Dósája felismeri közegének szexista narratíváit, úgy láttatja azt a szerző is, hogy önmaga is reflektív saját narrátorának viselkedésével szemben.

Andrei Dósa regénye termékeny vizsgálódási terepet kínál: az autofikciós kereten, a férfinarratívák leleplező játékán, a transzkulturális tér illúziórombolásán túl számos olvasati lehetőséget felvillant. Pálinkaszagú ördöge mégis a részleteiben rejlik: a macsó férfiak kisfiús zavarában, a babaarcú kamaszok agressziójában. A hasonszőrűek felismeréseire alapoz, úgy láttat, hogy az olvasó kénytelen a saját pozícióját is felülvizsgálni. Még ha végül nem is segít megbékélni a bennünk mélyen gyökerező, becsontosodott nar-

ratívákkal, utat nyit arra, hogy elkezdhessünk vágyni a saját feloldozásunkra – ebben a gesztusában pedig könnyű kiérezni a gyöngédséget a sok erő maszkulin masszájából.

JEGYZETEK

[1] Tamás Zsófia: Sok erő, egy csipetnyi gyöngédség, székelységből meg amennyit felvesz. *Transtelex*, 2026. febr. 27., https://transtelex.ro/kultura/2026/02/27/sok-ero-egy-csipetnyi-gyongedseg-szekelysegbol-meg-amennyit-felvesz [Utolsó elérés: 2026.06.18.]

[2] Tasi Annabella: Milyen felnőtt lesz belőlünk, ha egy székely alfahím volt a legjobb barátunk? *Könyves Magazin*, 2026. jan. 26., https://konyvesmagazin.hu/kritika/andrei_dosa_sok_ero_es_egy_csipetnyi_gyongedseg_kritika_roman_magyar_szekely_a_het_konyve.html [Utolsó elérés: 2026.06.18.]

[3] Pálos György: Merre tart barátunk? *Magyar Narancs*, 2026. jan. 7. https://magyarnarancs.hu/kritika/merre-tart-baratunk-278224 [Utolsó elérés: 2026.06.18.]

[4] Adrian Lesenciuc: Despre identitate politică și simbolică. *Tribuna Magazine*, https://tribuna-magazine.com/despre-identitate-politica-si-simbolica/ [Utolsó elérés: 2026.06.18.]

[5] Michael Herzfeld: *Cultural Intimacy: Social Poetics and the Real Life of States. Societies, and Institutions*. 3. kiadás, Routledge, 2016.

[6] Svetlana Boym: *The Future of Nostalgia.* Basic Books, 2001.

Miklós Nóra

A MINDENSÉGGEL MÉRVE

Zilahi Anna: *Gyengédség*. Magvető Kiadó, Budapest, 2025.

Alámerülni óceánokba, önmagunkba, sós vízben oldani föl a gravitációt, a normákat, közösséget vállalni egy kerttel, félreértett mélytengeri lényekkel, s fölfogni az elefántok szerelmét csak *Gyengédség*gel lehet. Zilahi Anna második verseskötetét olvasva nyolcvan oldalon tanuljuk újra a világban létünk, hogy végül tótükörben fodrozódva láthassuk meg közös, (egy)másban megmosott arcunk: „*Újra kell tanulnunk, mihez, s hogyan viszonyuljunk. / A gyengédség is evolúciós, nem csak a brutalitás.*" (*Fodrozódás*, 82., kiemelés az eredetiben) Lehetne másként – ha csupán két szóban írhatnék a *Gyengédség*ről, ezeket választanám, noha kétségtelenül ott pulzál a *kell* is, annak a lehetősége, hogy a másképpen létezés imperatívuszát kapcsoljuk a versekhez. *Tanulni kell* a csótányok társaságát, a lábak ívét, a csont hiányát, felszólításaitól a kötet azonban nem lesz kiáltványszerűvé (még a szónak olyan szelíd értelmében sem, amely az *extrodæsiát*[1] juttathatná eszünkbe): Zilahi Anna nem kiált, lírájában a víz morajlik, a Föld dübörög.

A bálna nem motívum[2] szerzője második kötetében kilép a mindenséget inkorporáló cethalból, a jónási tapasztalat (test)emlékezete azonban nem tűnik el maradéktalanul, megmarad a víztömegben, a tengeri élőlényekben, a testek egységében. A *Gyengédség* egy, a 2017-es debütkötetben föltett kérdés szabad megválaszolásaként is értelmezhető: „Hová / induljon, merre menjen, aki végül mégis rájön, / bálnában vagy bálna nélkül a nyílt / vízen van, a semmi közepén."[3] A *Bálná*ból kiúszva az én (non)humán testtalálkozásokban merül el, saját és mások fizikai valójára összpontosít úgy, hogy az emberek, elefántok és polipok paralell szerelmében, szeretkezésében – hiába a szembetűnő különbözőségek – mindvégig közös minimumaink hangsúlyozódnak: „Megborzongok, eszembe / jut, ahogy hozzám nyúlsz, képzelt / kezed helyén forróság." (*Hajszálerek*, 12.); „Az orvvadászatnak végül a nemzetközi jogrendszer fikcióját megszégyenítő szerelem szab határt: az elefántok párválasztási preferenciái úgy módosulnak, hogy az agyar hiányát okozó génváltozat feromonjaitól essenek ekszтázisba." (*Polypsisme*,

60.); „A hím polipok párzókarjaikat is ráemelik a zongorára. Három szívük alig követi le a darab és a szerelem diktálta tempót." (*Polypsisme*, 65.) A különféle szerelmek révén a testet gyengédségközegként látjuk, így az (legyen szó bármiféle létezőkről) sosem csak önmagában, a maga anyagiságában, hanem a viszony(ulás)ok felől válik lényegessé. A *Gyengédség* veszedelmes, Rappaccini kertjéből való virágai kapcsán is a növénytesttel való kontaktus, az afölötti rendelkezés kérdései merülnek föl. A korábbi Zilahi-kötet *Feltisztítás* című versével lép dialógusba az *Olló* című poéma – míg előbbiben az állati és emberi hús tárgyiasulását a hentes és a plasztikai sebész munkájának párhuzamos képeiben láthattuk, utóbbiban a kertész és a fodrász paralell munkajelenetei tematizálják a haj(tások) kihez tartozását: „Belevág a lombba, nevet a formázófűrész, / mindenütt vasak okította álciprusok. / Mosás, fejmasszázs, hullanak a tincsek." (*Olló*, 44.)

A *Gyengédség* szimultán kifele-befele figyelés, a közvetlen és a mélységeiben szinte felfoghatatlan környezethez való odafordulás, melyben – bár az egyes szám harmadik személyű világ a középponti – nem válik marginálissá az *én* és a *te* sem. A *Vasárnapi ebéd* című első ciklusban föl-föltárulkozik az egyébként hol kőzetlemezeken, hol tengerfenéken rejtőzködő alany, akit ugyancsak viszonyaiban/viszonyaiból hallunk, önmagával és másokkal való kapcsolataiban látunk. Zilahi Anna lírája azonban ezúton sem lesz egydimenziós énköltészetté.[4] Noha a személyesebb hangvételű versekben (mint *Gondviselés*, *Család*, *Cseléd*) kardinális a megszólító és a megszólított kötelléke, a beszélő nem zárul sem saját, sem a másik pozíciójába, mindvégig a viszonyok hogyanjaiban, a kölcsönhatásokban és a kölcsönösségben érdekelt – a *Gyengédség* axiómája: reciprocitás. A *Gondviselés* című szövegben tisztán látszik-hallatszik az én, a vers mégsem (csak) róla szól, hanem az ő mentális betegségéről, annak hétköznapi valóságformáiról: „Bennem halálra vált az élet, jégtömbbé dermedt / magma. Háromnegyed évig feküdtem a szófán. / Foszló műbőr, pikkelyes fehér." (*Gondviselés*, 21.) A Johnnak dedikált jégkorszak-versben a hidegnél jelentőségteljesebb a hála, hiszen végső soron nem is a depresszió nyelviesítődik, hanem az és annak munkája, aki lehetővé tette a túlélést: „Takarítottál, port töröltél, engem maga alá temetett a hám. Levitted a szemetet, a szelektívet, az üvegeket. Eltetted a nyári cipőket, elővetted a télieket. (...) Köszönöm, hogy kitartottál mellettem. Elviselhetetlen, hogy kitartottál mellettem." (*Gondviselés*, 21–22.) A címválasztás különösen szerencsés, hiszen a szokványosabb *gondoskodás* gondviseléssel történő helyettesítésével (meg a versbéli történésekkel) tulaj-

donképpen nemtelenítődik a láthatatlan munka, közössé, kétszemélyessé és helyzetfüggővé, viszonzottságon alapulóvá válik.

A reproduktív munka újrapozicionálása mellett a kötetben érzékelhetők olyan további (öko)feminista vállalások is, mint a hagyományos múzsakép lebontása, a teremtéstörténet átírása vagy épp az alapvetően maszkulinnak tekintett foglalkozások újragondolása: „A múzsám vagy, de – / feministák vagyunk – egyikünk / sem hiheti igazán, hogy ez bók." (*Szerelmes vers*, 19.); „Nem is az újrateremtődés, hanem / a fájdalom, amit okoztam fáj. / Elvittünk magunkkal egyet a másik bordájából." (*Gondviselés*, 21.); „[E]gy nő néz visssza rám. / Mindeddig azt hittem, / a kutató s a költő / férfi." (*Fodrozódás*, 81.) A nőiség, a női szexualitás kérdésköréhez kapcsolódik a *Csont* is, melyben a testiségek az alkotással összefüggésben vannak jelen, a felcsatolható segédeszközök a golyóstollal kerülnek párhuzamba – a Zilahié fókuszaiban Erica Jong *Castration of the Pen* című versével cseng össze: „Nem a hiány, a meghosszabbodás kényszere fáj. / Mert nem maradhat csonka, ki golyóstollat állít termékenysége helyére." (*Csont*, 30.)

A *Bálná*hoz hasonlóan a *Gyengédség*ben is visszatérők a metaszövegek, a versek folyamatosan önmagukra, lírai megalkotottságukra és anyagukra, a nyelvre, annak piacgazdaságban kódoltságára kérdeznek rá: „A nyelv, mely term(el)ékenységről / prédikál, miközben önmaga termékesül, / nem a mi nyelvünk." (*Polypsisme*, 60.) Nem véletlen tehát, hogy a kötetről szóló írások/beszélgetések mindenikében központi jelentőségű lett a *Psychrolutes marcidus* című ciklus, melynek egyedi, *out of the box* tézise szerint „A lírai lelemény kocsonyahal." (*Psychrolutes Marcidus*, 73.) A tudományos igényű esszéversben a mélytengeri hallal metaforalétében találkozunk: életének-halálának (újra)írásával Zilahi Anna az igazgyöngyök lenni hagyására, türelemre és gyengéd kíváncsiságra, lassú alkotásra int bennünket. A *Gyengédség* médiumközisége és intertextusai révén is az alkotásról szól, a heterogenitást ünnepli. A szövegeket nemcsak olvasnunk, hallanunk is kell, hiszen hol Kurtág György zeneműve *(Kozmosz),* hol a Varsányi Szirének éneke *(Missa Echologica)* (vissz)hangzik bennük. Zilahi Anna *kerüli a költői magatartást*[5], lírájában olyasféleképpen szakadunk ki a sorokból, mintha Erdély Miklóstól olvasnánk: a *Fekete* című szöveg QR-kódja egy közösségi versmeditációhoz, a *Fekete madarak*hoz vezet el minket, melyben a szerzővel, az ő hangjára engedhetjük el gondolatainkat. A *Gyengédség* objektumokban és anyagban való érdekeltségével, sajátos matériazoomjával Nemes Nagy Ágnes költészetét idézi, vendégszövegeiben pedig visszatérően a József Attiláét. Az intertextusok némelyike számomra kényszeredettnek tűnt („Hiába fürösztöm

kocsonyában? Ez a zsírpaca lennék magam is?", *Psychrolutes Marcidus*, 69.), legtöbbször azonban feszes, libabőrkeltően szép átírásokat olvasunk: *„A nyugalom, a remegés egymást öleli / s kél a habban kecsesen / oszlopnyi csend / s benne oszlopnyi fény. / Szép, mint egy szülőcsatorna, szép.*" (*Fodrozódás,* 82., kiemelés az eredetiben)

Zilahi Anna második verseskötete *Gyengédség* és brutalitás, lélegzés és tengervíz, visszhang és csönd, vaksötét és fény, tudomány és líra. „Annyit tudok róla biztosan, hogy gyönyörű." (*Epilógus*, 84.)

JEGYZETEK

[1] Horváth Gideon – Süveges Rita – Zilahi Anna (szerk.): *extrodæsia. Enciklopédia egy emberközpontúságot meghaladó világhoz.* Typotext, Budapest, 2019.

[2] Zilahi Anna: *A bálna nem motívum*. Magvető, Budapest, 2017.

[3] *A kiúszás esélyeinek latolgatása*. Uo., 29.

[4] Lapis József: Az ének nem dal, a szív nem állat, a bálna nem játék. *Műút*, 2017. 06. 30. Online: https://muut.hu/archivum/25187, utolsó megtekintés: 2026. 07. 28.

[5] „Ezért versírás közben kerülni kell, kívül-belül, a költői magatartást. Egyrészt erősen el kell határozni, másrészt alig kell tudomásul venni, hogy most költemény készül." Erdély Miklós: *Metán* (részlet a szerző előadásában). Online: https://www.youtube.com/watch?v=TCmPa3iaJYg, utolsó megtekintés: 2026. 07. 28.

Moravszki Orsolya-Ágnes

KI VAGYOK, S KI NEM?

Oto Horvat: *Éjszakai vetítés.* Ford. Beszédes István, Prae Kiadó, Budapest, 2024.

Minden amerikai filmben a hazatérés idilli: meleg színek, kellemes zene a háttérben, a viszontlátás öröme, boldog emberek, akik éjszakákon át beszélgetnek, és osztanak meg egymással mindent, ami a távollét idejében történt. A főszereplő általában vidám, otthon érzi magát, és rádöbben arra, hogy sosem kellett volna elhagynia a szülővárosát, mert neki valójában ott a helye. A valóság tapasztalata azonban, amelyet sok hazalátogató ember megél, nem egészen egyezik azzal, amit ezek a filmek megjelenítenek. Ebben a valóságban nincsenek meleg színek, nem szól kellemes zene a háttérben, nem süt fényesen a nap minden otthon töltött napon.

Az idilli helyett ezt a szürke, de annál igazibb tapasztalatot ragadja meg Oto Horvat *Éjszakai vetítés* című regényében. A történet narrátora azzal a céllal tér haza egy hétre Firenzéből Újvidékre, hogy kiderítse, mi igaz és mi nem a családi legendák közül, illetve hogy ezeket megpróbálja minél pontosabban rekonstruálni, ehhez pedig objektív feljegyzéseket, a család és az ismerősök, valamint a saját emlékeit használja. Objektív adatok alapján próbálja kideríteni, hogy ki készíthetett volna képet a nagymamájáról, akiről rengeteg történetet hallott, de az egyetlen róla fennmaradt képen megjelenő nő alakja nincs összhangban azzal, akiről az emlékek szólnak, így ezek az információk végül nem sokat segítenek a narrátornak az igazság felfejtésében. A család és az ismerősök történetei szintén hamar csődöt mondanak, hisz az elbeszélő azzal találkozik, hogy az emlékek vagy hiányosak, vagy a közösség tagjai nem akarnak emlékezni bizonyos eseményekre. Utolsó lehetőségként a narrátor az utolsó, Újvidéken töltött éjszakáján elindul a városba biciklivel, hogy saját emlékei közül minél többet a felszínre hozzon, annak reményében, hogy majd ezek segítenek neki megfejteni, valójában ki ő, és ki nem. Az emlékek a helyek és tárgyak láttán filmszerűen elevenednek meg a narrátor szemei előtt, akárcsak egy éjszakai vetítés.

Kutakodása közben az elbeszélő nem az amerikai filmekből ismert idillikus hazatérési tapasztalattal találkozik, hanem annak a valóságával, hogy ő már sem testileg, sem lelkileg nem tartozik többé Újvidékhez, hisz kicsi

számára az ágya, a szekrényében maradt néhány ruhát már biztosan nem venné fel, nem ismeri fel az embereket a bárban, mely fiatalkorukban a törzshelyüknek számított, és a rég nem látott ismerősökkel való találkozás és beszélgetés sem olyan vidám és érdeklődő, mint a filmekben, helyette „[s]aját világunkba zártan voltunk szépek, süketek, vakok mindannyian". (24.) Az egész nyomozáshoz Újvidék utcái adnak teret, melyeket a narrátor valamikor nagyon jól ismert, a történet idejére azonban már teljesen idegenek számára.

A szülők és nagyszülők valósága, az elbeszélő családjának rekonstruálandó története szorosan összekapcsolódik a világ, a város és a közösség történelmével. Oto Horvat *Éjszakai vetítés* című művében a család három generációjának története a világháború, az 1942-es újvidéki vérengzés, valamint a Hirosimát ért atombomba-támadás kontextusában zajlik. Ennek az elbeszélhetetlen korszaknak és hatásának elmesélésére tesz kísérletet a regény, amely valójában a narrátor kutatási folyamatának és emlékeinek lejegyzéséből áll össze. A XX. század eseményeinek elbeszélésére ebben a korszakban több író és költő különféle módszerekkel tett kísérletet, köztük Mészöly Miklós is, akinek *Nyomozás* című művéből vesz mottót az *Éjszakai vetítés*. Oto Horvat nemcsak a mottóval kapcsolódik Mészölyhöz, az elbeszélhetetlen elbeszélése ugyanis a mészölyi poétika olyan elemeinek segítségével valósul meg regényében, mint a töredékesség és asszociativitás, a jelen levés igénye, az összefüggések és következtetések nyitottsága.

Az *Éjszakai vetítés* emlékezését a helyek irányítják, ahogy Mészöly *Nyomozás* című alkotása is helyszínekhez kötődő eseménytöredékeket érint asszociatív módon.* A narrátor, miután az objektív adat- és a szubjektív emlékgyűjtés sem vezetett eredményre, mint említettem, a saját emlékeinek felidézése által próbálja rekonstruálni a múltat. A parkban biciklizve felidézi azt az estét, amikor Oljával és Varvinski gróffal a parkban sétáltak; az anyukája lakásában hallott kopogás hatására eszébe jut a szomszéd, aki mindig kopogott, kiabált, és furcsán viselkedett, amikor ők odaköltöztek; a főtéren járva pedig eszébe jut a zacskós néni, aki bár nem a rokona vagy a barátja, mégis meghatározó élmény volt számára fiatalkorában. A narrátor ötlete, hogy a különböző helyeken járva felidézheti az emlékeit, a mészölyi poétikának azt az elemét idézi, amely a jelenlétet a nyomozás, a múlt felidézésének és megfejtésének fontos tényezőjeként kezeli: „Kétségem sem

* Thomka Beáta: *Mészöly Miklós.* Kalligram Kiadó, Pozsony, 1995, 17.

volt afelől, hogy sem Firenzében, sem bármelyik más városban sem tudom elvégezni ezt a szembesítést és önvizsgálatot." (11.)

A helyszínekről felidézett emlékek asszociatív módon újabb történeteket juttatnak a narrátor eszébe, például arról, amikor az anyjával ismét menekülniük kellett részeg apja elől, vagy arról az alkalomról, amikor megtalálta a fiókban elrejtve azokat a fekete-fehér képeket, amelyeken apja macskaálarcban különböző orgiákon vesz részt. Bár a narrátor sok információt és emléket összegyűjt a szüleiről és nagyszüleiről, ezek nem állnak össze egy átlátható és megfejthető történetté. Mészöly prózapoétikájához hasonlóan Oto Horvat is csak felvillantja a személyes, családi, közösségi és a világtörténelem egyes részleteit, de a regényből nem tudjuk meg, hogy hogyan hatnak a narrátor életére, az olvasónak megvan a tere, hogy ezeket az összefüggéseket észrevegye, és következtetéseket vonjon le belőlük. Az *Éjszakai vetítés*ben nemcsak az olvasó előtt titok a szülők és nagyszülők történeteinek hatása, hanem az elbeszélő előtt is rejtve van ezeknek az összefüggéseknek az explicit megfogalmazása, neki ugyanis ki kell találnia, hogy mi köze van neki az előző generációk tapasztalataihoz, és ami számára talán még fontosabb, mi köze van ezekhez az ő kisfiának.

A végére a narrátor azzal szembesül, hogy nemcsak az objektív adatok és mások emlékei nem vezetnek megoldásra, de még a sajátjait is, amelyeket addig egészen biztosnak hitt, kétségbe vonja. Például Olja nevű egykori barátnője nem emlékszik közös sétájukra, és ugyan Olja részeg, a narrátor mégis a saját emlékeit kérdőjelezi meg. Bár hagyományos elképzelés szerint minél több perspektíva alapján rekonstruálunk egy eseményt, annál közelebb tudunk kerülni a valósághoz, az *Éjszakai vetítés* narrátora és olvasói azzal a zavarba ejtő tapasztalattal találkoznak, hogy a sok nézőpont csak elhomályosítja a múltat, az emlékek és a történelem megkonstruáltságára világítanak rá. Ha azonban nem ugyanúgy és nem is ugyanarra emlékszünk, akkor hogyan beszélhetünk közös múltról, közös emlékekről, hogyan építhetünk ezekre kapcsolatokat, hogyan építhetjük be őket az identitásunkba? A regény csak kérdez, nem ad válaszokat, helyette azonban teret ad az olvasónak, hogy szembesüljön ezekkel a nehéz és olykor kétségbeejtő kérdésekkel.

Részben a mészölyi poétikából adódóan a regény a történelem felfejthetőségének és elmesélhetőségének lehetetlenségével szembesít. A múlt feltárásának lehetetlensége a narrátorban is megfogalmazódik: „Az egyetlen eredmény, amit magammal vihetek, ez az eredménytelen kutatással töltött napjaimról szóló jelentés." (172.) Ennek a bukásnak a leglátványosabb ré-

sze Mártához kapcsolódik, a narrátor holtan született nővéréhez, aki az elbeszélő külső valóságában szinte nem is létezik, hisz nincs objektív bizonyíték arra, hogy élt, nincsenek tárgyak, amelyek hozzá köthetők volnának, és ember sincs, aki emlékezne rá vagy mesélne róla. Mindezek ellenére az elbeszélő belső valóságában, emlékeiben Márta valóságos, mert, bár sosem találkozott vele, miután tudomást szerzett arról, hogy volt egy nővére, képzeletben mindig vele volt. A regény szerkezetében Márta szintén teljesen valóságos: versszerű, a fejezetek közé ékelődő megnyilvánulásai az ő szemszögéből felidézett emlékek, melyekben az jelenik meg, hogy ő nemcsak az öccse képzeletében, hanem saját dimenziójának határán belül maradva valóságosan is mindig jelen volt.

A narrátor múltkutatásainak feljegyzéseit követve az olvasónak megvan a szabadsága, hogy több lehetséges összefüggést meglásson, és következtetést levonjon. Az egyik ilyen a múlt elbeszélhetőségének lehetetlensége. Egy másik kiolvasható üzenet az, amit a kortárs pszichológiai írások is hangsúlyoznak, hogy fontos a szülőknek meggyógyulniuk a saját sebeikből, hogy ezeket ne adják tovább a gyerekeiknek. A narrátor nagyapja a második világháború idején dezertált, és új életet kezdett egy másik nővel egy másik országban, elhagyva a családját. Ez a tapasztalat mély sebet ejtett a narrátor édesapjában, és talán ez lehet az alkoholizmusának, a hűtlenségének az egyik oka, és annak, hogy a dühét mindig az elbeszélőn és az édesanyján tölti ki. A narrátor az első ebben a sorban, aki hajlandó szembenézni a saját sebeivel, a családja múltjával, hogy ezekből meggyógyulhasson, és őszinte kapcsolatot alakíthasson ki a fiával.

Oto Horvat *Éjszakai vetítés* című regénye egészen beleillik azoknak a kortárs alkotásoknak a sorába, amelyek azokra a kérdésekre keresik a választ, hogy mit kezd a mai kor társadalma a XX. században történt felfoghatatlan eseményekkel, van-e bármilyen hatásuk ma ránk, van-e közünk hozzá, kell-e foglalkozzunk nagyszüleink és szüleink tapasztalataival. Oto Horvat regényében a válasz ezekre a kérdésekre egyértelműen igen, s bár ez a szembenézés és ennek elmesélése különböző okok miatt nem annyira egyszerű, a regény bátorítja az olvasóit arra, hogy kérdezzenek, kutassanak és nézzenek szembe örökölt sebeikkel.

Fazakas Márta – Gyenge Zsolt – Tamás Dénes

VÉGZETES TRÉFA

David Foster Wallace: *Végtelen tréfa.* Ford. Kemény Lili, Sipos Balázs, Jelenkor Kiadó, Budapest, 2018.

Fazakas Márta: Az köt össze most hármunkat, hogy elolvastuk David Foster Wallace *Végtelen tréfa* című, 1996-ban, éppen 30 éve kiadott regényét, amely magyar fordításban 2018-ban, nyolc éve jelent meg. Mi hárman először két éve kezdtük el olvasni, akkor meghiúsult a közös olvasás és beszélgetés kísérlete, de az utóbbi hetekben újraolvastuk/-lapoztuk és befejeztük, kinek mennyi ideje volt rá. Tehát hatás alatt állunk, talán még rajtunk az a tejszerű köd, amely itt-ott megjelenik a regényben, ebből fogjuk megpróbálni megkeresni azt az optikát, ahonnan rátekinthetünk erre a súlyos könyvtárgyra, a maga több mint ezer oldalával, több száz, a történet megértéséhez nélkülözhetetlen jegyzetével, számtalan fő- és mellékszereplőjével, motívumával, történetszálával, enciklopédikus mennyiségű adatával, elméletével, és magunkra, amint és ahogyan beszélünk róla, de még szerencsésebb lenne, ha rögtön átadhatnánk a szót a szerkesztőnek, hogy ő mesélje el ezt a hármas beszélgetést, beemelve a narratívába az aktuális tudattartalmaink mellett a gyerekkorunk történetét is. Feleim, elvileg frászom lenne az efféle parafrázisoktól, amelyek a regény ún. világát görgetnék tovább, de meg kell vallanom, hogy nem a bejáratot nem találom a regényen, hanem a kijáratot. Mintha minden megnyilatkozás, kérdés óhatatlanul visszautal, visszadob oda – hiszen minden és mindennek az ellenkezője is benne van ebben a szövegfolyamban. De végül is ezért olvastuk el, ezt várjuk egy regénytől (?), hogy megkerülhetetlen legyen, akár úgy, hogy revelál egy világot, ami által közelebb jutunk valamihez – valósághoz, magunkhoz –, akár úgy, hogy végtelenül elbizonytalanít a valamihez való eljutás természetét illetően. A szorongásomon segítendő azzal a spontán trükkel próbálkozom – és erre kérlek titeket is –, hogy felteszem a könyvet egy képzeletbeli polcra, amelyen az a relatíve sok könyv található, amelyeket az elmúlt harminc évben olvastam, s annyit állítok róla, hogy ezen a polcon nekem ez most az a könyv, amely

lenyűgözően bonyolultan beszél az emberi szenvedésről. Azt hiszem, ez a legtágabb perspektívám, amelyet meg tudok nyitni, s ebben minden szó számít. Ti hová helyezitek a saját könyvespolcotokon?

Tamás Dénes: Tud valóban szorongató lenni ez a könyv, és nemcsak a terjedelme és a szinte lekövethetetlen komplexitása, hanem a témája miatt is, de én mégsem az elveszettség érzésével maradtam az elolvasása után, hanem a jelentőség, sőt, a hála érzetével. Nem kezdő olvasóként az elmúlt években azt fedeztem fel magamban, hogy egyre kevesebb az elolvasott művek között az, melynél azt érzem, hogy valóban képes a találkozás, a revelálás, a felforgatás eseményével megajándékozni, hát ennél a könyvnél maximálisan, mintha egy hatalmas koporsó került volna az utamba (nem véletlen a fekete borító), de pontosabb, ha azt mondom, egy nagy, sugárzó test, amellyel szembe kell néznie mindenkinek, mert azáltal egyszerre fog hatalmas érzelmi utazásban részesülni, miközben kérdések özönét tudja feltenni a jelenlegi világ állapotával kapcsolatosan. De legmélyebben valóban az emberi egzisztencia kitettségével kapcsolatosan tudunk meg valami lényegit, és hát véleményem szerint ez lenne a valódi irodalom legfontosabb feladata. Te, Márta, az emberi szenvedés bemutatását jelölted meg a könyv leglényegesebb hozadékának, azonban itt nem áll meg a regény, hanem továbbkérdez, kutat, a megoldás is érdekli, és arra keresi a választ, hogy vágyvezérelt, élvezethalmozó világunkban miként lehet kikerülni azokból az ördögi spirálokból, amelyek végül saját életünk, de tágabban társadalmi működéseink számára is zsákutcának bizonyulnak. Hogyan lehet értelmet adni életünknek egy hedonista világban, ahol az élvezetek hajszolása végül a legnagyobb szenvedéseink forrását is jelenti? Hogyan lehetünk valóban szabadok ott, ahol kényszereink, függőségeink megbéklyóznak? Létezik-e modern, független individuum, vagy ideje lenne átgondolni, kik is vagyunk, hogyan működünk? Ezek lennének szerintem azok a kérdések, amelyekkel megpróbál szembenézni Wallace, mi az, hogy szembenézni, ránk dönti ezeket a kérdéseket úgy, ahogy csak a legnagyobb irodalom tudja. Ennyiben nagyon elöl lesz ezután ez a könyv a képzeletbeli polcomon.

Gyenge Zsolt: A könyvolvasás élményét én fizikai, testi tapasztalatként írnám le elsősorban, ugyanis már tárgyi jelenlétében, formátumával is akadályt képez az olvasó elé. Azokban a hónapokban, amikor két évvel ezelőtt mindenüvé magammal hordoztam, téglaként nehezedett minden táskámban; fél kézbe nem lehetett fogni, hogy egy fotelben vagy kanapén hátradőlve csak úgy olvasd, muszáj volt minimum az öledbe fektetni – asztalra is lehetett volna tenni, de annak a tanulmányozás-pozíciónak a komolysága

nem illik ehhez a szöveghez. Ez a könyv *kényelmetlen* – minden értelemben. A szorongást, a szenvedést és a megszabadulást (vagy annak lehetetlenségét) jelöltétek meg elsődleges hatásként és témaként, és igen, én is azt gondolom, hogy ezek körül kereng ez a szövegfolyam, de van valami precízen körülhatárolt a középpontjában: az addikció. Olvasatomban a *Végtelen tréfa* azt állítja, hogy kortárs világunk legalapvetőbb, tragikusan mindenható mozgatórugója az addikció minden területen. Függőséget vált ki az ismerteken (alkohol, drog, gyógyszer, fű, cigi – az egyik visszatérő cselekményszál egy drogelvonóban játszódik) kívül a média (az egyik történetszálban egy, nézőit végzetesen magához bilincselő filmfelvétel után nyomoznak), a sport (a talán középponti cselekmény egy rendkívül sikeres teniszakadémiához kötődik) és a politika is. Amellett, hogy sok tekintetben profetikusnak bizonyul a regény, én teljesen igazoltnak látom ezt a problémafelvetést: belefulladtunk saját függőségeink hálójába, ahol, ha véletlenül egytől szabadulunk, az csak azért sikerül, mert másik kettővel pótoljuk. De ehhez kapcsolódóan nekem van egy másik kérdésem, amely továbbvisz talán a regény hatásának és beszédmódjának megragadásához. Emlegetünk ugyanis komoly, tragikus, végzetes dolgokat, de ez a regény vajon nem paródia? Olyan eszement mentális konstrukciókat, szituációkat eszel ki, hogy igazából nem lehet – nem lenne szabad – komolyan venni: végeredményben *Végtelen tréfa* a címe.

FM: A válaszom igen és igen. Dénesnek, hogy mindenek előtt magam is azt találom a legfontosabbnak, hogy kutat a szöveg, mintha egy hatalmas laboratórium volna, ahol az összes kérdésünket, válaszunkat, vágyunkat, célunkat modellezik, és megkeresik ezeknek a lehetséges végpontjait – pl. a radikálisan végiggondolt, látványra és addikcióra kifeszített modell végpontját egy halálos Szórakoztatásban, vagy azt a nyelvi modellt, amelyben a nyelv leválik a tapasztalatról, és végtelen, feneketlen szótárrá válik, amire Hal és Mamsz előszeretettel utalgat. S igen, rendkívüli szórakoztató módon, nekem rengeteg örömöt adott a könyv, csak azért nem tudnám paródiának nevezni, mert igenis tétje van abban, hogy milyen válaszok lehetségesek pl. a szenvedésre, ami, bármi is legyen a forrása, közös nevezője az összes figuránsnak. S akkor most ráközelítenék az egyik történetszálra, amely hozzám talán a legközelebb áll: az Ennet-házra, ahol a különböző függőségekből szabadulni vágyó lények otthona van, akiknek alaptevékenysége, hogy AA- (Anonim Alkoholisták) és NA-gyűlésekre járnak. Ezeknek a gyűléseknek a működése nyűgöz le, amit valahogy úgy látok, mint az igazság színrevitelének modelljét. Amellett, hogy ennek a szálnak a központi figurája, Don Gately valamiféle erkölcsi-érzelmi középpontot képez, valahogy úgy érzem,

hogy egy ilyen gyűlésen van a legtöbb esély arra, hogy helyükre kerüljenek a dolgok, és megpróbáljuk kimondani, hogy kik és mik vagyunk. Itt a hamis/igaz tengelyen az összes lehetséges beszédmódozat leméródik az önfelmentéstől a hamisításon át az autentikus megszólalásig. S ami a legviccesebb, hogy az évezredes vallás- és istenkérdés is itt találja meg méltó helyét, egy AA-gyűlésen, egy olyan üres jelölővé válva, aminek az égvilágon semmi más jelentése nincs, mint hogy ismételgessük, vagy pattogtassuk, mint egy labdát, hogy leszoktasson. Miközben ide téved be a regény másik, teniszakadémiás történetszálának szereplője, Mario, ahol olyat is lát, hogy valaki őszinte arccal kimondja, hogy isten, és senki nem néz rá furán és aggódóan. De nem lehet nem észrevenni, hogy ebben a töméntelen mennyiségű történetben rengeteg borzalmas abúzus szerepel, mintha arra a kérdésre, hogy ki vagyok – a legtöbb szereplőnek a gyerekkorában lenne meg a válasza. Valahogy az egész regényben fel- és talán túlértékelődnek a családi viszonyok, miközben ez valóban rengeteg gondolkodnivalót ad. Bárhol folytathatjátok, de ha én kérdezek, akkor azt kérném, hogy egy ilyen ráközelítéssel mutassatok rá egy hozzátok közel álló pontra a regényben.

TD: Mindent túlpörget a regény – ezt tudom válaszolni Zsoltnak és Mártának is. Ezért lehet paródiának, akár tréfának is tekinteni. Elvisz a szélsőségességig, a paroxizmusig. Ha szenvedés, akkor szétbombázlak szenvedéssel, ha a világ közvetítettsége a téma, akkor szétbombázlak a közvetítés megannyi trükkös lehetőségével. Ha humor, akkor ezernyi arca lesz a humornak, hogy szinte halálra röhögöd magad. Mert szerintem a regény *pharmakon* akar lenni. Azaz, egyszerre gyógyszer és méreg. Tudták a görögök, hogy ez milyen mélyen összefügg. Nem lehet kigyógyulni valamiből, ha nem jutottál le igazán a mélyére. Be kell mutatni a legösszetettebb, legmélyebb formájában a világunk hamis, téves voltát, hogy az ember szomjazni kezdje belőle a kiutat. S ezzel a regény tulajdonképpeni státusának vagyunk a kérdésénél. Posztmodern ez a regény? – ezt kérdezném tőletek. Mert mindent tud arról, hogy milyen kell legyen egy posztmodern regény. Önreferenciális, befejezetlen, elbizonytalanító, játékos. Miközben érezzük, hogy mindig túl vannak a tétek ezeken az adottságokon. Valami egyszerű a válasz a legösszetettebb kérdéseinkre. De hogy megtaláljuk az egyszerű választ, magunkra kell húznunk a világ bonyolultságát. Van Esterházy Péternek (akit nyugodtan párhuzamba lehet állítani Wallace-szal) egy aforizmája a *Hahn-Hahn grófnő pillantása* című regényében. „TÁVIRAT Maga posztmodern! VÁLASZTÁVIRAT Anyád." Ez az én válaszom a kérdésemre.

GyZs: Nekem is az Ennet-ház volt a legkedvesebb történetszálam, de azért is, mert ez volt az egyedüli, ahol egyáltalán a remény minimuma fel tudott csillanni azáltal, hogy egy mechanizmusában nem átlátható, de mégis működőnek tűnő módszert látszott kínálni az addikciótól való szabadulásra. Vagyis a rengeteg kilátástalanság után mindig megkönnyebbülés volt rátalálni erre a végképp elcseszett – valóban, ahogy írod, Dénes –, a szenvedés legmélyére jutott társaságra: onnan nincsen lejjebb, tehát lehet feljebb. Egyébként nekem pont ehhez és a Márta által említett istenkérdéshez kapcsolódik az egész könyv egyik legjobb poénja. Don Gately arról panaszkodik egyik felszólalásában, hogy persze csinálja a rítusokat, imádkozik, de ezt az Isten dolgot nem érzi, nem érti. A gyűlés után, már a ház előtt téblábolóindulni készülő társasághoz odagurul az egyik motoros fickó a macájával, és elmeséli neki a halas viccet: „Mi a tököm az a víz?" Hát én ezen napokig röhögtem, de a megértéséhez az egész jelenetet el kell olvasni. A paródia persze túlpörget, de szerintem ezt a parodisztikusságot az okozza leginkább, hogy a történet megértéséhez szükséges háttérinformációk és alaptörténetek nagyon késleltetve, eltolva, újabb és újabb írói leleménnyel szituáltan jelennek meg: a kanadai szeparatista Assassins des Fauteuils Roulants legendája egy hosszú lábjegyzetben egy plagizált dolgozat leleplező olvasásában elevenedik meg (aminek íráspillanata laza 500 oldallal odébb található, egy másik lábjegyzetben); a teniszakadémia-alapító kísérletifilmes apa mikrohullámú sütőbe dugott fejjel elkövetett öngyilkossága Orin és Hal, a két testvér ironikusan évődő, csipkelődő telefonbeszélgetésében; az amerikai-mexikói-kanadai unió létrejöttének politikai történetét pedig egy, az apa dokumentumfilmje alapján a sérült fia által készített bábjáték-paródiából, illetve annak Hal és az akadémiatagok által szabadnapon történő megnézésének helyzetében derül fény. Ugyanígy „csupán" hosszú lábjegyzetből ismerjük meg az amerikai focistává lett fiú háttértörténetét a magát újságírónőnek maszkírozó amerikai titkosügynök álinterjúján, valamint a kamaszkori egykori baráttal folytatott levelezésen keresztül. Egy másik főszereplőnek az experimentális filmes apával történő megismerkedésének, majd múzsává avanzsálásának a történet szempontjából kulcsfontosságú sztorijával a drogelvonón épp kényszeresen, a többiek elképzelhetetlen mocskát takarító nő emlékezése közben, redvás szobasarkok, lámpabúrára száradt rovarok és átható hányásszag kíséretében találkozunk. Mindez pedig a 700. oldalon, mikor az esetre többszörösen történt már utalás.

Azt nem tudom, hogy posztmodern-e ez a regény, én azt gondolom, hogy nem, mert a nyelvi, formai, narratív, szerkezeti leleményei nem írják

felül, nem semlegesítik, nem zárójelezik a megélt/megírt tapasztalatot. Éppen ezért értek egyet Dénes korábbi kijelentésével: ez a regény tényleg pharmakon, egy súlyosan addiktív drog. Amellett, hogy sokszor valóban szórakoztató, az igazán lényeges hatás abban rejlik, hogy ha képes vagy eljutni a széttartó szálak első összefüggéseinek megjelenéséig, akkor terjedelme révén sokáig, hosszú hónapokig veled marad, még akkor is, ha intenzíven olvasod. Elkezd körülvenni a világa, és ha csak napi néhány oldal erejéig is, mindig jólesik visszatérni a lassan ismerőssé váló karakterek, helyszínek és nyelvezet őrületébe. Elkezd megnyugtatóvá válni a jelenléte, a tudat, hogy ha éjjel álmatlanul forgolódnék, bármikor kinyúlhatok érte, és az e-book olvasó halvány derengésében értelmet adhatok a kényszerű ébrenlétnek. Valahol a nyolcszázadik oldal tájékán – pedig akkor még szinte 300 oldal, egy normális regénynyi hátra volt –, már elkezdtem szorongani attól, hogy véget ér, és ahányszor kezembe vettem, a tudatom mélyét piszkálta a gondolat, hogy minden egyes oldallal közelebb kerülök a vég(é)hez.

FM: Nem tudok válaszolni a regény státusára vonatkozó kérdésre, de hallomásból tudom, hogy Wallace a posztmodern ellenében írt és alkotott, bár engem ez valahogy nem is érdekel, mert ettől még nem fogunk előbbre jutni, ha címkézzük. S igazolom, addiktív, felmerült már bennem, hogy életem végéig elég lesz ez a kötet, hogy olvasgassam és loopolva visszatérjek az olyan szorongásoldó leírásokhoz, hogy valaki megrekedt egy szorongásnál, és képtelen továbblépni magasabb rendű szorongásokhoz, illetve felébredni spektakuláris szendergéséből. Viszont feltűnően kevés szerep jut ebben a wallace-i univerzumban az irodalomnak, mintha az általa vizionált jövőben – ami nekünk már max. egy alternatív múlt – csak a film által nyújtott látvány lenne az a médium, amely értelmez, közvetít, egyáltalán művészetként működik. Patronok, videók, kamerák, kazetták stb. uralják ezt a világot, Incandenza a fizika, optika és tenisz után a filmnél köt ki. S ez annyiban igazolódott, hogy valóban a folyamatos, leginkább látáshoz köthető spektakularitáshoz vagyunk láncolva, ugyanakkor ez mégsem előlegezi meg azt, ami ténylegesen bekövetkezett az internet és a közösségi média ránk szabadulásával. Azok után, hogy mennyi mindent átfog ez a könyv, mi az, ami szerintetek hiányzik belőle, vagy ami harminc év után már inadekvátnak tűnik? Zsoltot külön is szeretném meghallgatni arról, hogy mit gondol az Incandenza filmográfiájáról, különös tekintettel a Szórakoztatásra (ami nem mellesleg eléggé kiábrándítóan banálisnak tűnik a főszereplő utólagos elmesélésében).

TD: Azt látom, valamilyen módon mindannyiunkat függővé tett ez a regény. Természetesen, csak magától. Ezzel valószínűleg elérte a legfontosabb célját. Bár azt is ki kell mondani, hogy azért Wallace nem egyszerűen a függőség regényét akarta megírni. Inkább azt mutatja meg, hogy a modern ember legnagyobb tragédiája nem az, hogy rosszat akar, hanem hogy képtelenné válik önmagán kívül bármit komolyan venni. Bezáródtunk saját tudatunkba, ki tudunk-e jutni valahogy belőle? És ott vannak a regényben ennek a kijutásnak a lehetőségei. Don Gately, de Marathe, a kerekes székes terrorista élete is ezt igazolja. Sőt, Hal, a teniszakadémia növendéke is felmutat valamit ebből. Ő úgy válik kommunikációképtelenné, hogy közben benne belül feltámad az igazi, egymásra figyelő élet lehetősége. Másra kell figyelnünk, nem kell azt hinnünk, hogy mi magunk uraljuk az életünket, az addikcióinktól is csak akkor tudunk megszabadulni, ha feladjuk a magunk uralásának a tévképzetét – ezek a regény finom stimulánsai. Az irodalom pedig úgy marad meg ebben a világban, hogy maga (a regény) mutatja meg a kijáratot. Abban a világban, amelyet valóban a fogyasztás, a szórakoztatás, az élvezetek hajszolása ural. Ennyiben a televízió a legjobb metaforája ennek a világnak. A *Végtelen tréfa* is egy film a regényben, melynek nézése halálosan függővé teszi az embereket. Ezért keresik a kanadai kerekes székes terroristák, hogy levetítsék Amerikában, miáltal kinyírják a Kanadát magába kebelező országot. De van egy problémám itt. A regény megmutatja, merre kell keressük a filmet. Egy misztikus történetrész keretében, ami igazán furcsán lelhető fel a regény világában. Wallace egy racionális, vagy inkább túlracionális szerző. Mindenre keresi a választ, mindent meg akar fejteni, ahogy Márta is jelezte, sokszor sematikusan, a gyerekkori élmények traumatizáló hatása felől. Itt mégis egyik szereplő, Don Gately lázálma jelzi a Szórakoztatásnak nevezett film hollétét, ebben a lázálomban találkozik Gately az addigra már halott film készítőjével, egy fantommal, aki jelzi, merre található a film. Nem beszélve, hogy a Szórakoztatást Incandenza apa azért készítette, hogy kapcsolatot vegyen fel Hallal, a magától elidegenedő fiával. Függőséggel a függőség ellen? Misztikummal a racionalitás ellenében? Valóban nem is olyan könnyű a kijáratot megtalálni.

GyZs: „Őkelme" filmográfiája nekem a parodisztikus véglet kategóriába esik, mikor az avantgárd film és konceptuális művészet alapvető toposzait kifigurázva ír Wallace tízoldalnyi lábjegyzeten keresztül egy teljes listát. A Szórakoztatásnak meg csak egyetlen jelenetét – illetve pontosabban csupán annak forgatási körülményeit – ismerjük meg, mert a filmet a szerző kí-

vánságának megfelelően bemutatás nélkül vele együtt eltemették, illetve ha fennmaradt belőle bármilyen kópia, a megnézését senki sem élte túl.

Dénes felvetésére a válaszomat kicsit messzebbről, a regény politikai vetületével kezdeném. A sztori egy olyan fiktív jövőben játszódik, amikor Amerika különcködő, védővámokkal fenyegető nyomására a NATO megszűnt, továbbá az Egyesült Államok bekebelezte Kanadát és Mexikót, miközben egy nárcisztikus elnök tévéshow-t csinál a kormányzásból. Hasonlóan profetikus a könyv a médiát illetően, „megjósolja" a videotelefonálás mesterséges háttereit/filtereit, amelyeket ma már naponta használunk, illetve a kilencvenes évek közepén szinte szó szerint felvázolja a Netflix és úgy általában az adatbázis alapú streaming-szolgáltatás működési modelljét. Ez számomra nem a jövőbe látás zsurnalisztikus szenzációja miatt érdekes, hanem azért, mert így harminc év távlatából helyesnek bizonyul a levezetés, és főként a premissza is. Ha ő akkor azt állította, hogy társadalmunk mozgatórugója az addikció, majd ebből a kiindulópontból egy olyan mikro- és makrotársadalmi vázlathoz jutott, amely kísértetiesen hasonlít arra, amelyben ma élünk, akkor lehet, itt az ideje komolyan vennünk a függőségre való hajlamot mint az ökológiai katasztrófába vágtató kortárs fogyasztói társadalom legalapvetőbb problémáját. És éppen ezért volt igaza az irodalom eltűnésében, hiszen hiába tűnik úgy a csetelés világában, hogy többet írunk és olvasunk, mint mondjuk a rádió és tévé korában: a kiforrott, lecsiszolt, a jelentést a szavak keresésén keresztül letapogató szövegformálás már a múlté. Banális posztok, locsogó podcast-ek, szelfi-üzemmódban felvett reelvideók vesznek körül, sőt, legújabban a mesterséges intelligenciának adjuk át a szövegformálás legbanálisabb feladatait is, mintha létezne nyelven/formán kívüli megértés. Lehet, hogy az irodalom zárványként még létezik, de a nyelvet a gondolkodás elemi részeként kezelő társadalmi viselkedés/percepció alig – erre is jól érzett rá Wallace. És igen, ide tartozik a végzetes önmagunkra figyelés, amit a szelfi mindent leuraló kompozíciós formátuma és az ennek terjesztésére kiépült közösségi média működésmódja teljesít ma be. A halálos Szórakoztatás a végtelen önfelmutatás önmagába gabalyodó gesztusában teljesedik ki, és tesz bennünket önmagunk foglyává: mi magunk váltunk az addikció alanyává és tárgyává.

FM: Ez az utolsó plasztikus és szép mondatod, Zsolt, nekem bármilyen fájdalmas is, egy tenyérbe simuló tárggyá konvertálható, amely itt van minden nap, minden órában velünk, tehát igen, a kísérlet sikerrel járt. És segítsetek, hogyan lehet lezárni egy beszélgetést, amely érzésem szerint el sem kezdődött?

Amik Annamária – György Andrea

PERFORMER PIETISTÁK

Visky András: *Illegalisták*. Jelenkor Kiadó, Budapest, 2025.

György Andrea: Az *Illegalisták* kollektív regény. Fókuszában egy csoport, az államellenes összeesküvés vádjával 1958-ban börtönre ítélt romániai bethánisták állnak. A Bethánia Egylet vallási ébredési mozgalmához tartozó lelkészek, teológusok és világi hívők a kommunista, de a korabeli református egyházi hatalommal egyaránt szembementek.

Amik Annamária: Különösen érdekesnek tartom Visky András címválasztását. Azzal, hogy szereplőit nem pusztán illegálisoknak, azaz adott történelmi helyzetben törvényen kívül esőknek nevezi, lerántja a leplet az emberi törvények esetlegességéről. A bethánisták állapota és helyzete nem az illegalitás, nem a legalitással való szembenállás, hanem az *illegalizmus* mint a legalizmussal való szembefordulás, ami a törvényt felülmúló kegyelem dimenziója felé mutat. Ezt érzékelteti az ellentét retorikai alakzatának gyakori előfordulása, ami feloldja a kategóriákban való gondolkodás kötöttségeit („a remény… nem a jövőre, hanem a múltra irányul", „ebből a gyöngeségből tör fel majd minden erő").

GyA: Erős prófétai és mártíröntudattal rendelkező, szinte eposzi hősökkel van dolgunk, ahogyan a nevük mellett megjelenő állandó jelzők is sugallják: Szentéletű Ferenc, Anti, az északi vidékek tanítója, Szép Lukács, Könyörületes Júlia, Richárd rabbi, Szilágyi, az énekesmadarak lelkigondozója, Ezékiel, a zilahi lélekfényképész. Néhány névben (féltüdejű Jánoska pap vagy Szűzmárika, Tökös László, Rheum Mária) azonban megvillan a humornak az eposz műfajára nem feltétlenül jellemző minősége is. A pátoszon túl az elbeszélői hangnem modorosságát a bethánistákhoz kapcsolt ironikus jelzők: „áldozatvállalást hajhászó", „álmatag" ellensúlyozzák. Máshol „az Örökkévaló szerelmetes vágóállatainak" nevezi őket a narrátor. Visky a szereplőkről megképződött legendákat is beleszövi a regénybe. A misztikus szentek közösségébe emeli például Richárd rabbit is, akiről „azt beszélték", hogy a bilokáció adományában részesülve egyszerre több börtönben jelen tud lenni.

AA: Nem csupán mítoszteremtő funkciót töltenek be az erdélyi meghurcoltatás-történetben használt jelzők, hanem a protestáns felekezetektől többnyire idegen hagiográfiák nyelvezetét idézve az ökumenikus szemlélet jegyeiként is működnek.

GyA: Történelmi tények és fikció átjárja egymást a regény szövetében. Visky dokumentarista hűséggel adja meg a csoport nemi összetételét: három nőt és tizenhét férfit ítéltek el a koncepciós per során. Sőt, egy szeretettel-jesen nagyvonalú gesztussal, a három közül annak az elítélt lánynak a történetét is megörökíti, akinek az emlékét az írott hagyomány nem őrizte meg. A *Bilincseket és börtönt is* címet viselő, az elhurcolt bethánisták visszaemlékezéseit tartalmazó dokumentumkötetből vélhetően azért hagyták ki, mert a többiekkel ellentétben őt sikerült megtörni a börtönben: megszakította a kapcsolatot a csoporttal. De a legkisebb tanítvány, a Szentéletű fia, krónikásként és tanúságtevőként azt a feladatot kapja az apjától, hogy keresse fel Idát az elmegyógyintézetben. Kérdés, hogy ebből a szereplői masszából mennyire sikerült a szerzőnek, egyáltalán akart-e, markáns portrékat, húsvér karaktereket teremteni? Kiválnak-e jól felismerhető arcok?

AA: Az olvasónak el kell engednie a racionálisan követhető történettel és a felismerhető karakterekkel szembeni elvárásait, hogy belemerülhessen a varázslatos elemekkel, lírai képekkel teli történetbe, amelyet helyénvalóbb talán szóélménynek nevezni. A több én-hangon megszólaló narrátor egyszerre kollektív és személyes, és bár jelen van a jellemzés, az egyes szereplőkhöz köthető szólamok nem különböznek lényegesen egymástól.

GyA: A regény szereplői performerekként lépnek fel, életvitelükkel, cselekedeteikkel teszik kézzelfoghatóvá a Mindenható jelenlétét vagy éppen hiányát. Nem csupán prédikálnak, tanítanak, hanem testi-lelki szenvedéseik által ők maguk is a krisztusi szenvedéstörténet szereplőivé válnak.

AA: Ezt a kontextust hozza létre Lukács evangéliumának nyitó fordulata, amely visszaköszön a regény első oldalán: „Miután sokan vállalkoztak arra, hogy elbeszéljék a közöttünk beteljesült várakozásokat…" Ezzel a szerző a bibliai karakterek sorába írja a népes szereplői gárdát.

GyA: Akcióikkal – performansz-művészekhez hasonlóan – provokatív célzatú sokkokat váltanak ki környezetükből, mint Tökös László teológushallgató, aki a Rebarbara nevű örömlánnyal ápol bensőséges kapcsolatot. Aztán ott van Fekete, a lelkész, aki mindent megtesz azért, hogy hívei istentiszteletre járjanak. Mivel törekvései hiábavalónak bizonyulnak, ezért úgy dönt, hogy felgyújtja a falu templomát, visszaadja Istennek a hajlékot,

amelyet elutasítanak birtokba venni az emberek. „Kiszabadítottam a Mindenhatót a jószagú templomból" – mondja.

AA: A szenvedéstörténet egyszerre bohózat is, amely előszeretettel él a paradox kettősség felfokozásával és a komikus hatást kiváltó, a valószínűtlenségeket egyre-másra felvonultató torzítással. De megfordítható-e a páli megállapítás, miszerint az evangélium a világ számára bolondság („de nekünk, akik megtartatunk, Istennek ereje"), vajon evangéliummá válhat-e minden, ami látványos bolondság, pusztán azáltal, hogy bibliai keretbe kerül? Ugyanakkor az abszurdumig fokozott groteszk jól érzékelteti, hogy a kommunista börtön embert felemésztő borzalmainak ábrázolására kevés az emberi szó. Éppen ezért a bethánisták mellett szinte külön szereplőként jelenik meg maga a szó, a szó egzisztenciális anyagának feltárása: „hangokból vagyunk", lényünknek „a hang a legfontosabb alkotóeleme". A betűket meg lehet szólaltatni, írja Visky, de a szót nem. A szó nem a valóság területeit ragadja meg művészi kifejezési módként, hanem a lét és nemlét határát jelöli, ezért olvassuk például azt, hogy apát eltemetni annyit tesz, mint elmondani őt.

GyA: A szavaknál maradva: a színház szó összesen 37-szer (a színpad 22-szer, a színész 18-szor) fordul elő a szövegben, többször, mint például a Visky-művek kulcsfogalma, a szabadság, amely itt 25-ször jelenik meg. Az *Illegalisták* színházi regény, de nem a színházi témájú fikció (theatre fiction) szigorú értelmében. Bár a regény hatalmasra kitágított tere párizsi kabaréba, bukaresti, kolozsvári, sőt rabok rendezte színházi előadásra is elvezet, a cselekmény domináns helyszíne nem a színház, hanem a börtön, esetleg a kényszermunkatábor barakkja. Többnyire belső, a fogság sivár, szűk tereit látjuk: a börtöncellát, a kínzókamrát, a siralomcellát, ahol a kivégzésig tartó időt, a „mézesheteket" töltik az elítéltek. Mégis, a regényben számtalan nyom árulkodik a színházi észjárással gondolkodó (nem mellesleg drámaíró, dramaturg, színházteoretikus) szerzőről. A legfeltűnőbbek közülük éppen a regény „színháziságát" elmélyítő narrációs technikák: a jelenetezés, a hosszú monológok és dialógusok használata, de a színpad-élet metafora működtetése is. „Ebben a véres operettben jutott neked szerep" – hangzik el a Richárd rabbi belső monológjában. Visky szemmel látható élvezettel komponál hatásos jeleneteket. Nem meglepő, hogy Magduca ünnepi időpontot, jelmezt és beszédstílust választ egyedi performanszához: a tartományi pártgyűlésen, az ukrán delegáció számára előadott kultúrműsoron tűsarkúban tesz bizonyságot Istenről és adja vissza a pártkönyvét.

AA: A bethánisták drámaian előadott történetei az idézhető aforizmákkal dúsított meditációk szövetébe ágyazódnak, és ezek sokasága számomra nagyrészt fel is oldotta a drámaiságot. A regény szemléletét ragadja meg szinte önreferenciálisan az a rész, ahol a bukaresti Zsidó Színházban játszott tragédia egyik jelenetében Richárd rabbi illetlenül felnevet a nézőtéren, erre válaszként olyan színpadi improvizáció jön létre, hogy az előadás nevetéssel kísért tapssal zárul. Ugyanígy, a regényben ábrázolt elképzelhetetlen tragédia nem válik ugyan komédiává, az olvasó mégis nevetve tapsol.

GyA: Visky színházába vezet bennünket ez a regény, ahová, miként egy játéktérre, sorra érkeznek a szereplők, bemutatkoznak, és előadják élettörténetüket. „Először léptem színpadra életemben" – indul az egyik monológ. Mivel ez a színház felszámolja a színpad és nézőtér közötti távolságot, a fizikai közelség miatt szinte lehetetlen passzívan szemlélni a játékosokat: szánalommal telsz meg, felháborodsz, megbotránkozol, dühös leszel, sírsz vagy éppen jókat nevetsz a poénokon. Úgy érzed, közbe kell avatkoznod, ha másként nem, hát önvizsgálattal: vajon szabad vagyok-e? Olvasás közben folyamatosan a *Tanítványok* című, az *Illegalisták* párjának tekinthető Visky-dráma Tompa Gábor által rendezett előadásának a díszletei között, a fojtogató levegőjű barakkban ültem, a szereplőkkel egy térben, a Visky által kitalált „barakk-dramaturgia" szabályainak megfelelően, a közös szabadulásban reménykedve.

AA: Milyen fogódzója lehet annak az olvasónak, akinek a kulturális előélete nem kínálja fel ezt az értelmezési horizontot az *Illegalisták* befogadásához?

GyA: Visky drámáinak és színházelméleti szövegeinek ismerete híján magára marad az olvasó.

AA: És abba a belső értelmezési keretbe kapaszkodik, amelyet Lázár feltámasztásának Visky-féle átirata ad már egészen az elején. Ebben az isteni jelenlét megfoghatóan közel megy a halál árnyékának völgyében járó bethániai szereplőhöz azáltal, hogy a Yeshua nevű tanító maga is befekszik Lázár mellé a sírba. A börtönben viszont már nem lép fel ennyire látványosan szereplőként. A szerző ezzel veszi elejét minden kísérletnek, amely a kommunista rendszer iszonyatos cselekedeteire bármiféle logikus magyarázattal kíván szolgálni. A regénynek a Lukács-evangéliumból vett nyitó fordulata azt is hirdeti, hogy a történetek és szereplők az igazságról, bár nem mindig az adatszerű valóságról szólnak. A hangsúlyt a szólásra helyezném, hiszen a legszembetűnőbb jellemzője ennek a regénynek az, hogy kiiktatja a csendet a folyamként áradó elmélkedéssel és frenetikus meséléssel.

GyA: Egyik kedvenc jelenetem a *Tanítványok*ból az, amikor Jézus kigyógyítja Bertalant „a szóburjánzás gyógyíthatatlan betegségéből". Visky szinte szóról szóra átemeli ezt a párbeszédet az *Illegalisták*ba, annyi eltéréssel, hogy itt a csodát Szentéletű Ferencnek tulajdonítják, a beteg pedig az egyik cellatárs. Bár nem tartom indokoltnak a jelenet átvételét, talán értelmezhető az *imitatio Christi* tökélyre vitt gyakorlataként.

AA: Ebben az írásgyakorlatban inkább a *reductio ad absurdum* érhető tetten, mintsem a krisztusi önkiüresítés. Az egyedüli fegyelem, amelyet a szerző következetesen gyakorol, a történelmi ismeretekből felépíthető valóságtól való, szándékosan botránkoztató elrugaszkodás. Az írás olyannyira töményen építkezik fekete humorból, groteszkből és az életrajzi tények nyilvánvaló modulálásából, hogy igencsak nehéz más kulcsban értelmezni, mint ebben: fricskát ad minden olyan megértési, oda- és megmondási kísérletnek, amely a kizárólagosság vagy akár a racionalitás igényével lépne fel. Csak ezzel tudom magyarázni, hogy az egyik valóságos túlélő a regényben kivégzés áldozatává válik (Anti), egy másik pedig (Nicu Har, aki a meg nem alkuvásáért, lenyűgöző műveltségéért becsült és a magamutogatást bíráló Nicolae Steinhardt alakjából merít) minden ismert valóságalapot nélkülözően itt már-már élvhajhász melegként jelenik meg, vélhetően a politikai korrektség szellemében. Hasonló, a narratívában inkább színező, mintsem értelmező szerepet betöltő pikantériával dúsul a bibliai centurio története is, akit Visky házasságra léptet(ne) a frissen felgyógyult szolgájával.

GyA: Mindezek ellenére hagiográfiának tekinted-e a regényt?

AA: Nem nevezném a szó hagyományos értelmében vett tanító-bátorító jellegű hagiográfiának, és még kevésbé tölti be a szentek életrajzainak másik funkcióját, a hódolat kifejezését. A valóság és az azt leképező nyelv egyre ütközik, így az elbeszélő kénytelen folyton a fikcióhoz folyamodni. Az intertextualitás áthatja az egész írást, a kafkai áthallástól (nővérei Lázár „fényes bogártestére" akadnak) a zsoltárverseken át Kölcsey *Hymnus*a („Kolozsvár utcáin és terein bűnhődöm meg a múltat s jövendőt") és József Attila („Jogász leszek, fát nevelek, kelő nappal én is kelek") soraiig. A *Tanítás a szerelemről* című fejezetben például a katekizmus kérdés-felelet szerkezetének pontossága a haszid történetek líraiságával szövődik egybe: „Hol lakik a Sátán? A Paradicsomban. És az Örökkévaló? Ő hajléktalan." Rilke egyre táguló köreivel ellentétben az élet itt a „szűkülő körök" által behatárolt területen zajlik. A Steinhardt-naplóban rögzített képzeletbeli Júdás-kihallgatásra felel Richárd rabbi perének jegyzőkönyvszerűen megírt részlete.

GyA: A Károli-Biblia passzusai, jellegzetes fordulatai, a világirodalmi intertextusok, a román kommunista börtönök szlengje: *caraliu* (börtönőr), *turtoi* (málékenyér) stb. fonódik egymásba. Hogyan hatott rád az *Illegalisták* nyelvezete?

AA: Az ábrázolt kor és kör nyelvi világát hitelesen tükrözi, bár sejtésem szerint azok, akikről a szereplőket mintázta, nem feltétlenül azonosulnának a dramaturgiával, amely ezt a nyelvet használja. De Visky a humornak nem csupán a fekete változatával él. Szívmelengető, ahogy a rabszállító „orosz duba" defektjét az odafent kacarászó kamasz angyaloknak tulajdonítja, de az is, amikor eljátszik a Róma 16 bibliai hivatkozás mintájára a Párizs 5 vagy az 1 Berlin 13,13 gondolatával. Bár helyenként a feszesség rovására sodródik a lírai hangú merengés, egy-egy meditáció különösen szép, mint például az, amelyben a test és a lélek kapcsolatáról elmélkedik: a Lélek nem a testben lakik, hanem arra ráterülve megadja annak formáját.

Berde Mária

(1889 – 1949)

PANASZ

Mi engem mardos, vajon kinek fáj még?
Mi nékem éjjel, vajon kinek árnyék?
Ki fog, ki fog még ablakomra jönni
És halványan, szomorún beköszönni?
Ki fogja elringatni ezt a vágyat?
Lelkemnek ki vet hűs, mély álmú ágyat?
Ki tesz szelíddé, tiszta vágytalanná,
És lelki némává, világtalanná?
Halott álmomhoz ki szakít egy rózsát
A kertekből, hol sarjad dús valóság;
S a mámorban élők ege tűz le kéken –
Volt szeretőmről ki hoz hírt ma nékem

KÍSÉRTET

Izzott a nyár – nem baj, hogy elmúlt.
Nem fáj: a rózsa sírva elhullt.
De néha látom még a kertet,
Most hervadtan, kifosztva dermed.
S az erdőt túl a néma kerten,
A keskeny ösvényt hóbeverten.
Gallyat a szél a padra tördel,
A hold a hegy mögül kibukkan,
Mint rém, aki kísértni jő fel,

És akkor látom: ott egy árnyék,
Ki egy kis tűzért visszajár még,
Az avarban aluvó nyárért,
A hó alatt lábam nyomáért.

Ez fáj… úgy fáj… csak ezt ne tudjam.

FŰ-FA

Bántottak az emberek,
Bántottak, büntettek:
Nekem járó szívadót
Korán beszüntettek.
Addig is, mint rossz adós
Fizettek fanyarul.
Örültek, hogy életem
Tőlük elkanyarul.
Emberektől életem
Rég el is kanyarult,
Embertelen utakon
Egy-egy a rám borult.
Kővel hogyha megdobáltak:
Körötte fű fakadt,
Puhítgatva szelíden
Kegyetlen utakat.
Így vigasztalt engemet
Hol a fű, hol a fa,
Így lett a nap tűrhető,
Járható az éjszaka.
Kisírt képem így hűlt le,
Így lohadt le talpam,
Pár virágom így nyílt ki
Haloványan, halkan.
Megalázott fejem is
Megint megemeltem,

Békés fű-fa módjára
Megbékült a lelkem.
Megtanultam: csak kifogy
Minden kő, minden éj,
Minden út csak végre jut,
Utas mind célba tér.
Emberformám elvetem,
Nélküle megleszek,
Elmegyek a föld alá,
S véle ott egy leszek.
Elmegyek a föld alá.
Föld ölén föld leszek,
Fába hágok, fűbe szállok:
S velük egy-zöld leszek.
Vándor fölött enyhülés,
Talp alatt fű leszek;
Kit a világ kitagad:
Ahhoz én hű leszek.

NÉVJEGY

"aki eljut addig a felismerésig, hogy nem a teregető teregeti a ruhát, de a ruha teregeti őt, már nagy lépést tett afelé, hogy teregetései során további nagy igazságokra bukkanjon a lényegre"

Kim L.

Lapunk állandó támogatói:
Aranka György Alapítvány, Communitas Alapítvány,
Bethlen Gábor Alap, Iskola Alapítvány
Petőfi Kulturális Ügynökség – Magyar Kultúráért Alapítvány

A szerkesztőség székhelye: Marosvásárhely, Tusnád u. 5. sz.; Postacím: 540027 Târgu Mureș, str. Tușnad 5, vagy Of. P. 1. C. P. 89; Telefon: 0040-(0)365-801946; E-mail: lato.szerk@gmail.com; Kiadóhivatal: 540028 Târgu Mureș, str. Primăriei 2. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Nyomta az Alutus Rt., Csíkszereda. Igazgató: Hajdú Áron. Belföldi előfizetés egy évre 120, fél évre 60, negyedévre 40 lej. Előfizetéseket a szerkesztőségben veszünk föl, valamint a https://www.lato.ro/elofizetesek oldalon.

ISSN 1220-5982